

STEFAN FÖLSTER

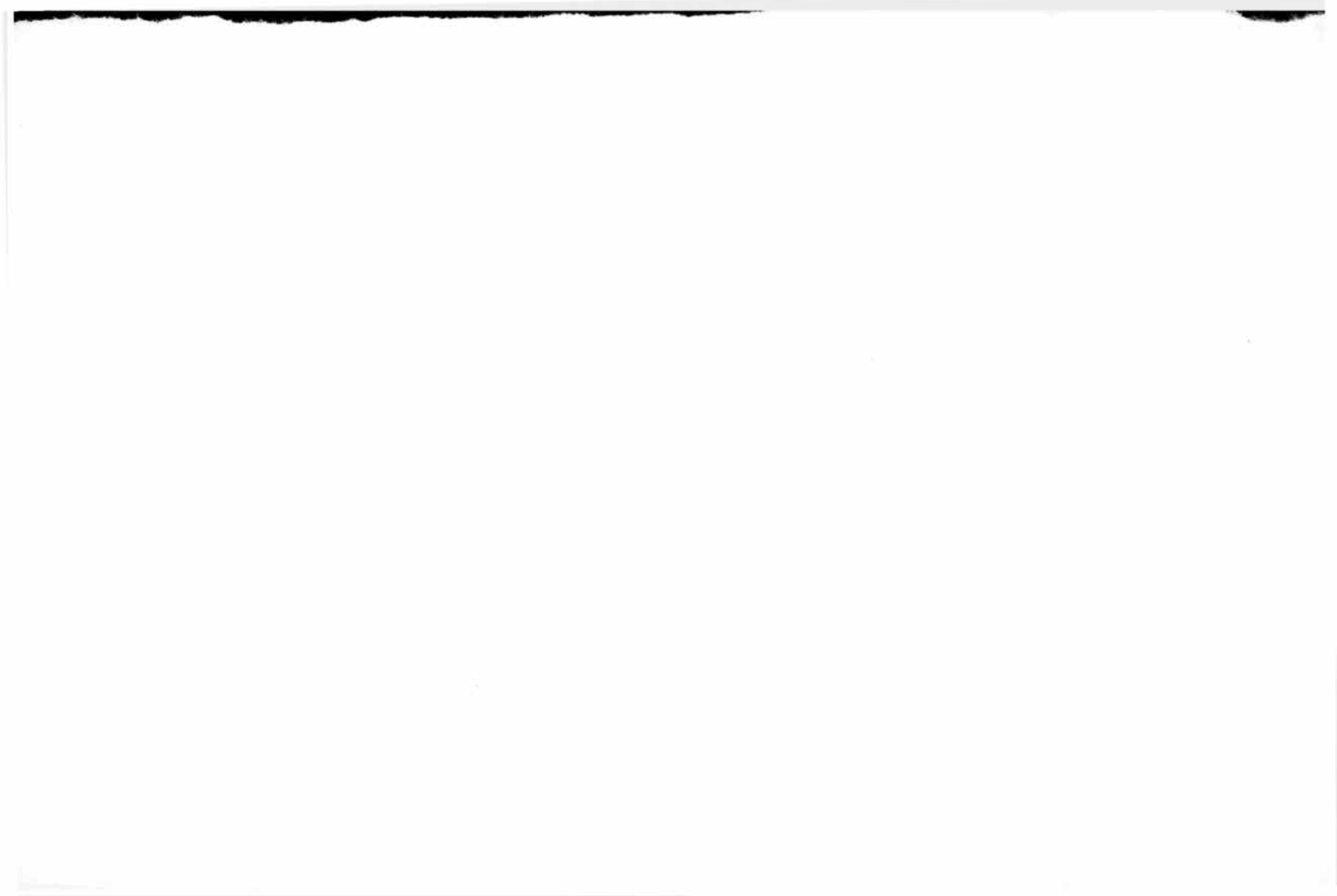
Företagarens återkomst

**DEN NYA EKONOMIN
OCH DET ENTREPRENANTA
SAMHÄLLET**

SNS Förlag

PER THULIN

Företagarens återkomst

Företagarens återkomst

Den nya ekonomin och det entreprenanta samhället

Stefan Fölster

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Tel: 08-507 025 00
Fax: 08-507 025 25
E-post: bok.info.order@sns.se
Hemsida: www.sns.se

SNS - Studieförbundet Näringsliv och Samhälle har till syfte att främja forskning och insiktsfull debatt om viktiga samhällsfrågor. SNS vill föra ut och nyttiggöra kvalificerad samhällsvetenskaplig forskning samt tillhandahålla ett obundet forum för diskussion av aktuella politiska och samhällsekonomiska frågor för att därigenom skapa bättre underlag för beslut i privat och offentlig sektor. SNS inflytande i svensk samhällsdebatt bygger på medverkan av framstående forskare och ledande företrädare för näringsliv, förvaltning, politik och medier.

Verksamheten bedrivs genom

- tillämpad samhällsforskning genom ett nätverk av akademiska forskare i Sverige och utomlands;
- utgivning av böcker i samhällsvetenskapliga ämnen på eget förlag;
- konferenser och möten i Sverige och utomlands.

SNS grundades 1948 som en allmännyttig ideell förening och är politiskt och intressemässigt obundet. Verksamheten finansieras genom individuella medlemsavgifter, företagsabonnemang, forskningsanslag, bokförsäljning och konferensavgifter.

Stefan Fölster

Företagarens återkomst – Den nya ekonomin och det entreprenanta samhället

Första upplagan
Första tryckningen

© 2000 Författaren och SNS Förlag
Förlagsredaktör: Kristina Holm
Omslag: Sara R. Acedo /Ateljén
Omslagsfoto: Tony Stone Images
Sättning: Melanders Fotosätter AB
Tryck: Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2000

ISBN 91-7150-789-2

Innehåll

Fördord 7

Slutsatser och sammanfattning 8

1. *Moderna tider möter den nya ekonomin 15*
2. *När ekorrhjulet stannar 34*
 - 2.1 En vändning för företagandet 35
 - 2.2 Företagens villkor har förbättrats 44
 - 2.3 Anställda blir mer entreprenanta 48
3. *IT-företagarna och den nya ekonomin 52*
 - 3.1 Varifrån kommer alla IT-företag? 52
 - 3.2 Hur uppstod IT-uppsvinget? 56
 - 3.3 Ökar den nya ekonomin tillväxten? 59
4. *Företagandets politiska ekonomi 65*
 - 4.1 Onda och goda cirklar för företagande 65
 - 4.2 Företagare kan gå i baklås 68
 - 4.3 Varför kom vändningen i Sverige? 70
5. *Välstånd, sysselsättning och tillväxt 73*
 - 5.1 Hur många företagare behövs? 74
 - 5.2 Företagandets betydelse för sysselsättningen 76
 - 5.3 Företagare och tillväxt 81

- 6. *Sveriges regioner splittras* 85
 - 6.1 Den regionala utvecklingen 85
 - 6.2 Varför är skillnaderna så stora? 91
- 7. *Ekonomisk politik spelar roll* 95
 - 7.1 Sparare blir företagare 95
 - 7.2 Skatter stryper företagsamheten 98
 - 7.3 Hjälp till självstjälp: fungerar subventioner? 103
- 8. *Kvinnor kvar i ekorrhjulet* 107
 - 8.1 Ökad företagsamhet och större inkomstklyftor 107
 - 8.2 Många invandrare men få kvinnor 110
 - 8.2 Offentligt anställda inlåsta 113
 - 8.3 Rätten att vara företagsam – en välfärdsfråga 116
- 9. *Mot det entreprenanta samhället* 118

Referenser 128

Förord

Sverige upplever en renässans för företagaren. Att vara entreprenör har åter blivit både respekterat och, i många fall, lukrativt. Liksom under tidigare epoker när många företag grundats, ökar emellertid klyftorna. På många håll i landet märks ännu inte så mycket av den nya företagsamheten.

I denna bok visas hur vändningen för företagsamheten uppstod. Forskningsrön presenteras om företagarnas betydelse för landets utveckling och om varför utvecklingen har blivit så ojämn. Forskningsresultaten bygger på ett flerårigt empiriskt arbete som också lett till en rad publicerade vetenskapliga artiklar.

Finansiellt stöd till olika delar av forskningen som presenteras i boken har erhållits från Rådet för Arbetslivsforskning och SAF. Ett stort tack till alla som bidragit och läst rapporten, i synnerhet Magnus Henrikson, Per Davidson och Kristina Holm.

Stefan Fölster

VD Handelns Utredningsinstitut

Slutsatser och sammanfattning

Sverige står inför ett genombrott. Företagaren har åter kommit till heders. Allt fler anställda har blivit delaktiga både i vinsterna och i utvecklingen av de företag de arbetar i. Arbetslivet står inför en brytningstid.

Under hela mänsklighetens historia har arbete varit ett ok för de ojämförligt flesta. Själva arbetsuppgiften har ofta varit trist. Även efter träldomens avskaffande har de flesta varit insnärjda i en väv av sociala normer och regleringar, dignat under höga skatter och som kugghjul varit inlemmade i stora organisationer. Känslan att brinna för utvecklingen av något eget har varit få förunnad. Även mer modesta önskemål om att flexibelt kunna anpassa arbete efter behov har ofta kvävts. Ur detta ekorrhjul har endast ett fåtal kunnat smita.

Nu finns en historisk möjlighet att kasta oket. Nya möjligheter att verka som företagare skapas. Än viktigare är att många anställda börjar arbeta i företagarlignande former. Ny teknik gör det också möjligt att ersätta repetitiva arbetsuppgifter med kreativa.

Vägen dit är emellertid ingalunda smärtfri. Många är av ideologiska skäl, eller av egenintresse, fästa vid en ordning där arbetaren förblir fjättrad. Många förlorar också kortsiktigt på omvandlingen, och kan försöka bromsa revolutionen. Synen på fördelningspolitik och rättvisa kan komma att ställas på huvudet.

Denna bok visar vägen mot det företagsamma och flexibla arbetslivet. Analysen av de senaste årens utveckling ger en del oväntade resultat.

Fler företagsamma anställda och rikare företagare ...

Sverige har nu fler aktieägare än löntagare. Över 30 000 anställda har fått del av olika optionsprogram. En hel del anställda är också engagerade i företag vid sidan om sin anställning. Många, även på fabriksgolvet, har fått större möjligheter att delta i utvecklingen av företagets verksamhet. Ännu finns dock stora grupper som har trista, inrutade uppgifter och som samtidigt bär på en tung ryggsäck i form av byråkrati och regler som hämmar egna initiativ. Detta märks inte minst på det snabbt ökande antalet sjukskrivna. Mer än en tredjedel av alla anställda stannar kvar i arbeten som de egentligen inte vill ha.

En del har kastat av sig ryggsäcken och startat eget. På vissa håll i Sverige har det skett en explosion i företagandet. Särskilt Stockholm sticker ut. Där fanns ovanligt få företagare under 1970-talet, men nu har regionen högst andel företagare i landet. Stockholm är också hemvist för en stor del av den blomstrande nya ekonomin.

Förvånande nog har emellertid inte antalet företagare – dvs. människor som arbetar i företag som de själva äger – för landet som helhet ökat nämnvärt ännu. I internationell jämförelse har Sverige fortfarande få företagare. Visserligen registreras många nya företag, men ofta av anställda som extraknacker i sina registrerade bolag. Sverige har blivit mer av en dual ekonomi. På vissa håll blomstrar företagsamheten, i andra områden minskar antalet företagare.

Fler av företagarna har emellertid blivit tillväxtorienterade. Ett tecken på detta är att invånare i län med många företagare under 1970- och 1980-talen hade låga genomsnittsinkomster. Nu har det blivit tvärtom. Invånare i län med många företagare har betydligt högre medelinkomster än vad som gäller för landet som helhet.

... ger högre tillväxt och sysselsättning

Nationalekonomer har under lång tid bortsett från företagarnas betydelse. Ekonomisk tillväxt sågs mer som en funktion av tillgången på produktionsfaktorer och i någon mån flöde av teknikförbättringar. I denna bok redogörs för en rad studier som styrker företagarnas betydelse för sysselsättning och tillväxt. I själva verket kan närmare hälften av de regionala skillnaderna inom Sverige i sysselsättning och in-

komstutvecklingen knyts till utvecklingen av andelen företagare.

Nydaningen för företagsamheten står för en hel del av den nya ekonomins tillväxtskapande kraft. Den har sina rötter i de avregleringar, skattereformer och den konkurrensutsättning som skett. Nya studier som presenteras i boken visar att sådana reformer har varit avgörande för företagarens återkomst. Många av de nya företagarna har drivit teknikutvecklingen, samtidigt som den nya tekniken, särskilt Internet, genom sin öppna arkitektur varit lättillgänglig för nya företagare.

Stor draghjälp har den nya företagsamheten också fått av den "frizon" som öppnat sig, och där inte minst många av de nya IT-företagen arbetar. I denna frizon är företagets anställda inte med i fackföreningar och arbetsmarknadslagstiftningen har liten betydelse. Anställda gör inkomstkarriär genom att vara delägare i företag snarare än genom löneinkomster. Löneinkomster ersätts då av kapitalinkomster som beskattas lägre. Det är också lätt att slussa kapital utomlands och undgå kapitalbeskattningen helt och hållet.

Kontrasten mellan villkoren i frizonen och villkoren för det stora flertalet har blivit allt större. Många anställda utanför frizonen befinner sig i "ekorrhjul" där de trots ett uppskruvat arbetstempo är inrutade och aldrig kommer ur fläcken i sin personliga utveckling. Med sådana kontraster är det därför inte förvånande att företagsamheten exploderat i frizonen. Även under 1980-talets fastighetsboom hade Sverige ett internationellt sett intensivt företagande i fastighetssektorn som redan då arbetade i ett slags frizon.

Men klyftorna ökar ...

De företagsamma människor som arbetar i frizonen lyckas ofta tjäna mycket, och mycket mer än vad som syns i statistiken. Det är också ett viktigt skäl till att sådana anställda som kan byta till en karriär i frizonen, t.ex. storföretagens direktörer, kan kräva allt högre löner. I synnerhet för män har inkomstklyftorna ökat kraftigt.

Än viktigare är kanske de immateriella vinster i välbefinnande som de upplever som har möjlighet att ansvara för något eget. Det är t.ex. en viss skillnad mellan att vara galärslav och att träna till en roddtävling, även om arbetets innehåll är detsamma och om möjligt mer stres-

sande i det senare fallet. Studier visar genomgående att egna företagare trivs mycket bättre med sitt arbete, samt att många skulle vilja vara egna företagare men av olika skäl hindras.

Till vinnarna hör en del traditionellt privilegierade grupper, men också en rad invandrargrupper som klarar sig bra som företagare. De regioner i Sverige som har liten verksamhet inom frizonen förlorar, relativt sett. Detta gäller även många kvinnor. De blir relativt sällan företagare. Många arbetar inom den offentliga sektorn där möjligheterna att utveckla egna idéer och möjligheterna till eget företagande fortfarande är mycket mer begränsade. Anställda i den offentliga sektorn anser oftare än privat anställda att de inte kan påverka sin lön genom sina arbetsresultat.

... vilket skapar risk för "backlash"

Utvecklingen innehåller sprängkraft. Å ena sidan kan de stora möjligheterna i frizonen underblåsa politiska krav på att även vanliga anställda bör få likartade möjligheter. Detta kan leda till ökad konkurrensutsättning, avreglering och skattesänkning. Möjligen innehåller högskattestaten fröet till sin egen undergång.

Å andra sidan är de ökande klyftorna på väg att skapa stora spänningar i samhället. Krav på ökad omfördelning väcks. Båda trenderna symboliseras av den grupp sjuksköterskor som börjat rösta på vänsterpartiet, men söker arbete på privata kliniker eller bemanningsföretag.

Reformer för ett hållbart företagarklimat

För många företagare som arbetar i frizonen är politiska reformer som ger bättre företagarklimat inte lika viktiga som tidigare. För dem som fortfarande sitter i ekorrhjulet är de emellertid avgörande.

Under de kommande åren finns en historisk möjlighet att riva ekorrhjulen. Även om det inte är realistiskt att tro att alla kan bli företagare, så skulle många fler kunna tillåtas att arbeta i mer företagarkliknande former och med arbetsvillkor som är flexibla och som de själva får anpassa efter behov. I många fall kommer ny teknik att möjliggöra ett mer givande innehåll i arbetet.

Hjalmar Brantings ord passar väl för att motivera behovet av sådana

reformer: ”Min känsla revolterar mot den sakernas ordning som dömer de ojämförligt flesta att stanna i växten och kväva sina bästa stämningars längtan.”

Ett hållbart företagarklimat förutsätter att de också tror att en politik som ökar företagsamheten i slutändan även gagnar dem som inte blir framgångsrika företagare. Länder som har fler företagare har i allmänhet också större inkomstklyftor. Om Sverige är på väg i denna riktning är det särskilt viktigt att reformer också stärker känslan att företagandet är bra för Sverige, och möjligheterna till mer företagarlika arbeten för anställda.

Förslag till bättre villkor för företagande har lanserats många gånger tidigare. I denna bok ligger fokus på de förslag som främjar företagsamheten, men som också gör ökad företagsamhet till något mer acceptabelt eller önskvärt för dem som idag inte gynnas direkt. Förslagen inriktas således på åtgärder som antingen underlättar för dem som befinner sig i ekorrhjulen att bli friare och mer företagarlika i sitt arbete, eller förslag som gör vinsterna av ökad företagsamhet mer uppenbara för det stora flertalet.

1. Företagare bör engagera sig mer i samhället

I USA, där företagandet har ett stort stöd bland allmänheten, är också engagemanget i samhället ofta mycket större. Amerikanska företagare deltar oftare i politiken, och donerar ofta större delen av sina förmögenheter till investeringar i landets framtid.

2. Öka innovationsgraden i offentligt styrd verksamhet

Det finns få saker som är så givande och utvecklande som att ansvara för att driva en egen idé från skrivbord till verklighet. I vissa avseenden är den offentliga sektorn idag mer traditionellt industriellt organiserad än vad industrin är.

3. Uppmuntra egna initiativ som alternativ till offentlig verksamhet

En ofta förbisedd del av privatiseringsvågen i många kommuner är att fler får tillfälle att utveckla något eget.

4. Bygg ut kompetenskontot

Kompetenskontot som nu införs på en rad företag bör byggas ut: a) Tillåt användning av pengarna för att starta företag. Kontot bör ersätta starta-eget-bidraget. b) Det bör även täcka den första arbetslöshetsperioden. Det är inte rimligt ur rättvisesynvinkel att den som utbildar sig i god tid för att undvika arbetslöshet får bära en stor del av kostnaden själv medan den som inväntar arbetslöshet får både ersättning och ofta utbildningen betald. c) Underlätta att arbetstid sparas på ett konto, möjligen som en del av kompetenskontot. Fonderingen i ett utökat kompetenskonto gynnar särskilt dem som börjar spara tidigt i livet, t.ex. LO-arbetare, och som har en lång avkastningsperiod fram till pensionen.

5. Inför anställningsskydd genom kompetenskontot

Många av dem som inte trivs på sina arbeten törs inte byta, eftersom de då förlorar den anställningstrygghet som en lång anställningstid ger. Ersätt LAS med att arbetsgivaren gör extra insättningar på det utvidgade kompetenskontot. En trygghet som är portabel och kan tas med till en annan arbetsgivare – eller till ett eget företagande – skulle väsentligt öka modet att pröva något nytt.

6. Låt arbetsgivaren ta större ansvar för utslagningen

Sänk arbetsgivaravgiften och låt i stället arbetsgivaren teckna försäkringar som täcker en del av kostnaderna för rehabilitering, arbetslöshet, sjukfrånvaro och förtidspensionering. Arbetsgivare som skapar utvecklande arbeten får då lägre försäkringspremier. Reglera så att försäkringspremien inte får öka enbart p.g.a. av de anställdas ålder.

7. Sluta diskriminera i företagsbeskattningen

Det är fortfarande så att aktivt ägande diskrimineras till förmån för passivt ägande, att individuellt ägande diskrimineras till förmån för institutionellt, att svenskt ägande diskrimineras till förmån för utländskt och att nya växande bolag diskrimineras till förmån för gamla tillverkande företag med hög substans. Skattereglerna är för komplicerade och oförutsägbara. Allt detta försvårar för vanliga anställda som vill våga ta språnget.

8. Förenkla skattesystemet

Inför ett skattesystem med 30 procents skatt på både lön och kapitalinkomster. Då diskrimineras inte lönearbete i förhållande till kapitalinkomster. Förutom en betydande sänkning av marginaleffekterna skulle skattesystemet också förenklas avsevärt. En bieffekt av detta är att många tjänster blir billigare för gemene man att köpa. Därmed kan många köpa tjänster som ger ökad fritid.

9. Förenkla företagandet

Många förslag har diskuterats under senare år, och är i grunden välkända. Bland dessa finns några hundra förslag om hur regleringen skulle kunna förenklas. I Storbritannien skapades för tio år sedan ett program för regelförenkling. Arbetet leds av Cabinet Office, som motsvarar den svenska statsrådsberedningen. Inom varje departement finns dessutom en särskild regelförenklingsenhet, Better Regulation Unit.

10. Skapa en infrastruktur för företagandet

Just när Sverige är på väg att få ett eget Silicon Valley i Stockholmsområdet så arbetar många krafter hårt för att strypa dess tillväxtmöjligheter. Det drabbar de minsta företagen hårdast, som inte lätt kan flytta verksamheten.

1

Moderna tider möter den nya ekonomin

Tre decenniers kräftgång i svensk ekonomi är som bortblåst i den offentliga debatten. Den djupa kris som dominerade 1990-talet har förpassats till historieböckerna. Efter två år av fenomenal återhämtning präglas det offentliga samtalet allt mer av framtidsglöd, en känsla av att det inte är enbart sju goda år som väntar, utan decennier av kraftig tillväxt och förbättring av levnadsstandarden. Löftena om ”den nya ekonomin” antyder en långvarig, teknikdriven revolution i samhället vilken radikalt förbättrar levnadsvillkoren för de flesta.

Men är denna bild sann? Eller är Sveriges tillväxt enbart en ricardiansk hundrametersspurt? David Ricardo förutspådde redan i början av 1800-talet att förbättrade statsfinanser får ängsliga medborgare att vara mindre rädda för framtida skattehöjningar och för att lätta på plånboken. Detta i sin tur späder på ekonomin och stärker de offentliga finanserna ytterligare. En sådan spiral, kanske i samband med en börsbubbla, leder till mycket snabba – men ej långvariga – lyft i den ekonomiska aktiviteten.

I valet mellan ovanstående två verklighetsbilder är tillståndet i Företagsverige avgörande. Har de svenska företagens förmåga att leverera snabba produktivitetsökningar varaktigt förbättrats? Har den förbättrats jämfört med andra länder? Än så länge syns de statistiska beläggen för en ny, mer snabbväxande ekonomi mer i den amerikanska ekonomin än i andra länder. Även i en snabbt växande värld är styrkan i svenskt företagande därför avgörande för förmågan att återhämta den mark som förlorats under de senaste trettio åren.

Det svenska företagandets utveckling ter sig emellertid något gåtfullt. Affärstidningarna är fyllda av inslag om framgångsrika IT-miljardärer. Företagare hyllas allt oftare som hjältar, även på politikens vänsterkant. Det finns fler aktieägare än löntagare i Sverige. Svenska entreprenörer ligger långt framme i utvecklingen och kommersialiseringen av Internettjänster. Fler och fler offentliga åtaganden sköts av företagare på entreprenad. Antalet nyregistrerade företag ligger på en historiskt sett hög nivå. Och fler anställda arbetar mer självständigt och har oftare del i företags vinst.

Trots detta har inte antalet företagare som andel av befolkningen ökat nämnvärt i Sverige. Tecken finns också på en viss utflyttning av företagare och företagarkapital till andra länder. Flera andra rika länder har under tiden upplevt kraftiga ökningar av antalet företagare och av småföretagens betydelse. I t.ex. Storbritannien och Nya Zeeland blev många fler människor företagare redan under 1980-talet. Även i USA har antalet företagare ökat stadigt under två decennier.

En förklaring till att antalet företagare inte ökat mer är att Sverige har blivit mer av en dual ekonomi. Den sjudande entreprenörsandan är starkt koncentrerad till vissa geografiska områden och till vissa yrkesgrupper. Inom många branscher är möjligheterna att utveckla något eget, antingen som företagare eller som företagsam anställd, fortfarande mycket begränsade. Anställda i dessa branscher är fortfarande ofta insnärjda i en väv av hierarkiska strukturer, höga marginalskatter och ett oflexibelt regelverk.

Dessa två, till synes oförenliga, sidor av svensk företagsamhet reser viktiga frågor. Vad betyder den nya ekonomin för företagsamheten? Har vi ett trendbrott som leder till långvarig tillväxt över vad andra OECD-länder uppnår? Har antalet företagare betydelse för sysselsättning och välbefinnande? Eller räcker det med ett litet antal tillväxtorienterade entreprenörer? Kan företagsamma anställda utveckla företag lika bra som egna företagare? Varför blir vissa områden företagsstämna och andra inte? Hur kan politiken bidra till en mer företagsam utveckling, också i företagssvaga regioner och branscher? Finns det risk för en politisk "backlash" där krav slår igenom på ökad omfördelning från de nyrika "info-rich" inom IT-sektorn?

Om dessa frågor handlar denna bok. De följande kapitlen bygger på ett forskningsarbete som pågått under flera år. Kärnan i arbetet har varit att utifrån statistiska jämförelser av OECD-länder och de svenska regionerna undersöka företagens och de företagsamma anställdas betydelse för tillväxt och sysselsättning.

Studierna bekräftar att det senaste decenniets omläggning av den ekonomiska politiken varit avgörande för den nytändning inom näringslivet som nu sker. Den nya ekonomin syns emellertid mest i frizonen där skatter och regleringar har förlorat sin betydelse. Men de hinder för människors utveckling i sin yrkesutövning som alltjämt kvarstår skapar en dual ekonomi. Stora grupper förblir slitna kugghjul snarare än nyskapare. Att tillåta företagsamma människor att utvecklas även utanför frizonen, t.ex. inom den offentliga sektorn, blir nu den kanske viktigaste näringspolitiska och välfärdspolitiska frågan.

Från bov till hjälte

Attityden gentemot företagare har tagit en dramatisk vändning i Sverige. Dragningen mot storföretagen som länge präglat svensk politik har sällan uttryckts så tydligt som i Ernst Wigforss ord:

Den socialistiska politikens intresse just för storföretagen behöver inte ytterligare förklaras. Det är i dem som motsättningarna mellan ägare och anställda blir mest påtagliga, och där den kollektiva formen för äganderätt och förvaltning lättast inställer sig som vägen till både mer jämlikhet, frihet och gemenskap. Deras avgörande betydelse för hela landets ekonomi och folkets levnadsstandard är självklar. (1952, s.125–126)¹

Enskilda företagare levde under 1970-talet med stämpeln av skattefuskare och småkrämare.²

Även under senare tid förekommer uppfattningen om småföreta-

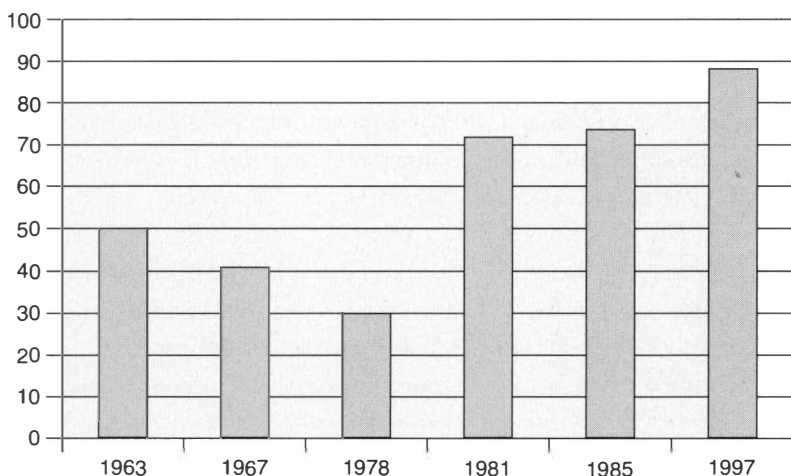
1 Citerat från Bergman, Braunerhjelm, Fölster, Henrekson och Jakobsson (1998).

2 T.ex. i skriften *Folkhemsmodellen*, som är det mest ambitiösa sentida försöket att beskriva helheten i den svenska modellen beskriver Hedborg och Meidner problemet att små- och egenföretagandet inbjuder till skattefusk (s. 218).

gare som effektivitetshinder. Ett återkommande argument är t.ex. att länder som inte kommit så långt i sin ekonomiska utveckling, t.ex. Grekland och Turkiet, skulle hämmas just av att ha många småföretagare som sysslar med småskalig och ineffektiv produktion.³

Men i allmänhetens ögon har bilden av företagandet förändrats radikalt. Förtroendet för företagare har ökat, som figur 1.1 visar. År 1978 fanns fortfarande en spridd uppfattning att Sverige enbart befann sig i en kortvarig konjunktursvacka som det gällde att överbrygga. Men redan 1981 hade många uppenbarligen förstått att Sveriges tillväxtproblem var mer djupgående.

Figur 1.1 Är det viktigt att uppmuntra företag? Andel som svarade ja.

Källa: Henrekson och Jakobsson (2000), baserat på SIFO, Demoskop och SAF.

En ökande andel är själva intresserade av att bli företagare. Det talas rentav om en "start-up"-kultur. Till den hör god tillgång på kapital, företagsamma förebilder samt ett minskat intresse för en karriär i de

³ Ett liknande argument framförs t.ex. av Lindh och Ohlsson (1997). Argumentet bortser emellertid från att även storföretagen i dessa länder är mindre effektiva, och att detta sannolikt är förklaringen till att det finns många småföretag.

traditionella storföretagen och i den offentliga sektorn.

I samband med att attityderna förändrats har också politiken vänt något. Flera av de mest restriktiva hindren mot företagsamheten har mildrats. Skattereformen 1990/91 sänkte kilarna både i inkomstbeskattning och bolagsbeskattning. Många marknader avreglerades under 1980- och 1990-talen, vilket gav nya företagare möjlighet att etablera sig. Offentliga verksamheter öppnades för konkurrens. Kapitalmarknader avreglerades, vilket ökade kapitaltillgången för småföretag och fick många storföretag att knoppa av dotterbolag som de inte lyckades driva med tillräcklig lönsamhet.

Sverige har med avregleringarna och ett mer näringslivsvänligt klimat följt en internationell trend. Men det finns också en mer specifik svensk förklaring till att företagsamheten utvecklas starkt i vissa delar av ekonomin. Där har det i ökande utsträckning blivit möjligt att kringgå regleringar och skatter. Ett trivialt exempel är skattesubventioneringen av hemdatorer. Att mobiltelefoner möjliggör en konsumtion som kan dras av i företag stimulerar till snabbare spridning av mobiltelefoner i ett högskattesamhälle. Att många IT- och kunskapsföretag i praktiken är fackföreningsfria och kan bortse från en byråkrati till följd av detta ger självfallet också en konkurrensfördel. Mer fundamentalt är emellertid att det uppstått en betydande asymmetri i möjligheterna att förbättra sin levnadsstandard i olika sektorer. I många fall kan också anställda omvandla lön till kapitalinkomster som inte är lika högt beskattade – t.ex. genom deläggande eller genom att arbeta i eget bolag vid sidan om anställningen. Kapital – även svenskers ägande av svenska företag – ligger också i växande utsträckning utomlands och undgår därmed skatt helt och hållet. Individer som lyckas göra inkomstkarriär gör det i allt mindre utsträckning på grund av ökade arbetsinkomster. I stället har inkomster vid sidan av arbetet blivit allt viktigare för den enskildes möjligheter att förbättra sin ekonomi.

Det våras för företagandet

Det är därför ingen slump att företagsamheten i Sverige formligen exploderat i verksamheter i frizonen. Sverige har blivit ett av de dator- och mobiltelefonfötaste länderna. Affärstidningarna fylls dagligen av

inslag om den nya ekonomins snabbfotade företag. Sverige har fått en tätposition i Europa när det gäller investeringar och börsintroduktioner av Internetrelaterade företag. I kapitel 3 beskrivs detta kreativitetens fyrverkeri.

För många av de nya företagen gäller just att de arbetar i frizonen. Detsamma kan i viss mån sägas om andra branscher där Sverige varit mycket framgångsrikt, t.ex. musikbranschen, där Sverige visar ett högre exportvärde per capita än något annat land.

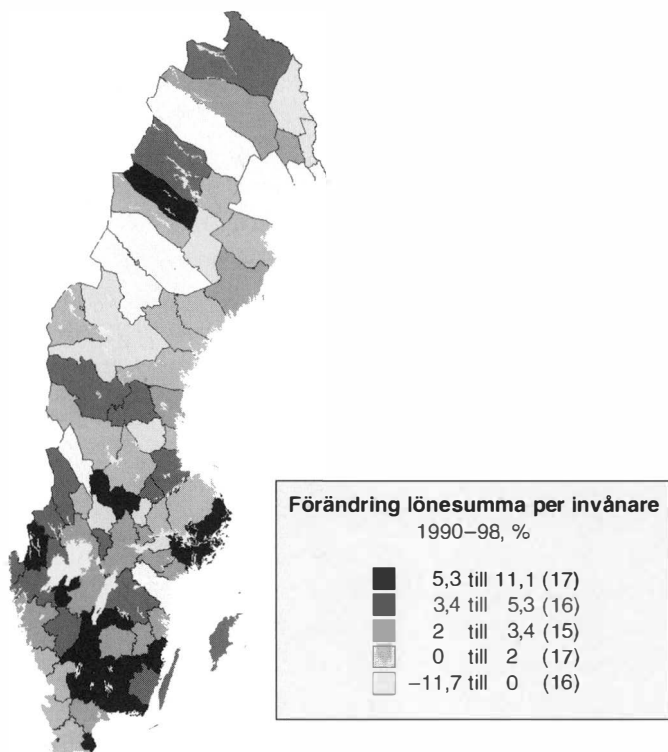
Frizonens dragningskraft är emellertid inte hela förklaringen till att företagsamheten blommar upp. En mer fundamental förändring har smugit sig på.

Under en stor del av 1990-talet har högteknologi och utbildning fokuserats i tillväxtdebatten. Men tillväxten har under 1990-talet inte tydligt varit högst i regioner som utmärkt sig genom utbildningssatsningar eller koncentration av högteknologi. I stället har företagartäta regioner seglat upp som 1990-talets vinnare, även de som inte är högteknologiska. Under 1970-talet var regioner med många företagare de fattigare i landet. Runt 1990 vände emellertid trenden och nu finns ett starkt positivt samband mellan andelen företagare i respektive region och såväl inkomstnivå som tillväxt. I kapitel 2 beläggs detta mönster med forskningsresultat.

Det är inte enbart så att Stockholm som har högst medelinkomst i landet har fått många nya företagare. Kommuner som Gnosjö, Gislaved, Värnamo och Vaggeryd har också haft en kraftig inkomstillväxt under 1990-talet. Gnosjö har haft en ännu snabbare inkomstillväxt än Stockholm. Detta illustreras i figur 1.2. Det är särskilt företagartäta områden som klarat sig bäst, även där man inte haft förmånen av en hög utbildning eller högteknologi.

Vissa universitetssatsningar tycks också ha gett avkastning. Umeå är det främsta exemplet, men även Uppsala. Satsningar på högre utbildning har dock inte varit någon garanti för framgång. De nya högskolorna i Malmö och Borlänge har exempelvis ännu inte gett något större utslag. Inte heller högteknologi har automatiskt gett tillväxt. Exempelvis har Ronneby, med den uppmärksammade teknikbyn Soft Center, ännu inte vuxit snabbt.

Figur 1.2 Tillväxt i företagartäta områden. Förändring i lönesumma per invånare, 1990–1998.

Källa: Egna beräkningar baserade på SCB och *Affärsvärlden*, afv.se/artiklar, jan. 2000.

Men tecknen på ett mer företagsamt samhälle finns i hög grad även bland anställda. Betydligt fler anställda har inkomster i extraknäcksbolag. En del har blivit delaktiga i företagens vinster genom bonus eller aktieäggande. I kapitel 2 visas också att den interna organisationen i många företag är mer flexibel. Det är vanligare att anställda får hjälp att knoppa av och starta eget. Fler arbetar i mer flexibla former, exempelvis i bemanningsföretag.

Fler företag, få företagare

Ändå är bilden av det företagsamma Sverige splittrad. Figur 1.2 visade att vissa regioner utvecklas mycket sämre än andra. Den kraftiga BNP-tillväxten de senaste åren kan inte heller enbart tas som intäkt för ett starkt Företagsverige. I kapitel 3 visas t.ex. att tillväxten under 1990-talets senare år varit efterfrågedriven med ganska låga produktivitetsökningstal.

Visserligen har antalet registrerade företag ökat kraftigt i Sverige. Men figur 1.3 visar att antalet företag i själva verket har ökat under lång tid, åtminstone sedan början av 1980-talet, dvs. långt innan villkoren för företagandet påtagligt förbättrades. Antalet företag utgår från den formella registreringen av bolag hos Patent- och registreringsverket (PRV). Där registreras enskilda firmor, handelsbolag och aktiebolag oavsett hur verksamheten som bedrivs ser ut. Det visar sig att den stora ökningen i antal företag nästan helt förklaras av ett ökande antal företag med noll anställda. Man kan vara frestad att tro att dessa företag drivs av egna företagare. Men antalet företagare – personer som har sin huvudsakliga sysselsättning i eget företag – har stagnerat.⁴ I synnerhet under åren 1995–1998 minskade antalet företagare med närmare 40 000, eller ungefär 8 procent. Därefter har antalet företagare långsamt börjat öka igen. Diskrepansen mellan utvecklingen av antal företag och antal företagare förefaller paradoxal.

En förklaring är att personer som är anställda men extraknäcker, i ökad utsträckning registrerat bolag. De står nu för en dryg fjärdedel av företagen utan anställda. Att deklarera extraknäck i bolagsform har blivit skattemässigt mer fördelaktigt än att deklarera det i den personliga inkomstdeklarationen.⁵ Dessutom har det blivit vanligare i vissa yrken att extraknäcka, exempelvis för läkare eller domare.⁶

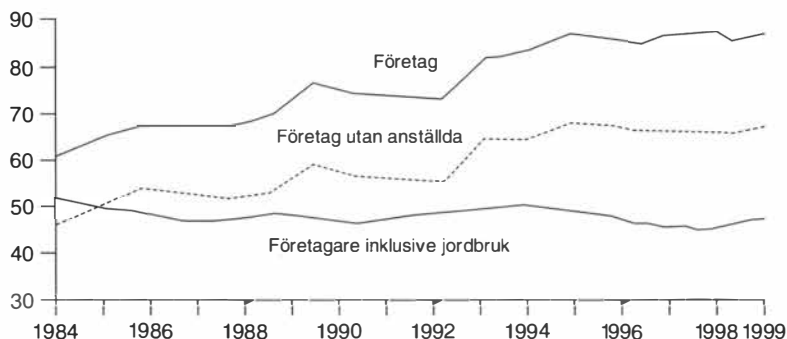
Men kan inte det stagnerande antalet företagare helt enkelt spegla att färre bönder eller köpmän kan utföra samma arbete som en gång

4 En företagare är i Arbetskraftsundersökningar (AKU) personer som arbetar i företag som de till stor del själva äger. Medhjälpare är inräknade.

5 Att bolagsskatten har sänkts har haft betydelse för småföretagen, men inkomstskatten har också sänkts på marginalen, så det är oklart hur dessa skatteförändringar påverkat motiven att registrera bolag för extraknäck.

Figur 1.3 Antal företag och företagare per 1 000 invånare 1984–1999.

Antal per 1000 inv.

Källa: SCB och egna beräkningar. Uppgifter om "företagare" kommer från AKU, och "antal företag" från *Statistisk årsbok*. I båda har det skett stora förändringar i definitioner, som korrigerats här. Den viktigaste ändringen skedde i definitionen av företagare 1988.

krävde många? Om jordbrukare räknas bort har det faktiskt skett en liten ökning i antalet företagare sedan 1980. Under tiden har emellertid också strukturella steg skett mot näringar där egenföretagandet är vanligt. Konsultbranschens tillväxt är ett exempel. Avregleringar har också ökat antalet företagare. Inom taxinäringen var exempelvis de flesta anställda före avregleringen, idag är de flesta egna företagare. Till det kommer att det har skett en kraftig ökning av starta-eget-bidrag under åren 1991–1995.⁷ I själva verket är det anmärkningsvärt att de strukturförändringar, avregleringar och privatiseringar som ändå skett

6 Några procent av uppgången kan inte förklaras på det sättet. Det förklaras i stället av att större bolag oftare har delat upp sin verksamhet på många registrerade dotterbolag. Electrolux har t.ex. numera 500 dotterbolag varav ett 50-tal ligger i Sverige. Därtill kommer att en del företagare delat upp verksamheten i flera registrerade bolag. Även för detta har det tillkommit skatteskal. Det har t.ex. blivit vanligt att företagare bildar ett extra bolag där vinsterna samlas, för att kunna sälja det i form av en laglig skalbolagsaffär.

7 Som figur 1.3 visar är detta också den enda perioden där antalet företagare ökat. Möjligen är detta också en del av förklaringen till varför antalet företagare har minskat så kraftigt under de senaste tre åren. Många av dem som startar eget lägger ner verksamheten ganska snabbt. Så länge starta-eget expanderade var det fler arbetslösa som blev företagare än som lade ner verksamheten. Men efter att expansionen upphört kom den långsiktiga trenden återigen att dominera.

inte mer än väl kompenserat utslagningen inom jordbruk, handel och hantverk.

Få företagare jämfört med andra länder

Också i internationell jämförelse har Sverige få företagare. Den internationella statistiken som OECD redovisat är ytterst bristfällig. I olika länder har olika definitioner använts. Här redovisas en helt ny statistisk bearbetning som korregerar för många av mätproblemen.⁸ Denna visas i tabell 1.1.

Tabell 1.1 Företagarnas andel av arbetskraften, exklusive jordbruk, i OECD-länderna 1974, 1984, 1994, och 1998.

	1974		1984		1994		1998
Spanien	0,150	Italien	0,162	Italien	0,180	Italien	0,183
Italien	0,141	Spanien	0,149	Nya Zeeland	0,166	Nya Zeeland	0,168
Grekland	0,139	Grekland	0,140	Spanien	0,165	Portugal	0,157
Japan	0,121	Australien	0,139	Portugal	0,153	Australien	0,153
Australien	0,118	Nya Zeeland	0,130	Australien	0,150	Spanien	0,146
Nya Zeeland	0,117	Portugal	0,119	Grekland	0,143	Island	0,123
Frankrike	0,103	Japan	0,116	Irland	0,134	Grekland	0,123
Nederländ.	0,102	USA	0,102	Island	0,116	Storbritannien	0,119
Schweiz	0,099	Belgien	0,101	Belgien	0,111	Irland	0,112
Belgien	0,099	Schweiz	0,099	Storbritannien	0,111	Belgien	0,112
Luxemburg	0,097	Irland	0,097	Kanada	0,109	Kanada	0,111
Norge	0,095	Frankrike	0,093	Schweiz	0,103	USA	0,109
USA	0,091	Norge	0,090	USA	0,102	Japan	0,103
Tyskland	0,088	Nederländ.	0,087	Nederländ.	0,101	Schweiz	0,102
Danmark	0,088	Kanada	0,085	Japan	0,093	Nederländ.	0,093
Portugal	0,076	Storbritannien	0,085	Luxemburg	0,091	Tyskland	0,084
Island	0,071	Tyskland	0,083	Sverige	0,083	Norge	0,082
Kanada	0,070	Luxemburg	0,081	Norge	0,082	Luxemburg	0,082
Sverige	0,065	Danmark	0,072	Tyskland	0,082	Sverige	0,079
Österrike	0,065	Island	0,066	Frankrike	0,080	Frankrike	0,072
Storbritannien	0,065	Sverige	0,064	Finland	0,073	Finland	0,071
Irland	0,060	Finland	0,055	Danmark	0,064	Danmark	0,064
Finland	0,039	Österrike	0,051	Österrike	0,057	Österrike	0,059

Som synes ligger Sverige på en låg nivå.⁹ År 1994 var utfallet lite bättre, delvis därför att arbetskraften då börjat krympa i lågkonjunkturen. Men 1998 hade Sverige åter fallit tillbaka flera steg.

8 Bearbetningen har gjorts av det holländska forskningsinstitutet EIM fram till år 1994, där både enskilda företagare och företagare som arbetar i aktiebolag som de själva äger sammanräknats. För denna bok har med EIM:s metodik andelen företagare beräknats även under de senaste åren.

9 Denna bild bekräftas även i en studie av Davidsson (2000). I en enkätundersökning tillfrågades personer i olika länder om de höll på att starta nya företag. I Nederländerna, och än mer i USA, svarade många fler att de höll på att starta företag.

Av tabellen framgår också att vissa av de länder som har många företagare är sådana som har lägre levnadsstandard, vilket ofta för med sig en större andel små affärer och hantverkare. Detta reser frågan om företagare verkligen är så viktiga för ekonomisk tillväxt.

Principiellt torde vissa arbetsuppgifter bäst utföras av företagare, andra utförs bäst av anställda (även om det sedan kan vara bra att låta de anställda bli mer självständiga och företagarlignande). För en given teknik och utvecklingsgrad finns således en optimal andel företagare.

Länder med lägre utvecklingsstandard kan tänkas ha en högre optimal andel företagare, t.ex. därför att färre har bil och efterfrågan på många små handelsföretag då är högre. Det kan också vara så att olika tillväxthinder skapar hög arbetslöshet och därmed tvingar många att bli företagare för utkomstens skull. Men även i dessa länder kan en ekonomisk politik som hindrar folk från att bli företagare också hämma tillväxten.

Sambandet mellan tillväxt och företagande är således komplicerat. I en internationell studie har den för tillväxten optimala andelen företagare vid olika utvecklingsskeden beräknats i relation till landets utvecklingsnivå mätt som BNP per capita. Detta illustreras i figur 1.4. En intressant aspekt är att även länder med hög utvecklingsgrad tycks ha en ökande optimal andel företagare. Även om metoden i denna studie inte är helt okontroversiell, bekräftar den bilden av att Sverige ännu har en för låg företagarandel.

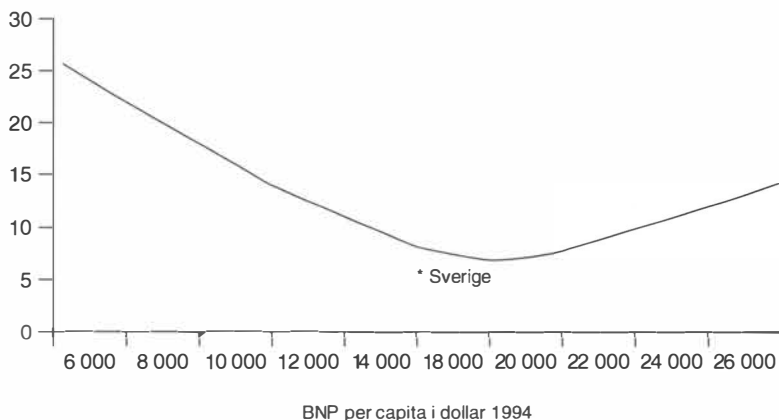
I kapitel 5 undersöks företagarnas betydelse för tillväxten mer noggrant. Det visar sig att länder – och regioner inom Sverige – som har för få företagare klarar sig sämre avseende tillväxt och sysselsättning. Nästan hälften av Norrlands eftersläpning i sysselsättningen har enligt analysen ett samband med den låga företagarandelen.

Den duala ekonomin

Det är emellertid inte bara företagarfattiga regioner som halkar efter. En stor klyfta uppstår också mellan olika branscher inom varje region. En växande grupp i den nya ekonomin kan åka gräddfil förbi en mängd regleringar och skatter. Samtidigt sitter låg- och medelin-

Figur 1.4 Den optimala andelen företagare. Procentandel av arbetskraften.

Andel företagare

Källa: Carree m.fl. (1999).

komsttagare, som endast kan basera sitt välstånd på arbetsinkomst, fast i något av en fattigdomsfälla.

För hushåll som enbart har inkomst av tjänst är nettolönerna kraftigt utjämnade. Skillnaden mellan högsta och lägsta decilen (den tiondel med högst respektive lägst inkomst) är bara drygt 5 000 kronor i månaden. Men samtidigt är det p.g.a. skatten, avtrappningen i bidragen och upptrappningen i t.ex. daghemsavgifter mycket svårt att tjäna ihop till högre nettoinkomst. Jämför detta med en person som någon gång startat ett företag, lyckats placera en (obeskattad) miljon kronor utomlands som inte registreras av skattemyndigheten. Med en avkastning på 6 procent kan detta generera de 5 000 kronor som behövs för att öka levnadsstandarden från andra till nionde decilen resten av livet.

Detta innebär emellertid att det skapas en ganska ojämn fördelning av frukterna av förbättringen i företagsamheten, och denna ojämnheter hotar på sikt utvecklingen. Fördelningen av bruttoinkomster bland män har blivit mycket mer ojämn under de senaste tio åren. Till det kommer att grupper av höginkomsttagare också har fått helt nya möjligheter att lägga undan besparingar i utlandet, samt att stora ökningar

av aktiepriserna har ökat förmögenheten kraftigt för de redan rika. Även i andra avseenden har företagssamma personer dragit ifrån. De har fått möjlighet att gå förbi sjukvårdsköer med skattebefriade sjukvårdsförsäkringar som gemene man måste betala för med beskattade pengar. Svart hemhjälp har blivit vanligt, och anses av många inte längre moraliskt fel.

Denna splittring innehåller en stor sprängkraft. Om föreställningen att Sverige nu bärs fram av en långvarig teknikdriven tillväxt sprider sig, kan nog kraven på ökad omfördelning och nya regler växa sig starka igen. Å andra sidan kan sprängkraften också komma att kanaliseras för att befria många av de företagsamma människor som är inlåsta i sektorer där möjligheten att utveckla egna idéer är begränsade.

Om företagsamheten förblir något som utvecklas i isolerade grupper i samhället så finns risken att det ändå inte räcker för att uthålligt höja tillväxten. Därtill kommer att det som en ren välfärdsfråga är oförsvarbart att stora grupper på arbetsmarknaden hindras från att utvecklas. Det kanske inte finns så många kvar som känner sig träffade av Adam Smiths beskrivning:

Den person vars hela liv ägnas åt att utföra ett fåtal enkla handgrepp, vilkas effekter kanske också alltid är desamma eller nästan samma, har inget behov av att anstränga sitt förstånd eller öva sin uppfinningsförmåga i att hitta på utvägar att avlägsna svårigheter som aldrig inträffar. Han förlorar därför vanan av att anstränga sig på detta sätt och blir i allmänhet så dum och okunnig som någon mänsklig varelse överhuvudtaget kan bli. Hans slöa tankeverksamhet gör honom inte bara oförmögen att glädja sig åt eller ta del i ett förnuftigt samtal, utan också oförmögen att hysa en storsint, ädel eller öm känsla och följaktligen att bilda sig ett välgrundat omdöme till och med om många av privatlivets vanliga uppgifter. Om sitt lands betydelsefulla och vidsträckta intressen är han helt ur stånd att döma, och om inte mycket speciella ansträngningar har gjorts för att få honom annorlunda är han lika oförmögen att försvara sitt land i krig. (Smith, *Wealth of Nations*, 1976, bok V, artikel II.)

Men mer än en tredjedel av alla anställda trivs inte på sina arbeten. Sjukskrivningen ökar snabbt. Och anställda är mycket mindre tillfreds med sitt arbete än företagare.

Onda och goda cirklar för företagande

Varför sjuder en del länder, men också vissa regioner och sektorer i Sverige, av företagsamhet, medan andra länder, och många svenska regioner, är mer anemiska? Och hur tar man sig från det ena tillståndet till det andra? Varför ändrades attityderna till företagare så mycket under 1980- och 1990-talen, och varför har denna förändring inte belönats med en större ökning av antalet företagare?

Vissa skillnader mellan länder och regioner kan lätt förklaras. Forskningen kring entreprenörskap betonar ett antal faktorer som spelar roll för människors beslut att starta eget. Till dessa hör önskan om större självständighet och större flexibilitet.¹⁰ Men möjligheten att förbättra inkomsten spelar också en roll. Därför kan arbetslöshet vara en drivfjäder till att starta eget. Inkomstmöjligheter för företagsamma människor påverkas självfallet också av den ekonomiska politiken och av strukturen i ekonomin.

Skillnaderna mellan länder och mellan regioner inom Sverige är emellertid så stora att de inte enbart kan förklaras med skillnader i yttre betingelser. I stället hänvisas ofta till ”företagarkulturen” för att förklara de mekanismer som verkar ge upphov till goda cirklar för entreprenörskap i vissa regioner och onda cirklar i andra.

En mer sofistikerad analys tyder på just den självförstärkande cirkelns betydelse. Redan Schumpeter (1942) uttryckte oro över att den ekonomiska utvecklingen skulle innebära en minskning av antalet företagare och att den politiska basen för ett kapitalistiskt samhälle därmed skulle ryckas undan. Om en region har många företagare, kan dessa skapa gynnsamma villkor för nya företagare, dels genom att tillhandahålla kapital och kompetens, dels genom att rösta och påverka politiken. En sådan självförstärkande mekanism ger upphov till en god

¹⁰ Forskningen kring egenföretagandet har i huvudsak undersökt vilka individer som tenderar att bli egenföretagare (t.ex. Blau, 1987). Några undersökningar har också försökt att skatta hur förändringar i det aggregerade egenföretagandet kan förklaras (t.ex. Parker, 1996).

cirkel för företagsamhet. I de regioner som hamnar i en ond cirkel finns färre företagare, vilket också innebär att färre har förståelse för företagets villkor och att färre röstar på en företagervänlig politik. Även på kommunal nivå kan detta ha stor betydelse. Det kan gälla i vilken mån en kommun är intresserad av företagande när det gäller plan- och byggärenden, uthyrning av tomter och fastigheter, upphandling, kommunal beskattning och påverkan på hur den statliga näringspolitiken tillämpas lokalt. Att det finns få företagare i utgångsläget innebär också att färre kan tillhandahålla kapital och kompetens, vilket försvårar nyföretagandet. Alltför många svenska regioner tycks ha hamnat i en sådan ond cirkel.

Men teorin om de onda och goda cirkelarna för företagsamhet utgör knappast ett uttömmande svar. En företagarkultur uppstår inte ur tomma intet. Den är i sig en konsekvens av att det finns många företagare. En hänvisning till företagarkulturen riskerar att sluta i ett cirkelresonemang.

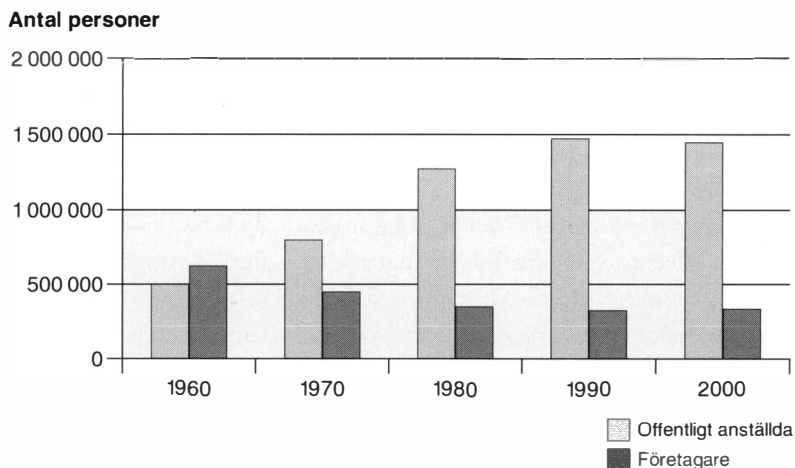
Den analysram som skissas av resonemanget om de onda och goda cirkelarna för företagande antyder också en möjlig förklaring till utvecklingen i Sverige. Så länge Sverige var ett av de rikaste länderna, och en majoritet av väljarkåren var anställd, framstod det som riskfritt att försämra företagets villkor. Sedan dess har den politiska basen för företagen minskat än mer. Figur 1.5 visar hur förhållandet utvecklats mellan antal företagare och antal offentligt anställda. Så sent som 1960 fanns det fler företagare än offentligt anställda i Sverige.

Tre starka krafter torde ha verkat för en vändning i Sverige. Den första är att det måste ha blivit tydligt även för många av företagsamhetens antagonister att levnadsstandarden urholkats av att Sveriges BNP försämrats jämfört med andra länders.

En andra kraft var att det under 1980-talet växte fram ett allt tydligare missnöje bland konsumenterna av offentliga tjänster. Maktutredningen visade att en hög andel av befolkningen kände vanmakt inför de offentliga byråkratierna, en vanmakt som de i mindre utsträckning kände inför privata företag.¹¹ Under 1990-talet har det politiska

11 Petterson m.fl. (1989).

Figur 1.5 Antal offentligt anställda och antal företagare i Sverige, 1960–2000.

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU, SCB.

stödet för privatisering av offentliga tjänster emellertid i hög grad kommit från de offentligt anställda själva. Löner och arbetsvillkor har ofta inte uppfattats som attraktiva hos offentliga arbetsgivare. Under 1990-talet har andelen privatanställda som kommunsektorn anlitar mer än fördubblats, från ungefär 4 procent till närmare 10 procent.

En tredje kraft är att företagare lättare kunnat flytta sig själv eller sitt kapital ur landet. Detta har t.ex. tvingat regeringen att ge just de rikaste företagarna lättnader i kapitalbeskattningen.

Medan dessa krafter under en period har bäddat för ett mer gynnsamt företagarklimat så hamnar Sverige allt mer vid en skiljeväg. När företagsamma människor snabbt får högre inkomster och förmögenheter så är nyckelfrågan hur det stora flertalet reagerar som inte har samma möjligheter. Blir den snabba utvecklingen i frizonen en hävstång för ökad företagsamhet i resten av landet, eller finns risken för en politisk ”backlash” som i slutändan leder till att frizonen åter stängs?

Ett hållbart samhälle för den företagsamma människan

Under Sveriges industriella revolution fanns en grogrund för entreprenörer som påminner om den utveckling vi bevittnar idag. Då ledde utvecklingen så småningom till en koncentration av företagandet och förhållandevis få – men stora – företag. Denna utveckling gick hand i hand med ett minskat politiskt stöd för goda villkor för företagande.

Sverige kan mycket väl befinna sig vid ett vägskäl. En tillväxt som bygger på en liten grupp entreprenörer kan innehålla fröet till sin egen undergång. Krav på ökad omfördelning kan leda till en utveckling där företagandets möjligheter blir förbehållen en alltför liten skara.¹²

En utveckling mot ett brett företagande kan då vara både fördelningspolitiskt bättre, politiskt mer hållbart, och samtidigt en förutsättning för att på sikt åter kunna klättra till toppen i OECD-ländernas välståndsliga. För detta krävs emellertid en gemensam kraftanstängning från samhällets alla stora grupperingar.

Inte minst för näringslivet finns tankeställare. Varför har t.ex. stödet för företagsamheten i USA varit så mycket större än i Kanada eller många europeiska länder? En tes som nyligen utvecklats av en ledande företagsforskare är att det i USA funnits en lång tradition av samhällsinsatser som haft stor betydelse för den senare utvecklingen. Även av folket avskydda kapitalister som Rockefeller donerade i slutändan 95 procent av sin förmögenhet till samhällsändamål. Bland annat byggdes alla de kända amerikanska universiteten med hjälp av sådana donationer. Det är kanske förståeligt att detta gett större folkligt stöd också för en företagervänlig politik.

Den allra viktigaste slutsatsen torde emellertid gälla kommuner och landsting. De forskningsresultat som presenteras i boken visar tydligt att ett stort företagande ger upphov till fortsatt stort företagande. Många kommuner kan välja att öka sin företagarbaser genom att uppmuntra företagandet i de kommunalt finansierade verksamheterna. Flera av dessa områden, som utbildning och sjukvård, kommer i framtiden att vara centrala delar i kunskapssamhället. Utbildningsprogram eller vissa medicinska behandlingar kan bli exportprodukter eller

12 Detta resonemang utvecklas bl.a. av Henrekson och Jakobsson (2000).

tjänster till hela världen. Men det förutsätter att det finns tillräckligt många företag som kan fånga upp affärsidéerna och investera i att de paketeras rätt och därmed omvandlas till en tjänst som kan säljas. Därtill kommer att en ökad företagsamhet bland kommunalt anställda skulle ge många fler möjlighet att förverkliga egna idéer och utvecklas som människor.

Denna aspekt borde också ligga i fackföreningars intresse att främja. Därtill skulle många anställda kunna tillåtas bli mer företagsamma som anställda. Men det kräver t.ex. att anställningstryggheten förändras så att de som vantrivs på sina arbeten törs byta.

Slutligen finns mycket i den ekonomiska politiken som staten ansvarar för. De utlovade regelförenklingar för företagare som utlovats skulle kunna drivas med mycket större beslutsamhet. Bromsarna för kommuners försök att öka företagandet i den kommunala sektorn kan slopas. Möjligheterna för kvinnor att bli företagare skulle därmed kunna öka väsentligt. Många kvinnor skulle lättare kunna bli företagare om skattekillen var mindre för tjänster i hemmet.

För alla parter är knäckfrågan oundviklig: Hur hållbart är ett samhälle där det finns en kraftig skillnad i möjligheterna att utvecklas mellan de stora grupper som är inlåsta i lönearbete med mycket höga skattekilar, och de mindre grupper som arbetar i frizonen?

Bokens uppläggning

I nästa kapitel beläggs den vändning för företagande som, något trevande men ändå, är på väg att ske i Sverige. Kapitel 3 visar särskilt hur den nya ekonomin genomsyras av en ny företaganda.

I kapitel 4 undersöks hur onda och goda cirklar för företagandet kommer till, varför vändningen kom i Sverige, och vad detta betyder för möjligheten att vända utvecklingen i företagarsvaga regioner.

Betyder företagare då verkligen så mycket för välbstånd, sysselsättning och tillväxt? Studierna och beläggen diskuteras i kapitel 5.

I kapitel 6 visas den regionala utvecklingen. Det är hittills bara delar av landet som berörs av den positiva utvecklingen. Den andra halvan i den duala ekonomin kör i kryptilen. Kapitel 7 visar hur politiken kan hjälpa eller stjälpa företagandet.

Kapitel 8 betraktar utvecklingens bakvatten. Vilka är de grupper som hamnar utanför det företagsamma samhället?

Till slut dras slutsatserna: Så kan grunden byggas för ett uthålligt gott företagarklimat.

2

När ekorrhjulet stannar

Ekonomer använder ofta begreppet ”entreprenör” som beteckning på en företagare med tillväxtambitioner. I allmänt språkbruk förknippas begreppet dock snarast med den definition som ordböckerna betonar – exempelvis med begravningsentreprenörer och vägentreprenörer. Dessa är personer som utför uppdrag, men de behöver inte nödvändigtvis vara de företagsamma imperiebyggare som ekonomer förknippar med begreppet.

Entreprenörer är således inte alltid entreprenanta.¹ Det är knappast heller sant att anställda måste vara letargiska grönsaker. Entreprenanta anställda finns på många håll. Det är inte bara en expansionsinriktad VD som kan vara entreprenant utan lika väl en fabriksarbetare som tar ett större ansvar för att utveckla produktionen.

Sverige har blivit mer entreprenant under det senaste decenniet. Även om det inte finns någon enkel måttstock för detta så skiner det igenom i statistiken om företagande och arbetets organisation. Företagarna har stärkt sin ställning – även om de ännu inte har blivit så många fler. Detta visas i avsnitt 2.1. Till viss del kan detta hänföras till de förbättringar i företagarnas villkor som kartläggs i avsnitt 2.2. Dessutom har även anställda fått möjlighet och drivkraft att vara mer företagsamma, vilket visas i avsnitt 2.3.

¹ Skillnaden mellan en entreprenör och en entreprenant person i allmänt språkbruk påpekades för mig under en diskussion med konstnären Dan Wolgers.

2.1 En vändning för företagandet

Inte långt efter E.F. Schumacher publicerade sin bok *Small is Beautiful* i mitten av 1970-talet, vändes den internationella trenden som tidigare gynnat allt större företag. Sedan dess har många rika OECD-länder fått fler företagare, men också fler och livligare småföretag. I Sverige syntes dessa tecken först under 1990-talet.

En vändning internationellt

Joel Kotkin skriver: ”Dinosaurierna kommer att fortsätta att vandra på jordens yta, men de varelser som vi skall hålla ögonen på är de snabbväxande håriga småttingarna som kilar omkring i buskagen”, när han beskriver hur t.ex. de stora läkemedelsjättarna litat på små bioteknikbolag för att fylla produktpipelinen. Ett annat exempel är att mer än 70 procent av de amerikanska filmerna produceras av fristående produktionsbolag för att sedan distribueras av något av de stora bolagen, exempelvis Time-Warner eller Disney. År 1960 var motsvarande siffra 30 procent.² I USA fick var femte anställd 1960 sin lön från något av Fortune 500-företagen. Idag är det färre än var tionde.

Även i utvecklingen av antalet företagare syns trendbrottet. Med företagare avses här personer som i huvudsak arbetar inom ett företag som de själva äger. OECD:s egna data innehåller emellertid stora fel på grund av olikheter i definitionerna för olika länder. För första gången har det nu varit möjligt att sammanställa siffrorna utifrån en gemensam definition (Carree m.fl., 1999). I genomsnitt har andelen företagare i OECD-länderna ökat från ungefär 9 procent till drygt 11 procent av arbetskraften sedan slutet av 1970-talet.

I figur 2.1 visas hur andelen företagare förändrats. Intressant är att utvecklingen över tiden har varit olika för olika länder. USA har t.ex. haft en ökande andel företagare under perioden. Tidigare siffror har ofta visat en låg andel företagare i USA. Detta har berott på att de siffror som OECD tidigare använt enbart räknat med den amerikanska

² *American Enterprise*, januari 2000.

motsvarigheten till ”enskild företagare”, och bortsett från företagare som är ägare av aktiebolag. De sistnämnda tillför fem miljoner företagare till statistiken.

Tre länder med ett rejält avvikande mönster är Storbritannien, Nya Zeeland och Irland, vilka kraftigt har ökat andelen företagare sedan början av 1980-talet. Förmodligen har detta ett samband med omläggningen av den ekonomiska politiken i dessa länder.

Figur 2.1 Företagarnas andel av befolkningen i åldern 16–64 år, exklusive jordbruk, i OECD-länderna, 1973, 1979, 1986, 1990 och 1995, procent.³

Egenföretagarna som andel av befolkning

Källa: Egna beräkningar baserade på OECD *Employment Outlook* (1992) för åren 1973–1990. EU Commission, *Employment in Europe* (1996) för 1995.

Acs m.fl. (1994) beskriver den ökning av andelen företagare som skett i 15 av 23 OECD-länder under 1980-talet, och undersöker några möjliga förklaringar. De viktigaste hypoteserna är följande:

³ Rika europeiska länder är Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Tyskland och Österrike. Genomsnittet är inte vägt.

- Den nya ekonomin, t.ex. globalisering och IT, skapar nya affärsmöjligheter.
- Ny teknik innebär (ibland) fördelar för småskalighet, t.ex. kan små företag ibland vara mer innovativa.
- Högre inkomster ökar efterfrågan på variation i produkter och tjänster.
- Avreglering av produktmarknader.
- Företagen fokuserar mer på kärnverksamhet, knoppar av mer.
- Mer positiv attityd till företagande.
- Tjänstesektorn växer och där finns fler småföretag.

För var och en av dessa hypoteser finns visst empiriskt stöd, vilket utvecklas mer i senare kapitel. Detta har sannolikt bidragit till en renässans för företagaren även i den ekonomiska teoribildningen.

En vändning i ekonomisk teori

Landägare, anställda och entreprenörer – i dessa tre kategorier delade Cantillon upp ekonomins agenter i sina skrifter i början av 1700-talet. Entreprenören var enligt honom den som vågar ta de risker som nya affärsengagemang kräver. Så sågs entreprenören också i den österrikiska skolan.

I den neoklassiska teoribildningen försvann entreprenören ur den formella teoribildningen. Ett undantag finns möjligen hos Marshall som i slutet av 1800-talet beskriver entreprenören som en organisatör (superintendent).⁴ I mycket av den tidiga neoklassiska litteraturen används rentav orden "entreprenör" och "manager" som utbytbara.⁵ I modeller där alla agenter antogs ha perfekt information kunde risker försäkras på de finansiella marknaderna och den "osynliga handen" klarerade efterfrågan och utbud på marknaderna. Det behövdes ingen entreprenör i ordets moderna bemärkelse.

Först under de senaste två decennierna har entreprenörens roll åter börjat uppmärksammas. Så sent som i mitten av 1980-talet klagade

⁴ Marshall (1890), nyutgåva (1961).

⁵ Detta beläggs t.ex. av Lazonick (1991).

Hause och DuRietz (1984) att "ekonomisk teori utan entreprenören är som Moby Dick utan valfisk". Det blev allt svårare att ignorera entreprenörens roll i det ekonomiska livet. Därtill kom att neoklassisk teori allt mer uppmärksammade de marknadsmisslyckanden som bristande information kunnat ge upphov till. Därmed fanns åter en viktig roll för entreprenören i teoribildningen, nämligen som den aktör som hittar ny information (innovatör), ej bär försäkringsbara risker och som koordinerar olika produktionsresurser.

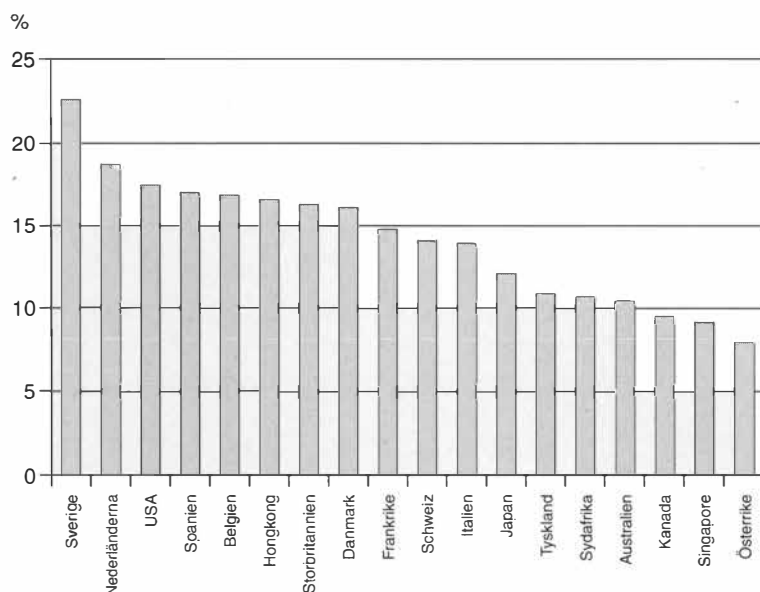
Sedan dess har en rad försök gjorts att integrera företagarens roll i nationalekonomisk teori. Fortfarande är det dock standard i många sammanhang inom nationalekonomisk forskning att bortse från företagarens roll. Ekonomisk tillväxt beskrivs fortfarande ofta som en funktion av kapital, arbetskraft och utbildning – om företagarens roll, inte ett ord.

En vändning också i Sverige

För 25 år sedan kulminerade den kollektivistiska vågen med fackföreningars krav på att genom löntagarfonder överta styrningen av många börsföretag. I samband med att detta hot tynade bort kom den dramatiska svängningen i den allmänna opinionen till förmån för företagande, och så småningom betydande förbättringar i den ekonomiska politiken för företagsamhet. Allt detta borde rimligtvis ha haft ett stort genomslag i de svenska företagens utvecklingsmöjligheter och därmed också påverkat hur de värderas på aktiemarknaden. Mycket riktigt visar figur 2.2 att Sverige är det OECD-land där börsvärderingen av företagen stigit mest under perioden 1980–1999.

Det finns nu fler aktieägare i Sverige än löntagare. Att kapitalmarknadens intresse för företagande har ökat märks också på många andra sätt. Riskkapitalföreningens medlemsmatrikel ökade t.ex. med 50 procent enbart mellan 1998 och 1999. Enligt en riskkapitalist finns det "hur mycket kapital som helst, det finns entreprenörer i mängder, och fler och fler hoppar av de etablerade företagen för att starta eget".

Figur 2.2 Avkastning på svenska aktier jämfört med andra länder per år i procent, 1980–1999, värderat i dollar.

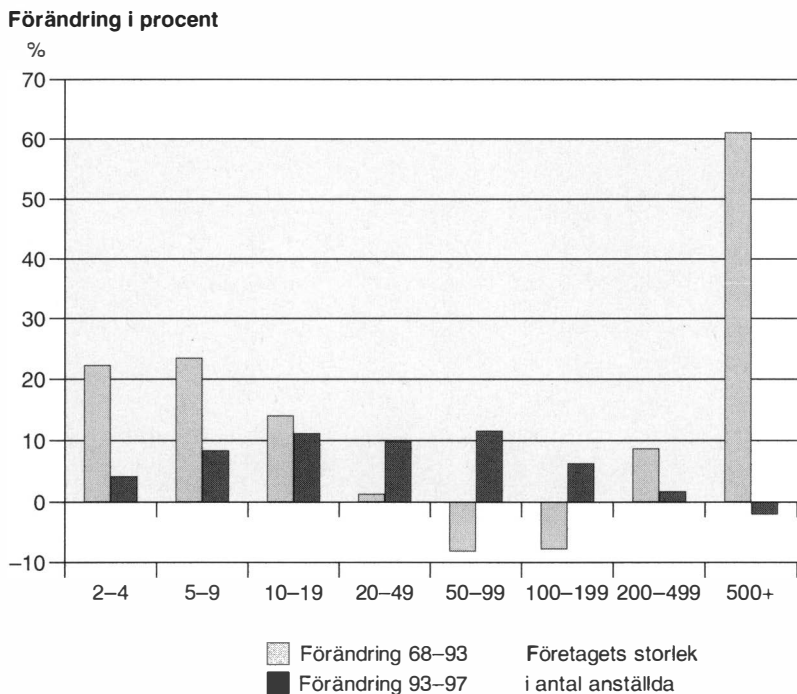
Källa: Economist, 18 december 1999.

I viss mån bekräftas denna bild i annan statistik. Fördelningen av antal företag i olika storleksklasser har faktiskt börjat ändras. Figur 2.3 visar hur antalet företag i olika storleksklasser utvecklades under perioden 1968–1993 och 1993–1997. Medan det tidigare blev allt färre företag i mellanstorleksklassen har antalet börjat öka under perioden 1993–1997.⁶

Ett annat mått på en ny våg av entreprenörskap skulle kunna vara

6 Detta syns i SCB:s företagsregister, där det finns något fler företag i de mindre storleksklasserna, samtidigt som det har blivit färre företag i de största klasserna och antalet anställda i de största företagen har minskat väsentligt. Det är dock svårt att säga något mer exakt om utvecklingen utifrån företagsregistret eftersom det finns en stor diskrepans till den vanliga sysselsättningsstatistiken från AKU. År 1985 fanns det enligt företagsregistret 700 000 färre sysselsatta än det fanns enligt AKU. År 1995 hade skillnaden krympt till 250 000.

Figur 2.3 Förändring i antal företag per milj. invånare under perioden 1968–1993 och under perioden 1993–1997, i procent per storleksklass.

Källa: Henrekson och Johansson (2000) för perioden 1968–1997, egna beräkningar baserade på SCB för perioden 1993–1997 som skiljer sig något från dem som Henrekson och Johansson gjort.

nyföretagandet. I praktiken lider emellertid nyföretagarstatistiken både av principiella och statistiska problem. Nyföretagandet ökar t.ex. om många egenföretagare går i konkurs och startar om med en ny affärsidé. Mer graverande är de statistiska problemen, t.ex. att SCB:s nyföretagarstatistik varit ganska stabil under senare år med undantag av ett engångshopp uppåt med knappt 30 procent under 1994. En närmare granskning av dessa siffror reser farhågor om att det plötsliga hoppet

orsakats av flera ändringar i SCB:s definitioner runt 1994.⁷

Ett statistiskt säkrare mått på ökat entreprenörskap är antalet företagare räknat som andel av befolkningen eller arbetskraften. I kapitel 1 visades att andelen företagare inte har ökat i Sverige. Med företagare menas då alla som får sin huvudsakliga inkomst från företag i vilka de också har en omfattande ägardel.

Begreppet företagare omfattar emellertid allt från IT-entreprenörer till korvkioskägare. Även om inte antalet företagare har ökat, så har en mycket kraftig förändring skett i företagens genomsnittliga ställning i ekonomin. Analysen som gjorts som underlag för denna bok visar nämligen att företagare allt mer bedriver verksamhet som antingen direkt ger högre inkomster till företagaren, eller spridningseffekter i form av höga inkomster till många som bor i företagartäta områden.

Figur 2.4 (a-c) visar hur mycket varje svenskt län avviker från genomsnittet när det gäller andelen företagare och när det gäller förvärvsinkomst per invånare. I figur 2.4a visas detta för år 1978. Andelen företagare var då korrelerad med lägre inkomster än genomsnittet. I synnerhet kan noteras att Stockholm, som hade en hög genomsnittlig förvärvsinkomst, hade förhållandevis få företagare. I figur 2.4b, som visar samma relation för år 1988, har sambandet planat ut. För år 1995, som visas i figur 2.4c, finns i stället ett tydligt positivt samband mellan andelen företagare och genomsnittlig förvärvsinkomst. Återigen är i synnerhet Stockholms position intressant. Stockholm har fortsatt höga inkomster, men andelen företagare har ökat dramatiskt jämfört med 1970-talet.

Denna dramatiska svängning i företagandets ekonomiska betydelse har två sannolika förklaringar. Den första är att höga marginalskatter och andra hinder faktiskt pressade företagens inkomster och rentav

7 Till skillnad från SCB har nivån på registrering av nyföretagande hos Patent- och registreringsverket varit ganska stabil under 1990-talet. Exempelvis infördes en ny näringsgrensindelning. Tidigare räknades många nya företag som bl.a. sysslade med fastighetsförvaltning inte med, trots att de ofta även hade annan verksamhet. Införandet av den nya F-skattsedeln 1993 gjorde också att fler företag därefter räknades med. Tidigare kom enskilda näringsidkare med en årsomsättning under 200 000 kronor inte med i statistiken om de inte var momsregistrerade och inte heller hade B-skattsedel.

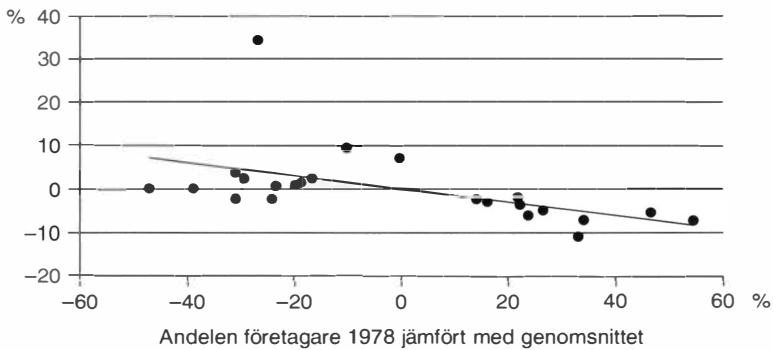
fick människor med högre inkomster att avstå från företagandet.

Den andra förklaringen är att det skett en strukturomvandling bland företagarna av andra, teknologiska skäl. Antalet små bilverkstäder som gett små inkomster har t.ex. blivit färre, medan efterfrågan på specialiserat konsultkunnande har ökat, vilket ökat möjligheterna för fristående konsulter med höga inkomster.

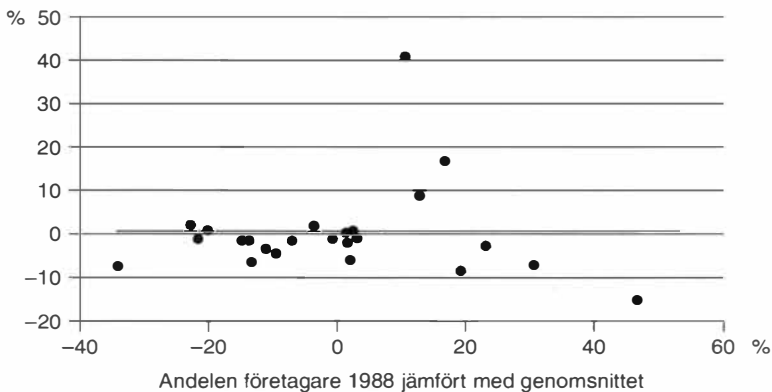
Sådana strukturförändringar sker även inom flera andra branscher. Många småbutiker med låg lönsamhet har exempelvis lagts ner. En

Figur 2.4a–c Samband mellan andelen företagare och förvärvsinkomst per invånare i de svenska länen 1978, 1988 och 1995.

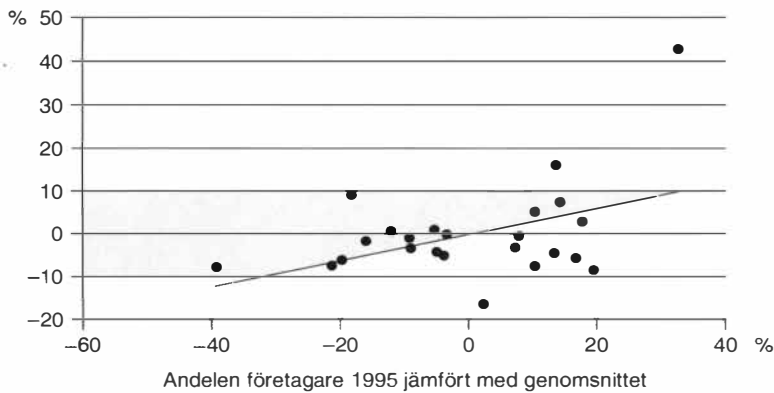
Förvärvsinkomst per invånare 1978 jämfört med genomsnittet

Förvärvsinkomst per invånare 1988 jämfört med genomsnittet

Förvärvsinkomst per invånare 1995 jämfört med genomsnittet

växande trend är att nya företagare uppmuntras att bli franchisetagare.⁸ Företag som McDonald's, Gallerix, Hemglass, Guldfynd och Ordning & Reda är exempel på detta. De vanligaste branscherna vad gäller franchise är detaljhandel och snabbmat. På många sätt är villkoren ganska lika dem som gäller när man startar eget på egen hand. Det krävs i allmänhet en kapitalinsats. Därtill kommer inträdesavgift, royalté på försäljningen och marknadsföringsavgifter. Kostnaden kan variera från några tiotusentals kronor till miljonbelopp. Tabell 2.1 visar exempel på inträdesvillkoren för några olika företag. Ofta är detta butiker med en betydligt större omsättning och lönsamhet än de småbutiker som läggs ner.

Tabell 2.1 Kapitalinsats och inträdesavgift i några franchiseföretag 1999, tusen kronor

	Kapitalinsats, kkr	Inträdesavgift, kkr	Royalty, %
Skandiamäklarna	40–70	–	7–10
Gröna Konsum	minst 100	–	
Pressbyrå	minst 100	–	
The Body Shop	minst 350	17	
Gallerix	850	80	
McDonald's	3 200	375	

Källa: SAS Magazine 10/99.

⁸ Enligt branschorganisationen Svenska Franchiseföreningen har ungefär 1 500 franchiseföretag startats per år.

2.2 Företagens villkor har förbättrats

Under 1980-talet startades en rad organisationer för att stimulera företagande. Bland dessa finns Ung Företagsamhet, som bygger på en amerikansk idé, som har engagerat tusentals gymnasieelever i UF-företag. Ett annat exempel är Jobs-and-Society som bygger lokala nätverk av företagare som hjälper nya företagare att få fotfäste. Under 1990-talet startades Connect, som har sitt ursprung i det nätverksbyggande som universitet och näringsliv ägnat sig åt för att underlätta kommersialisering av forskningsprojekt. Tillkomsten av dessa organisationer var ett uttryck för att allt fler uppfattade bristen på företagare som ett problem.

Men den mer positiva attityden till företagandet har också satt sina spår i politiken. Konkurrensbefrämjande regleringar har genomförts inom flera tidigare starkt reglerade branscher, t.ex. flyg-, buss- och järnvägstrafiken, telekommunikationerna och elförsörjningen. Till det kommer att vissa tjänster som tidigare nästan undantagslöst producerades i offentlig regi numera upphandlas från privata entreprenörer, samt avregleringen av de finansiella marknaderna i slutet av 1980-talet. Dessa avregleringar har genomgående ökat nya företags möjligheter att komma in på olika marknader.

Före krisen på 1990-talet genomfördes också flera viktiga skattesänkningar. Ett exempel är att bolagsskatten sänkts från 55 till 30 procent, och senare till 28 procent. Även investeringsföndssystemet, vilket framför allt hade gynnat etablerade företag framför nykomlingar, avskaffades 1991.

Ännu viktigare var sannolikt de skattelättnader som infördes för individer. Dels kom den enhetliga 30-procentiga avkastningsskatten på kapital, vilket gjort det mer intressant för enskilda att investera i näringslivet. Dels sänktes de högsta marginalskatterna kraftigt, vilket ökat avkastningen på utbildning och marknadsarbete. I kapitel 7 påvisas skattesänkningars betydelse för företagsamhet mer ingående.

Under senare år har dock omläggningen av den ekonomiska politiken mot ökad företagervänlighet stött på en rad motgångar. År 1998

grundades t.ex. det nya Näringsdepartementet, bl.a. med ambitionen att förenkla företagande. En grupp benämnd Simplex bildades för att utreda och föreslå förenklingar i regelverken. Under åren har det också blivit något enklare att starta företag, vilket nu delvis kan göras på Internet (www.prv.se). Regeringens ambition är att det skall räcka med en enda myndighetskontakt för att starta ett företag. Men arbetet framskrider knappast smärtfritt. Chefen för Simplexgruppen, Bengt Månsson, avgick i februari 2000 med kommentaren: "Jag hade räknat med att stånga pannan blodig, men inte att avlida på min post."⁹ Under perioden september 1998 till februari 2000 lämnade Näringsdepartementet 25 propositioner. De flesta har emellertid inte lett till förbättrade villkor för näringslivet. Det gäller t.ex. den om körkort för snöskoter. De fyra som möjligen kan anföras är a) större befogenheter för konkurrensverket att stoppa företagsaffärer, b) slopat krav på timmätare för den som byter elleverantör, c) ökad konkurrens för mobilteleoperatörer och d) ett medlingsinstitut på arbetsmarknaden. Ingen av dessa propositioner innebär entydigt någon större förbättring av villkoren för näringslivet.

Även på skattesidan infördes en rad försämringar för företagare under perioden 1994–1998.

En rad försämringar av skattepolitiken 1994–1998

- Återinförd dubbelbeskattning från 1995 (mildrades något senare).
- Värnskatt, 5 procent över brytpunkten från 1995 (mildrades 2000).
- Beslut om sänkning av förmögenhetsskatten upphävdes 1995.
- Flera andra kapitalskatter höjdes, t.ex. kapitalinkomstskatten som höjdes från 25 till 30 procent.
- Fastighetsskatt på industrilokaler infördes (0,5 procent) 1996.
- Försämrade momsregler, t.ex. krav på förtida inbetalning efter 1996.
- En rad olika energiskatter infördes eller höjdes, t.ex. fördubblad koldioxidskatt efter 1997.
- Flera återställare i arbetsrätten infördes, t.ex. avskaffat undantag från turordningsreglerna.

9 Svenska Dagbladet, 8 februari 2000, s. 25.

Delvis till följd av dessa återställare är det idag fortfarande så att aktivt ägande diskrimineras till förmån för passivt ägande, individuellt ägande diskrimineras till förmån för institutionellt, svenskt ägande diskrimineras till förmån för utländskt, nya växande bolag diskrimineras till förmån för gamla tillverkande företag med hög substans.¹⁰

Svenska företagare betalar enligt en beräkning 52 procent i skatt och har en marginaleffekt på 72 procent. Motsvarande siffra för t.ex. belgaren är 44 respektive 58 procent, för tysken 26 respektive 62 procent och för britten 23 procent i båda avseendena.¹¹

Globaliseringen skapar frizoner

I praktiken blir de formella skattesatserna emellertid allt mindre betydelsefulla. När det gäller skatter ligger orsaken i första hand i den globalisering som bidragit till företagarnas möjligheter att verka i Sverige. I undantagsfall har regeringen rentav selektivt sänkt skatter på grund av hoten att företagare annars flyttar utomlands. Det gäller t.ex. undantaget i förmögenhetsbeskattningen för enskilda storägare i börsnoterade bolag.

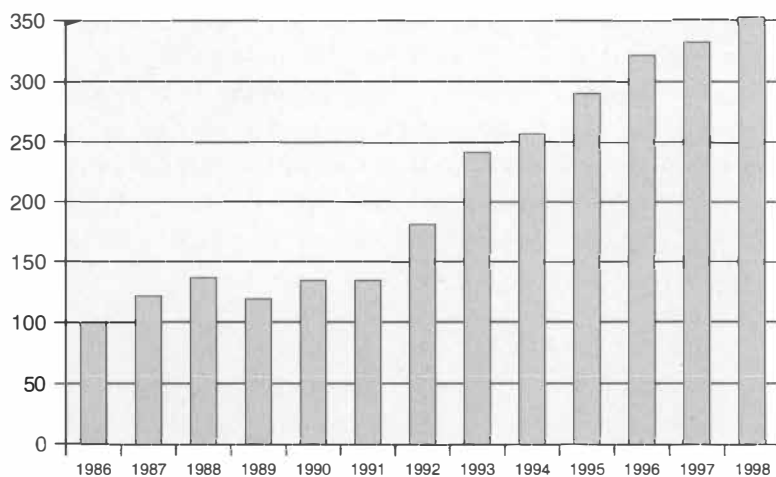
Men viktigare är kanske att det har blivit lättare att flytta ut personliga tillgångar, men ändå fortsätta att verka som företagare i Sverige. Det gäller dels enskilda riskkapitalinvestorer som t.ex. Kjell Spångberg som bor i Kalifornien, men flitigt investerar i svenska IT-bolag och rentav flyttar sitt investmentbolag tillbaka till Sverige. Men det gäller även ett stort antal småsparare. Enligt en beräkning har hushållens icke-deklarerade hushållssparande utomlands ökat kraftigt. Siffrorna som visas i figur 2.5 bortser från att det som sparas utomlands också har ökat i värde kraftigt som en följd av den allmänna börsuppgången. Det faktiska värdet kan således mycket väl ligga på det dubbla eller mer.

Samtidigt finns naturligtvis möjligheten att flytta hela företaget utomlands. Många Internethandelsföretag flyttar utomlands på grund av oklarheter i momsbeskattningsreglerna. Många företagare flyttar enbart ut kapital som finns i företagen.

10 När det gäller fåmansbolagsskatten har regeringen aviserat en utredning som skall vara färdig våren 2001.

11 Asbjörn Eriksson, 2000.

Figur 2.5 Hushållens icke deklarerade utlandssparande, mdkr.

Källa: Socialdemokraternas skattepolitiska program, stencil 99-09-03.

I det enklaste fallet fakturerar en företagare utlandsinkomster direkt till ett konto utanför Sverige. Ett mer sofistikerat sätt är att skapa ett holdingbolag i ett land som Sverige har ett dubbelbeskattningsavtal med, dit intäkter flyttas t.ex. genom fakturering för olika tjänster. De svenska skattemyndigheterna har svårt att invända mot detta eftersom den åtgärden i sig inte minskar beskattningen. Från holdingbolaget slussas sedan pengarna vidare till ett offshorebolag i något skatteparadis. Skattemyndigheterna i landet där holdingbolaget finns reagerar normalt inte mot detta eftersom de vet att holdingbolagen då helt enkelt skulle flytta till andra länder.

Alla upplägg är heller inte olagliga. En variant är att en svensk öppet redovisar holdingbolagets intäkter i Sverige, men ackumulerar pengar i bolaget. Närmare pensioneringen kan hon sedan flytta ut från Sverige. Efter tre års utlandsvistelse kan pengarna rentav återinvesteras i Sverige, men då utan att ägaren betalar svenskt skatt.

Wahlund (2000) visar i en e-postenkät att 5,7 procent av småföretagen "absolut" planerade att flytta under år 2000, jämfört med 2,2 procent av storföretagen. Resultaten indikerar att det i debatten om

företagsflytt finns all anledning att fokusera mer på företagare och deras planer, eftersom de allmänt tillskrivs rollen som skapare av nya verksamheter. I enkätsvaren anges de personliga skatterna vara den största nackdelen med att stanna i Sverige. Egenföretagare är också mer missnöjda med företagsklimatet överlag än anställda i storföretag.

Detta hot om fortsatt utflyttning av kapital kommer sannolikt att leda till ytterligare sänkningar av kapitalskatter. Det är knappast förvånande att dessa möjligheter skapar ett stort intresse för företagande.

2.3 Anställda blir mer entreprenanta

Ordet entreprenör för tankarna till de få personer som lyckats med att bygga imperier. I litteraturen används ordet entreprenör emellertid ofta på ett sätt som lika väl passar in på många anställda.¹² En känd ekonomisk historiker, Cipolla (1981), skrev att tillväxt inte kan förstås utan entreprenörskap. Entreprenörskap är, enligt honom, en nödvändig – om än inte tillräcklig – ingrediens för tillväxt. Det är den mänskliga vitaliteten i hela samhället som, när tillfälle ges, spelar en roll och frigör ”historiens kreativa responser” (s. 120). Tabell 2.2 visar en vanlig indelning av företagare och anställda i entreprenanta respektive förvaltande roller.

Tabell 2.2 Intraprenörer och entreprenörer.

	Företagare	Anställda
Entreprenant	Innovatörer, risktagare	Intraprenörer
Förvaltande	Företagare utan tillväxtambitioner	Företagsledare

¹² Några definitioner på entreprenörer:

Entreprenörskap är förmågan och viljan hos individer – både på egen hand och inom organisationer – att

- uppfatta och skapa nya ekonomiska möjligheter (nya produkter, nya produktionsmetoder, nya organisationer och nya produkt–marknadskombinationer.
- föra sina idéer till marknaden trots risker och andra hinder genom att besluta om lokalisering, form, användning av resurser och institutioner.
- konkurrera med andra om marknadsandelar (EIM, 1998).

För anställda har möjligheterna till, och motiven för, att bli mer företagarlikt ökat kraftigt under 1990-talet. Redan under 1980-talet stöptes den traditionella fabriksmiljön om. Dels ledde ny teknik till att många av arbetsmomenten vid de löpande banden försvann. Därtill kom att arbetsorganisationen ofta ändrades i grunden. Många företag gav arbetslagen ett resultatansvar, och samtidigt möjlighet att rotera arbetsuppgifterna och att utveckla och förbättra arbetsorganisationen. Tabell 2.3 visar andelen arbetsställen som rapporterar att de tagit initiativ till en rad sådana förändringar under de föregående tre åren.

Tabell 2.3 Andelen arbetsställen som tagit initiativ till förändringar under perioden 1993–1996.

	Arbetsrotation	Självständiga arbetslag på golvet	Större inflytande för medarbetare i hierarkin	Färre nivåer
Sverige	38	29	60	46
Tyskland	7	20	19	30
England	13	33	48	45
Frankrike	6	30	44	21

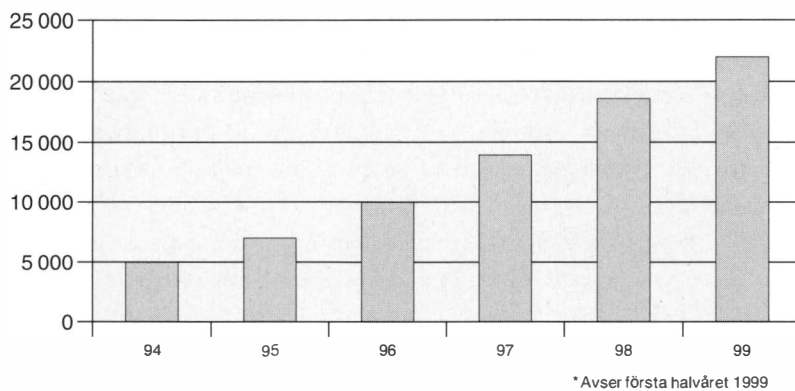
Källa: OECD, *Economic Outlook* 1999, s. 186.

På tjänstemannanivå märks dessa förändringar ännu tydligare. I alla rika länder har den arbetstrygghet som karriärtjänstemännen i de stora konglomeraten haft försvunnit. Även i Japan bryts tryggheten för den så kallade Sararimannen, organisationsmannen, ner. I USA har antalet varsel stadigt ökat under 1990-talet, trots att arbetslösheten har sjunkit till rekordlåga nivåer. I vårt fall för män minskar också den genomsnittliga anställningstiden hos en given arbetsgivare.

Den ökande flexibiliteten på arbetsplatserna syns inte minst på den snabbt växande roll som bemanningsföretagen har fått i Sverige (se figur 2.6). I en rad andra länder har dessa vuxit ännu snabbare. I exempelvis Nederländerna är närmare 4 procent av de sysselsatta anställda via bemanningsföretag.

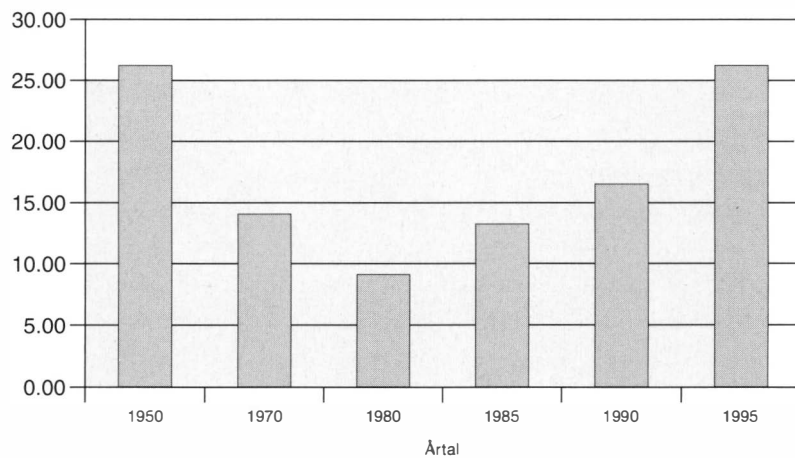
Osäkerheten på arbetsplatsen har således ökat för många. Men samtidigt har också karriärmöjligheterna ökat väsentligt för vissa. De möj-

Figur 2.6 Antal anställda i bemanningsföretag.

Källa: SAE.

Figur 2.7 Lönen för ett urval av storföretagens vd-ar jämfört med en industriarbetares lön (=1).

Källa: LO, 1999.

liga lönestegringarna är väsentligt högre. Figur 2.7 anger vd-lönen i förhållande till industriarbetarlönen.

Därtill kommer att allt fler företag betalar i form av optioner eller tantiem, vilket innebär att fler anställda arbetar under företagarliknande villkor. Ungefär 30 000 anställda har idag optionsprogram. I viss mån beror detta på att en del anställda har goda alternativa karriärmöjligheter i frizonen.

Det syns således tydliga tecken på en utveckling mot ett mer entreprenant samhälle. I senare kapitel kommer dock att visas att denna utveckling exkluderar stora grupper. Men först skall den sektorn belysas där företagandet mer än på alla andra områden varit i fokus.

3

IT-företagarna och den nya ekonomin

Inget har symboliserat Sveriges ekonomiska återhämtning i så hög grad som de nya IT-entreprenörerna. Sverige ligger högt när det gäller nivån på IT-investeringarna, vilket visas i figur 3.1. IT-investeringarna utgör ungefär en sjättedel av de samlade bruttoinvesteringarna i Sverige.

Antal sysselsatta med IT-relaterade yrken är ungefär 110 000 och ökar med i runda tal 10 000 per år. Då räknas inte in personer i IT-branschen som inte har IT-relaterade yrken, men däremot personer med IT-yrken i andra branscher. Med detta sätt att räkna visas inte det IT-arbete som numera ingår i de flesta människors vardag.

• I vilken mån är då detta en följd av en vändning mot ett mer entreprenant samhälle? Hur stor betydelse har den nya IT-drivna ekonomin för Sveriges tillväxt? Det är huvudfrågorna i detta kapitel.

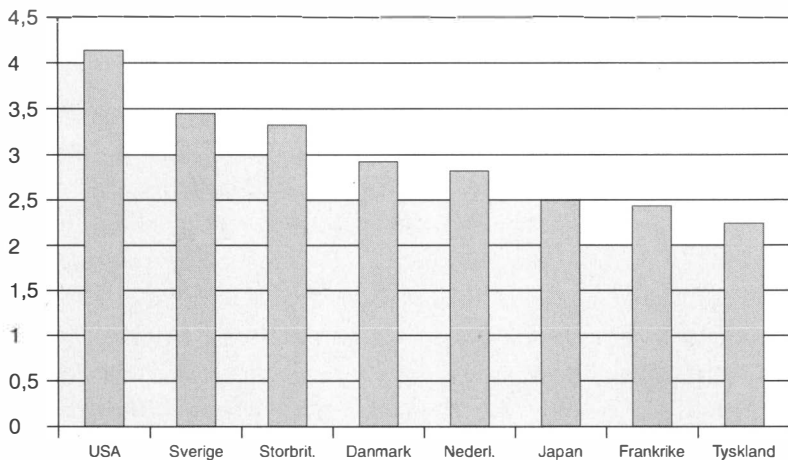
3.1 Varifrån kommer alla IT-företag?

En vanlig föreställning som förmedlas i media är att IT-företag i huvudsak består av helt nystartade företag som drivs av 25-åringar som efter några månader börsintroducerar företaget. Till den föreställningen bidrar att antalet IT-relaterade börsintroduktioner har ökat kraftigt, och att det oftast handlar om små företag med ganska måttliga emissionsbelopp (figur 3.2).

En riktigare beskrivning är emellertid att det i de flesta fallen finns äldre bolag, eller personer med lång erfarenhet från branschen, i bak-

Figur 3.1 IT-investeringar som andel av BNP, 1996.

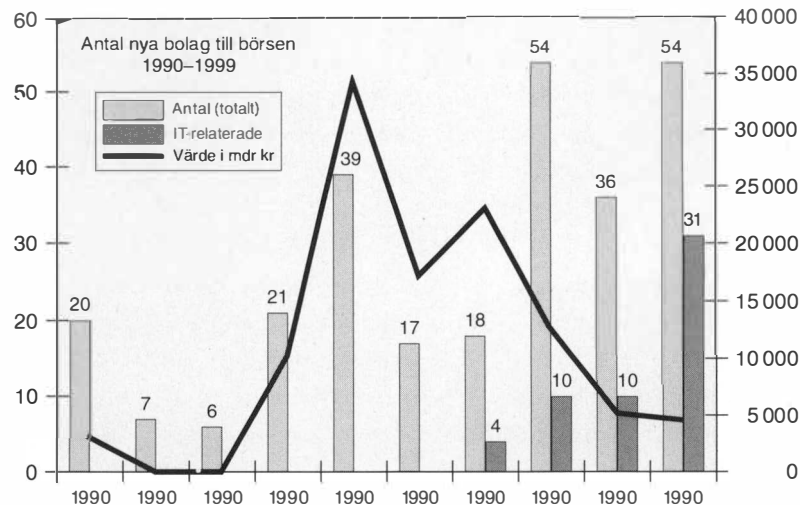
Procent av BNP

Källa: OECD.

Figur 3.2 Fler IT-bolag till börsen, men mindre kapital.

Procent av BNP

Källa: Svenska Dagbladet, 2000-01-16, underlag från Svenska Riskkapitalföreingen.

grunden. Dessa har skapat dynamiska IT-öar där den goda cirkeln för företagare frodas. Först efter 1997 har flera bolag börjat börsnoteras allt tidigare och på det sättet kunnat få större kapitaltillskott. Figur 3.2 visar också att kapital som dras in via emissioner för nya företag i själva verket har minskat kraftigt, och inte utgör stora belopp.

Att mycket av företagandet inom IT-sektorn snarast utgörs av inte purunga företag och företagare bekräftas också av figur 3.3a. Figuren visar de Internetföretag som fanns med på en lista omfattande Sveriges 500 största IT-företag, inritade enligt startår och omsättning per anställd. Figur 3.3b visar motsvarande för ett stickprov av Internet-handelsbolag. I båda fallen visas tydligt att endast en bråkdel av företagen faktiskt grundades efter det att Internet blev tillgängligt i större utsträckning runt 1994.

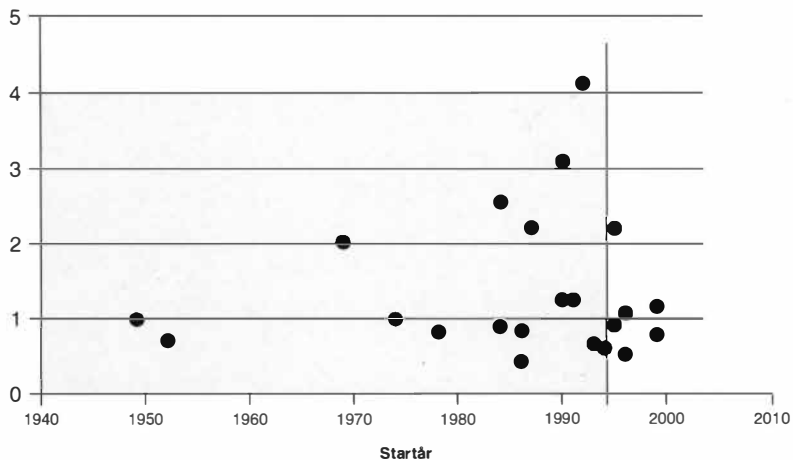
Detta är en god illustration av betydelsen av en god cirkel för företagandet. Hur en sådan god cirkel uppstår kommer att belysas närmare i de följande kapitlen. En bas av framgångsrikt företagande tycks vara den bästa grogrunden för nytt företagande. Även i USA, med sina ena stående förutsättningar för snabbt växande nya företag, visar en studie att två av tre Internetrelaterade företag hade startats 1995 eller tidigare.¹

Betydelsen av en god cirkel där framgångsrika företagare hjälper nya företagare att komma igång märks även vid en genomgång av IT-entreprenörerna. Figur 3.4 visar en sammanräkning av förmögenheterna hos de hundra personer som i oktober 1999 hade de största innehaven av IT-aktier. En övervägande del fanns bland personer som blivit rika på innehav i konsultbolag inom IT-sektorn, och då främst bland IT-konsulter som WM-data, Sigma eller Mandator. Av dessa är de allra flesta själva entreprenörer som varit med om att bygga upp det företag som de äger aktier i. En minoritet är affärsänglar som enbart investerat. De flesta av entreprenörerna på listan tillhör emellertid inte de riktigt unga. Helhetsbilden speglar snarast det som framkommit ovan. Många IT-bolag startades långt innan Internet fanns. Men de

¹ "Measuring the Internet economy", www.internetindicators.com, Cisco systems och University of Texas (1999).

Figur 3.3a IT-företag som arbetar med Internet bland de 500 största IT-företagen, startår och omsättning per anställd, mkr.

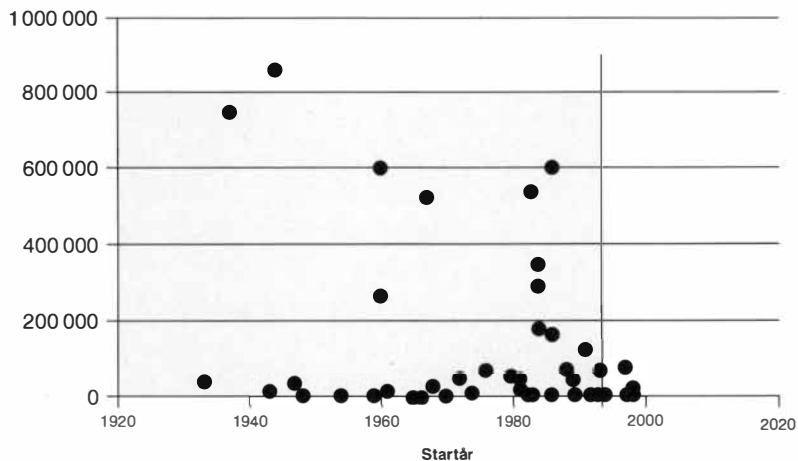
Omsättning per anställd

Källa: PRV och sammanställning av IT-företag i *Veckans Affärer*, maj 1999.

Figur 3.3b Ett stickprov av Internethandelsföretag, startår och totalomsättning 1998, tkr.

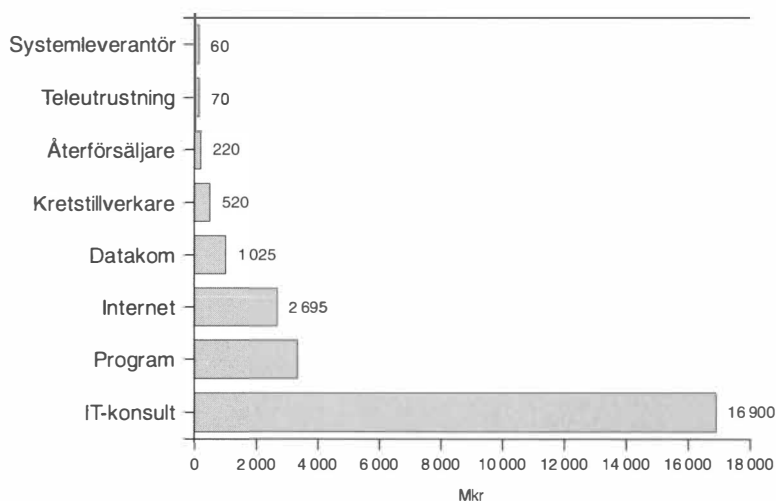
Omsättning 1998

Källa: HUI.

Figur 3.4 Bolag där IT-förmögenheterna skapats, värde 1999-10-11 bland de 100 största innehavarna av IT-aktier.

Bransch

Källa: Egna beräkningar baserade på *Affärsvärldens* lista "100 pappersmiljonärer" den 17 november 1999.

förmögenheter och den kunskap som då byggdes upp har varit viktiga – kanske avgörande – för att skapa en grogrund för de många nya företagen.

Internetkonsulterna är i allmänhet betydligt yngre. De är andra generationen i denna goda cirkel för IT-företagsamheten. Större kursrörelser på börsen kan naturligtvis ändra på relationerna i figur 3.4 väsentligt. Så sent som i maj år 2000 var bilden emellertid fortfarande ungefär riktig, trots att IT-bolagen överlag föll tillbaka kraftigt på börsen.

3.2 Hur uppstod IT-uppsvinget?

Uppsvinget för IT-företagen är ett internationellt fenomen som är nära kopplat till den tekniska utvecklingen inom IT. Men i samband med IT-utvecklingen har följt en mer allmän, ökad efterfrågan på hu-

mankapital, och därmed även en mer ojämn fördelning av inkomsterna. Arbetslösheten bland lågutbildade har trendmässigt ökat i de flesta OECD-länderna. Flera studier har belagt att det framför allt varit tekniska framsteg som ersatt lågutbildad arbetskraft och minskat efterfrågan.² I viss mån är en ökad ojämlikhet således en följd av att IT-kunniga och andra grupper med eftertraktad kompetens har ökat sina inkomster. Fler välutbildade har således fått relativt sett högre inkomster och förmögenheter och därmed större möjligheter – och riskbenägenhet – att starta eget. Många studier visar att personer med större förmögenheter är mer benägna att starta företag.³

Men denna bild missar flera viktiga nyanseringar. Den första är att de många avregleringar som svept över västvärlden i sig har haft stor betydelse även för teknikutvecklingen. Utan avregleringar på telemarknaderna hade det kanske uppstått en mängd nationella nät liknande det franska Minitel, i stället för Internet. Mobiltelefonen hade förmodligen förblivit dyr och inte alls spridits i samma omfattning. Avregleringarna har därtill underlättat inträde av många nya företag. I vissa avseenden kan den nya tekniken också i sig underlätta inträde av nya företag.

Vissa forskare påstår att det inte är självklart att Internet gynnar småföretag. Fariselli m.fl. (1999) menar att nätverkstekniken egentligen gynnar storföretagen mer. Småföretag måste anstränga sig mer för att ansluta sig till andras nätverk.

Men det resonemanget förbiser Internets kanske viktigaste egenskap. Till skillnad från olika slutna nätverk så har Internet en öppen arkitektur där alla kan medverka och vidareutveckla tekniken. Detta tillåter många småföretag att konkurrera på nya sätt.

Därtill kommer att möjligheten att köpa varor och tjänster på nätet minskar transaktionskostnaderna. Enligt den grundläggande teorin om varför företag finns, som Ronald Coase utvecklade 1937, ligger företagens fördel över alternativet där alla ingår avtal med varandra, just i de lägre transaktionskostnaderna för anställda inom ett före-

2 T.ex. Berman, Bound och Griliches (1994) och Mellander (1999).

3 Detta utvecklas närmare i kapitel 7.

tag. Men om nätet minskar dessa transaktionskostnader, så underlättas därmed inträde av små företag som köper in tjänster i stället för att ha dem "in house". Det är rentav så att många affärsidéer i samband med Internet kan förverkligas utan särskilt stora investeringar. Det är det som har gjort det möjligt för många enskilda och unga personer att bli entreprenörer.

Den andra nyanseringen är tillkomsten av en god cirkel för företagsamhet inom IT-sektorn, framför allt i Stockholmsområdet. Som nämnts ovan började det redan på 1980-talet med IT-konsultfirmorna – i kombination med Ericssons framgångar på mobiltelefonisidan – vilket skapade framgångsrika företagare som blev affärsänglar för nya företag.

En tredje faktor som varit synnerligen viktig för Sverige är att affärsmöjligheterna inom IT-sektorn uppenbarade sig samtidigt med den tidigare diskuterade frizonen som stimulerat ett skifte av efterfrågan och investeringar till IT-sektorn. Efterfrågan har skiftats av skattesubventionen för hemdatorn, samt det faktum att mobiltelefonen utgör en av få möjligheter till privatkonsumtion som är fullt avdragsgill i firman. Investeringarna har hjälpts av att många anställda inom IT-branschen inte vill vara med i fackföreningar och att den rikliga förekomsten av nyföretagande gör det möjligt att ge betydande ersättningar i form av deläggande i företag, vilket i slutändan ofta beskattas som kapitalinkomst. Därtill kommer de snabbt växande möjligheterna att förlägga kapitalvinsterna utomlands.

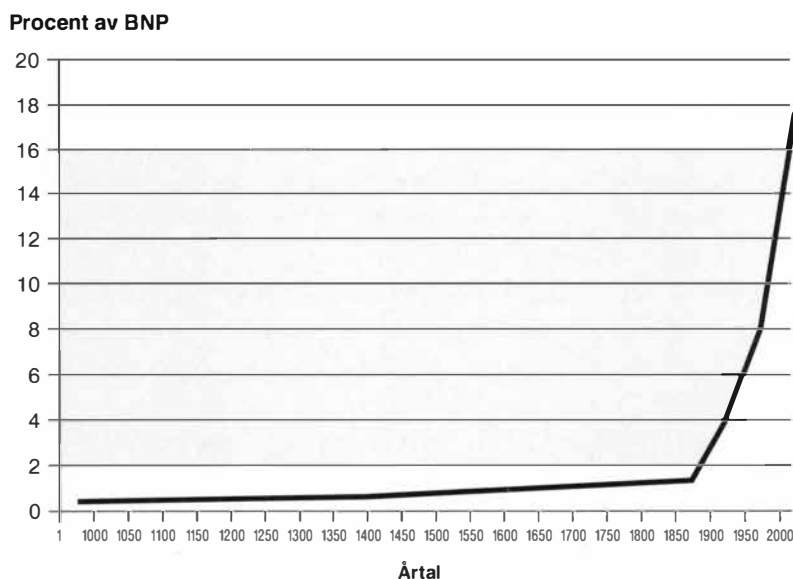
Slutligen bör nämnas att den fenomenala – och möjligen överdrivna – utvecklingen på börsen har hjälpt till att finansiera många nya IT-företag. Att svenskarna har varit särskilt intresserade av aktieäggande speglar möjligen också det faktum att aktievinster för många anställda framstår som det kanske enda sättet förutom lotterier att få högre nettoinkomster så länge som marginaleffekterna på löneinkomsterna är så höga. En möjligen oroande sida av detta visas av en jämförelse mellan dagens IT-företag och Englands järnvägsbolag på 1840-talet, när järnvägarna befann sig i ett liknande utvecklingsskede. Aktiekurserna rusade i höjden, men kraschade sedan de flesta företagen inte lyckades bli vinstgivande.

3.3 Ökar den nya ekonomin tillväxten?

Diskussionen om den nya ekonomin kretsar i hög grad kring teknikutvecklingen. Det stora trendbrottet vad gäller teknikutvecklingen skedde emellertid för drygt hundra år sedan. Figur 3.5 visar inkomst per person under de senaste 2 000 åren.

Karl Marx noterade att kapitalistklassen under de hundra år den dominerat skapat större produktionsökningar än alla tidigare generationer tillsammans. Men jämfört med 1900-talet stod det 1800-tal som så imponerat på Karl Marx, stilla.

Figur 3.5 BNP per person i Västeuropa, 1990 års priser, dollar.

Källa: Angus Maddison, IMF.

Vid sekelskiftet 1900 skedde en mängd teknologiska genombrott, som får dagens att framstå som små. Då presenterade Max Planck sin kvantteori i Berlin. Pierre och Marie Curie upptäckte radium. I USA lanserade Kodak sin första lådkamera. Den första grammfonskivan gavs

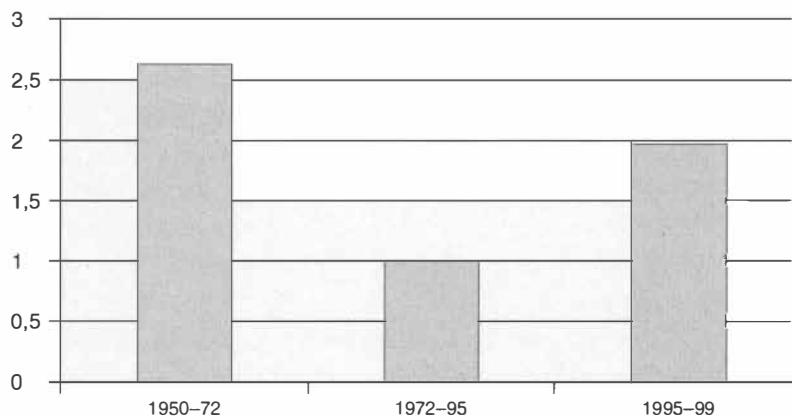
ut. Zeppelins luftskepp lyfte på sin första försökstur. Bröderna Wright flög det första flygplanet år 1903. Gottlieb Daimler hade bara något decennium före sekelskiftet konstruerat den första motorcykeln, den första motorbåten och den första användbara bilen. Samtidigt hade Rudolf Diesel tagit patent på dieselmotorn. Pasteur och Röntgen hade gjort sina upptäckter under de föregående decennierna. Även elektriciteten och dess användning bygger mycket på uppfinningar från slutet av 1800-talet. Telefonen spred sig med stormsteg runt sekelskiftet. Guglielmo Marconi uppfann som 22-åring den trådlösa telegrafen. Det är fortfarande Thomas Alva Edison som håller världsrekord i antal patent, med över 1 000 stycken.

Det reser två grundläggande frågor. Den första är om tillväxten nu verkligen är snabbare än tidigare. Den andra är om detta i så fall verkligen beror på en snabbare teknikutveckling än under 1900-talet.

Den makroekonomiska bakgrunden är att USA haft en mycket snabb produktivitet utveckling under de senaste fem åren.

Som figur 3.6 visar är produktivitet utvecklingen efter 1995 ändå inte högre än t.ex. under perioden 1950–1970. Än är emellertid sista ordet inte sagt. Under sista halvåret 1999 spurtade BNP-tillväxten i

Figur 3.6 Produktivitet utveckling i USA, 1990–1999, tillväxt i arbetsproduktivitet i procent.

Källa: Ecwin.

USA i en årstakt av 6,3 procent.

Detta beror delvis på en snabb ökning av investeringarna. Men därutöver är en del av tillväxten oförklarbar utifrån traditionella makroekonomiska modeller. Robert Gordon (1999) hävdar att den ökade produktivitetstillväxten i hög grad kan tillskrivas själva tillverkningen av datorer samt ändringar i sättet att beräkna BNP-tillväxt. Men andra ekonomer, t.ex. Sichel och Oliner (2000) hävdar, utifrån en annan empirisk ansats, att även IT-användningen i ekonomin i stort förklarar en stor del av den ökade produktivitetstillväxten.

Båda synsätten knyter emellertid tillväxten till IT-utvecklingen och en snabb teknisk utveckling mer allmänt. Antalet patent ökade kraftigt under 1990-talet jämfört med 1970- och 1980-talen. Figur 3.5. ger en viss antydning om att den teknologiska utvecklingen mycket väl kan öka exponentiellt. Detta ger ändå ingen riktigt tillfredsställande förklaring till varken avmattningen av tillväxten i mitten av 1970-talet eller det kraftiga hoppet i USA:s tillväxt i slutet av 1990-talet. Det är uppenbart att den teknologiska utvecklingen i sig är avhängig de ekonomiska förutsättningar och det utrymme som den ekonomiska politiken ger för teknisk förnyelse. Är det t.ex. en slump att teknikutvecklingen inom telefonin har exploderat efter avregleringen?

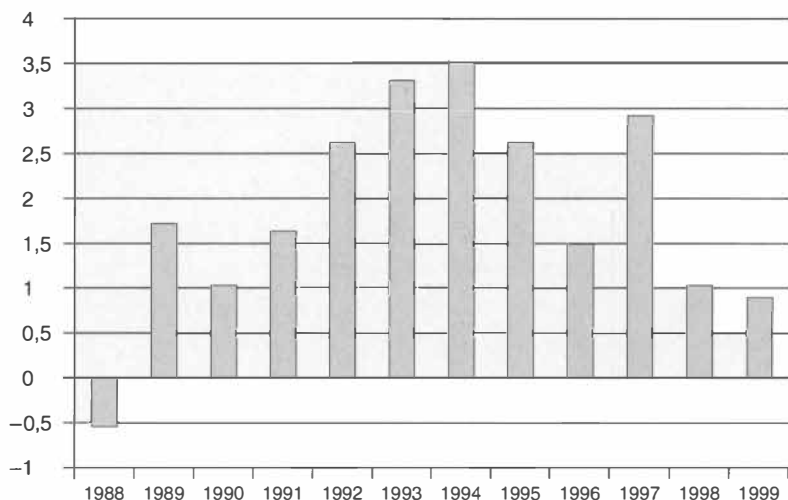
I en ambitiös genomgång av ekonomisk statistik kring den nya ekonomin drar Eriksson och Ådahl (2000) slutsatsen att den nya ekonomin är frukten av 1) inhemska mikroekonomiska avregleringar, 2) minskade handelshinder och globaliserad arbetsfördelning och 3) tekniska innovationer och snabbare informationsflöden.

I Sverige har utvecklingen varit mer blandad. Svensk industri har under 1990-talet haft en rekordsnabb produktivitetsutveckling. En orsak har varit att sysselsättningen fallit kraftigt. Detta har inneburit att mindre lönsam verksamhet har lagts ned. En annan orsak är att Sverige fortfarande gynnades av kronans devalvering 1992. Den relativa arbetskraftskostnaden ligger fortfarande närmare 30 procent under nivån före devalveringen 1992. Med denna draghjälp har industriproduktionen kunnat öka med 32 procent under åren 1990–1998 trots minskad sysselsättning.

När ekonomin återigen börjar hetta till är det en nyckelfråga om

Sverige lyckas behålla en högre produktivitetsutveckling än under 1980-talet, eller om vi sjunker tillbaka i det som Kjell-Olof Feldt kallade "att köra med full gas på första växeln". Figur 3.7 visar att vi 1998 och 1999 återigen haft en mycket svag produktivitetsutveckling.

Figur 3.7 Produktivitetsutveckling i näringslivet.
Årlig procentuell förändring i arbetsproduktivet.

Källa: Ecwin.

Figur 3.8 visar att den kraftiga produktivitetsutvecklingen under krisen ägde rum enbart inom den varuproducerande sektorn, dvs. i huvudsak industrin. Även den privata tjänstesektorn har en svag produktivitetsutveckling under 1998 och 1999. I själva verket förblir den negativa produktivitetsutvecklingen inom tjänstesektorn under de senaste åren svårtolkad, och reser farhågor att statistiken är opålitlig.

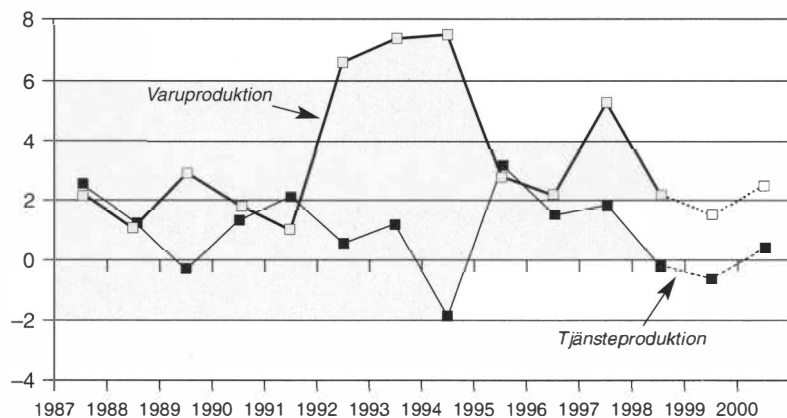
En optimistisk tolkning är att den svaga produktivitetsutvecklingen är en kortvarig effekt av att många, ofta yngre, nyanställs, vilket tillfälligt drar ned den genomsnittliga produktiviteten. Därtill kommer dels att många IT-investeringar bokförs som löpande kostnader men

ger produktionsökningar först längre fram,⁴ dels kan nedgången inom industrin vara en efterverkning av Asienkrisen. I den mån man sökte överbrygga svackan utan att minska personalen kan produktiviteten tillfälligt hållas tillbaka. Även om inte makroekonomisk statistik ännu tydligt visar konsekvenserna av den nya ekonomin för Sveriges del, så finns en hel del tecken på att betydande förändringar är på gång. Som ett exempel planerar närmare hälften av de svenska företagen att under de närmaste två åren integrera sina affärssystem med Internet-baserade lösningar för t.ex. logistik, beställningar, fakturering m.m. Ofta kan detta generera betydande besparingar.

Den mer pessimistiska tolkningen är emellertid att Sverige faktiskt inte uppnår samma utveckling som USA. Några bidragande faktorer är att det under krisen anställdes få yngre eller mindre erfarna anställda, många avskedades till och med. Nu anställs dessa. Det kan ha bidragit till ökad produktivitet under krisen, men en sämre utveckling nu. Dessutom kan arbetsintensiteten ha ökat under krisen. Ett tecken på det är att sjukfrånvaron minskade under krisen. Nu ökar den kraftigt. Enligt denna tolkning är USA:s spurt inte i huvudsak en följd av teknologi som vi också kan anamma, utan speglar i stället den mängd institutionella fördelar som USA kan ha när det gäller företagsamheten. Om den pessimistiska tolkningen är rätt är det väldigt viktigt för Sverige att fortsätta avreglera och förbättra företagarklimatet. Men även om den optimistiska tolkningen är rätt, så talar mycket för att den teknologiska spurtan som vi bevittnar beror på att företagsamheten har släppts loss. Även i det fallet är således slutsatsen att en vidareutveckling mot det entreprenanta samhället är avgörande.

4 Inom tjänstesektorn mäts t.ex. inte kvalitetsförbättringar på samma sätt som för producerade varor. Det är emellertid särskilt företagstjänster som har haft en låg produktivitetsutveckling. I den mån kvaliteten har förbättrats för dessa tjänster så borde det i slutändan speglas i produktiviteten hos de varuproducerande företag som köper tjänsterna. Det behöver således inte finnas något stort måtfel i aggregatet.

Figur 3.8 Produktivitetstillväxt i svenskt näringsliv. Procentuell förändring av förädlingsvärde per arbetstimme.

Källa: Ecwin.

4

Företagandets politiska ekonomi

Att opinionen och politiken svängt till fördel för företagandet har beskrivits i de tidigare kapitlen. Men varför hände detta? Och hur djupt rotat är stödet för företagsamheten? Finns det en risk att opinionen vänder igen, när en del av de nya företagarna blir synligt rika?

I detta kapitel skall de politiska mekanismer undersökas som ger upphov till goda och onda cirklar för företagande. En av de tidiga tankarna i dessa frågor är Joseph Schumpeter. Han hävdade i boken *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) att företagarna utgör en nödvändig politisk bas för det kapitalistiska samhället. Liksom Marx såg Schumpeter det som oundvikligt att den ökande företagskoncentrationen skulle urholka stödet för det enskilda företagsägandet. Schumpeter drog slutsatsen att socialismen skulle komma att ersätta kapitalismen som ekonomiskt styrsystem.

Under många decennier såg det också ut som om Schumpeter skulle få rätt. Frågan är om den vändning som nu sker i västvärlden till förmån för företagare är en tillfällig avvikelse eller om ett uthålligt politiskt stöd för företagandet växer fram?

4.1 Onda och goda cirklar för företagande

En del länder, och även vissa regioner i Sverige, sjuder av entreprenöriell aktivitet. Andra länder, och många svenska regioner, förefaller i jämförelse sakna entreprenörsanda. Vissa sådana skillnader kan lätt förklaras. Forskningen kring entreprenörskap betonar ett antal fakto-

rer som inverkar på människors beslut att starta eget. Till dessa hör en önskan om större självständighet, osäkerhet kring den ekonomiska utvecklingen och attityderna gentemot företagare.¹ Möjligheten att förbättra sin inkomst inverkar naturligtvis också. Detta innebär t.ex. att arbetslöshet kan vara en drivkraft till att starta eget.

Skillnaderna mellan länder och mellan regioner inom Sverige är emellertid så stora att de inte enbart kan förklaras med skillnader i yttre betingelser. I stället hänvisas ofta till "företagarkulturen" för att förklara de mekanismer som verkar ge upphov till goda cirklar för entreprenörskap i vissa regioner och till onda cirklar i andra. En omfattande litteratur beskriver det som utmärker företagabygder – t.ex. Gnosjöområdet.² Där betonas att företagabygderna ofta har en lång historia av framgångsrikt företagande. Också de informella nätverken, medborgarandan och de attityder som ofta präglar dessa områden lyfts fram. Putnam (1996) tillhör dem som betonat nätverkens betydelse. Det är lika mycket på fritiden – i föreningar och frivilligorganisationer – grunden läggs för såväl en fungerande demokrati som ett gott företagarklimat.³

Förekomsten av goda och onda cirklar för företagsamhet kan också förklaras i ekonomiska termer. Om en region har många företagare kan dessa skapa gynnsamma villkor för nya företagare, dels genom att tillhandahålla kapital och kompetens, dels genom att påverka den ekonomiska politiken. En sådan självförstärkande mekanism ger upphov till en god cirkel för företagsamhet. I viss mån sker denna förmedling av kapital och kompetens inom familjen.

Visserligen har 90 procent av dem som blir företagare tidigare varit anställda, och då oftast inom den privata sektorn. Men detta ger en skev bild av vem som blir företagare. En viktigare siffra är att varannan företagare själv kommer från en familj där det är vanligt med egna företagare.⁴ Där finns således en viktig direkt förklaring till förekom-

1 Forskningen kring egenföretagandet har i huvudsak undersökt vilka individer som tenderar att bli egenföretagare (t.ex. Blau, 1987).

2 Några exempel är Wendelberg (1982), Götlind och Haraldsson (1999).

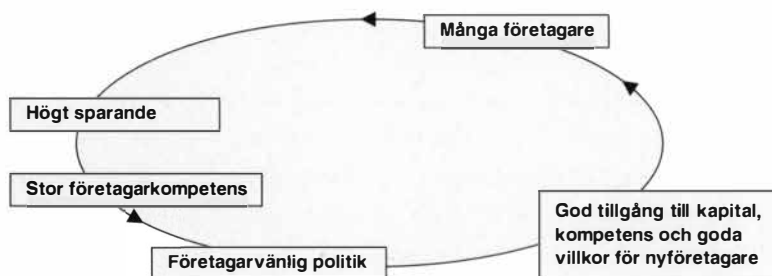
3 Gustavsson och Johansson (1984) beskriver hur Gnosjöandan har sina rötter i församlingstillhörigheten.

4 Se Elmlund (1998).

ten av goda cirklar för företagandet. I områden där det redan finns många företagare tenderar också många av barnen att bli företagare. Men tillhandahållandet av kapital och kompetens sträcker sig ofta till en bred krets av människor i närområdet. Lars-Magnus Ericsson lånade t.ex. pengar för sitt företag av sin hyrestant.

I de regioner som hamnar i en ond cirkel finns färre företagare, vilket innebär att färre tillhandahåller kapital och kompetens samt att möjligheterna att påverka den ekonomiska politiken minskar.

Figur 4.1 En god cirkel för företagsamhet.

Även på kommunal nivå förekommer tydliga tecken på goda och onda cirklar. Bergström (1999) visar att antalet företagare är nära korrelerat med i vilken omfattning kommunerna lagt ut kommunal verksamhet på entreprenad eller privatiserat på annat sätt. Sambandet består även när det kontrolleras för rådande politisk majoritet och andra bakgrundsvariabler. Det innebär att socialdemokratiskt styrda kommuner är mer benägna att privatisera om det redan finns många företagare i kommunen.

Kommunal politik för företagande kan gälla saker som ter sig triviala ur kommunpolitikerns synvinkel. Ett exempel är att trafiken stängs av i en stadsdel. För den företagare som är beroende av att kunderna kan frakta varor med bil kan ett sådant beslut få katastrofala följder. Motsvarande gäller en mängd ärenden – plan- och byggfrågor, olika tillstånd, upphandlingar, trafikplanering m.m. – som kommuner

har hand om. Kommunpolitikernas hänsyn till det lokala näringslivet har således stor betydelse för företagarnas uppfattning om riskerna.

4.2 Företagare kan gå i baklås

En enkel tolkning av Schumpeters resonemang är att ett större antal företagare ger underlag för ett större politiskt stöd för en företagarevänlig politik. I den bemärkelsen kan man hävda att fler företagare indirekt bäddar för ett mer entreprenant samhälle, även om många av företagarna inte i sig är entreprenanta.

Ett sådant enkelt resonemang måste dock nyanseras. En historisk tillbakablick påminner om att företagare ingalunda alltid varit den fria företagsamhetens förespråkare. Under mitten av 1300-talet bildade t.ex. Stockholms skräddare sitt eget skrå, tätt följda av bagare, smeder, bryggare och skomakare. Vid sekelskiftet 1500 var de som allra starkast. Då hade de lyckats driva igenom att högst 24 skräddare respektive skomakare fick arbeta i Stockholm, vilket var färre än i de andra skråna. Bönhasare, som frilansade i hemlighet, ställdes inför rätta. Skråna avtalade allt som befäste monopolställningen. Tunnbindarna köpte alltid virke i sällskap om tre och tre. Detta för att ingen skulle kunna förhandla till sig ett bättre pris och få konkurrensfördel.⁵

Således visar historien att företagare knappast alltid agerar i samhällets bästa intresse. Baumol (1993) skriver att avgörande för ekonomisk utveckling är att "entreprenörskap" ibland kan vara improduktivt eller rentav destruktivt, och att vilken inriktning det tar främst beror på hur incitamentsstrukturen i samhället ser ut (1990, s. 899). Men incitamenten bestäms av institutioner och regler som i sig är resultatet av en politisk process som påverkas av vilken riktning företagandet tar.

I Stockholm blev det politiska motdraget att allt mer kvalitetskontrollera de varor som såldes. Regelbundet dömdes bagare för prisbluff och vinhandlare för att spä ut goda rhenviner med dåliga franska lantviner. Staden tillsatte rentav skoskådare som varje månad kontrollerade skokvaliteten. Vid några tillfällen arrangerades bål på Stortorget

⁵ Källa till detta är Chrispinsson (1999).

där undermåliga varor brändes.⁶ Det dröjde dock till 1800-talet och demokratin framväxt innan ett politiskt stöd för ökad näringsfrihet kunde etableras.

Sveriges ekonomiska liv var vid Oskar I:s tillträde (1844) hämmat av merkantilistiska regleringar och av ett skråväsende med rötter i medeltiden. En av de mest betydelsefulla förändringarna som genomfördes under Oskar I var därför den fabriks- och hantverksförordning som avskaffade skråtvånget. Bland motståndarna fanns även många borgare som befارade att städerna skulle dö om det blev tillåtet att starta hantverks- och affärsrörelser utan noggrann kontroll och reglering.

Hartmansdorff, konservatismen personifierad, rasade mot reformen som enligt honom innebar ”arbetarens vissa försämring till kropp och själ, flera fattiga och brottsliga samt en fientlig sinnesstämning bland de arbetande klasserna, både mot sina husbönder enskilt och mot samhället i det hela”.⁷

År 1846 blev det i Sverige i princip fritt för hantverkare att etablera sig på landsbygden. För handlare infördes dock en besvärande begränsning. Deras etableringsrätt gällde bara på minst tre mils avstånd från närmaste stad. Grosshandel förblev städernas monopol.

Redan dessa exempel visar att en del av en god cirkel för företagssamhet är att företagaren upplevs av allmänheten som en dynamisk motor som arbetar i konsumentens tjänst, snarare än som någon som försöker upprätthålla ett monopol. I den meningen har konkurrens större betydelse än enbart den direkt stimulerande effekten som Michael Porter betonat. En friare konkurrens ökar indirekt allmänhetens stöd för företagande.

Det senaste decenniets avregleringar är således sannolikt en viktig förklaring till svängningen i den allmänna opinionen till förmån för ett gott företagarklimat.

6 Se Chrispinsson (1999).

7 Återgiven i Ohlsson (1994) med hänvisning till Lindström (1929).

4.3 Varför kom vändningen i Sverige?

Ett exempel på de goda och onda cirklar som ofta beskrivits i den ekonomisk-historiska litteraturen är Englands ledande roll i den industriella revolutionen och dess efterdyningar. North och Thomas (1973) beskriver hur yrkesguilder, aktiebolagens uppkomst, banksystemet och effektiv lagstiftning – bl.a. patentlagstiftningen – skapade de incitament som kanaliserade entreprenörskap i en fruktbar riktning.

I England vändes emellertid opinionen så småningom mot entreprenörskap. Medan Henry Ford sågs som hjälte i USA, var William Morris knappt känd och än mindre aktad. Den svala opinionen ledde så småningom till höga marginalsatser, offentliga monopol och annat som kvävde entreprenörskap.

Också i Sverige utformades politiken allt mer på ett sätt som försvårade företagande, framför allt för nya företagare. I sina försök att motverka privat förmögenhetsbildning ledde den svenska modellen till att de som redan hade stora förmögenheter kunde ta över allt större delar av svenskt näringsliv. Karakteristiskt för denna politik blev att stimulera investeringar i existerande företag med kvarhållna vinstmedel och lån, samtidigt som enskilda entreprenörers investeringar i nya företag allt mer försvårades. Koncentrationen av ägandet påskyndades. C. H. Hermansson (1962) beskrev i sin bok *Makt och storfinans* de ”femton familjerna” som enligt honom dominerade inflytandet i det svenska näringslivet. Familjen Wallenberg hade i slutet av 1960-talet en kontrollposition i 10 av Sveriges 25 största företag, en maktposition som bibehölls in på 1990-talet. Därmed var den politiska basen som stöd för det kapitalistiska samhället gravt urholkad.⁸

Vändpunkten kom i slutet av 1970-talet. Det opinionsmässiga stödet för fortsatt socialisering tynade bort. Varför skedde då detta? Några säkra belägg finns inte. Men en avgörande aspekt som utpekas i forskningslitteraturen, t.ex. av Fölster och Trofimov (1997), är att det pågår en dragkamp om fördelningen av samhällets resurser mellan å ena sidan entreprenanta personer som har lyckats eller förväntar sig att

8 Utvecklingen har beskrivits väl i Henrekson och Jacobsson (2000).

lyckas, och å andra sidan anställda, i synnerhet de som är beroende av offentliga utgifter. Så länge anställda uppfattar att de vinner på höjda skatter eller på andra sätt omfördelning från dem som lyckats med sitt företagande så höjs skatterna. Men om de höga skatterna påverkar tillväxten i en sådan omfattning att även många av dem som är beroende av offentlig omfördelning uppfattar att de förlorar då sker en vändning i opinionen och i politiken och skatterna sänks.

Enligt denna tes skulle man kunna vänta sig att länder – eller kommuner för den delen – som utsatts för en chock eller en kraftig nedgång senare svänger kraftigt i riktning mot ett mer entreprenörvänligt klimat. Exempel på detta skulle kunna vara Nya Zeeland, Storbritannien och Irland som samtliga under en längre period klarat sig sämre än konkurrentländerna. Dessa länder står i motsats till t.ex. Tyskland, som lyckats undvika djupare svackor i tillväxten, men upplever stadigt växande krav på ökad omfördelning.

Att Sverige började halka efter andra länders inkomstillväxt mot slutet av 1970-talet torde således vara en viktig del av förklaringen. Även tillräckligt många av dem som bara njuter indirekt av företagsamhetens frukter genom skattefinansierad omfördelning torde så småningom ha befärat att levnadsstandarden urholkas mer av en företagarfientlig politik än av begränsningar i fördelningsambitionerna.

Även på kommunal nivå lyfts denna mekanism ofta fram i olika fallstudier. Gnosjös företaganda byggdes en gång upp under en period av ekonomiska bakslag och fattigdom. Moderna exempel är Vaggeryd, Karlskrona, Söderhamn och Eslöv, som alla drabbats av omfattande nedläggningar av företag eller myndigheter och under en kort tidsperiod förlorat en stor del av den totala sysselsättningen i kommunen. Denna kris tycks ha lett till ett politiskt stöd för omfattande förändringar som kraftigt förbättrat företagarklimatet.⁹

Till den ihållande lågkonjunkturen i slutet av 1970-talet kom förmodligen tre andra viktiga delförklaringar till att opinionen svängde till fördel för företaget. En är globaliseringen som lett till en avveckling av "modellerna" på många håll i världen. Till dessa hör kol-

⁹ Exempelen beskrivs i *SAF:s strukturrappport 2000* (2000).

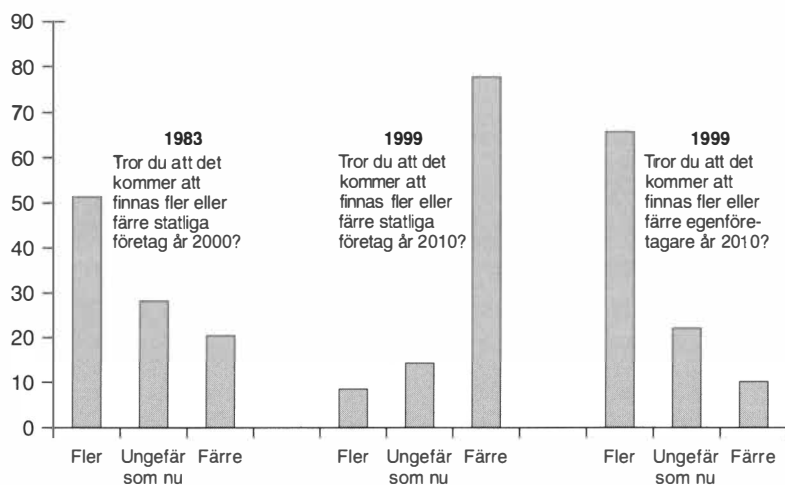
lapsen av det socialistiska experimentet i Östeuropa, men också att länder som Storbritannien och Nya Zeeland skördade framgångar med en mer företagervänlig politik.

En annan delförklaring är det växande missnöjet med offentliga tjänster – som bl.a. Maktutredningen konstaterade på 1980-talet. Därmed ökade förståelsen för och efterfrågan på privata företag.

En tredje förklaring är sannolikt att de avregleringar som genomfördes fått företagare att framstå som personer som ökar konkurrensen och därmed gynnar konsumenterna.

Enligt en färsk opinionsundersökning tror många att det kommer att finnas fler företagare i framtiden (år 2010). Detta framgår av figur 4.2.

Figur 4.2 Undersökning av åsikter om framtidens företag.

Källa: Sifo på uppdrag av Dagens Industri (13 oktober 1999). 2 123 personer mellan 18 och 55 år tillfrågades.

Men vändningen är inte en gång för alla given. I senare kapitel visas att Sverige är på väg in i en dual utveckling där stora grupper hamnar utanför. Det är möjligt att fröet till en ny vändning i opinionsläget därmed är sått.

5

Välstånd, sysselsättning och tillväxt

I ekonomisk teori, i synnerhet den neoklassiska, beskrivs välstånd och tillväxt ofta som ett mekaniskt utfall av tillgång till arbetskraft, kapital inklusive humankapital, och tekniska framsteg. Och tekniska framsteg förknippas gärna med vetenskapliga landvinningar. Men historiskt har sambandet mellan vetenskaplig utveckling och ekonomiska landvinningar varit mera subtilt.

Kinas vetenskapliga briljans borde ha utlöst en industriell revolution redan i början av 1400-talet. I det kinesiska jordbruket användes sofistikerad hydraulisk ingenjörskonst, plogar, konstgödsel och avancerad veterinärmedicin. Papper, tryckpress, dynamit, varvskunnande, urmakeri, ja även förutsättningar för utveckling av ångmaskinen fanns. Men detta förvandlades inte till välstånd. Tvärtom hade Kina halkat långt efter Europa redan år 1600 och den industriella revolutionen inträffade aldrig. Inte heller de antika grekernas vetenskapliga upptäckter fick stor användning i den ekonomiska verkligheten.

Även i 1800-talets europeiska industriella revolution spelade vetenskapliga upptäckter en marginell roll. De radikala innovationerna i skeppskonstruktion, gruvnäring, metallbearbetning, textiltillverkning och verktygskonstruktion skedde genom ändlösa försök och misslyckanden. Fransmannen Nicolas Appert upptäckte hur mat kunde bevaras i burk i början av 1800-talet, 70 år innan Louis Pasteur spårade mikroorganismernas roll i förruttnelseprocessen. Thomas Edisons uttalande var typiskt för denna anda: "Results? Why man, I have gotten a lot of results. I know several thousand things that won't

work.” (Edison skapade senare det första industriella forskningslaboratoriet i Menlo, New Jersey, när han anställde vetenskapsmän i sin ”invention factory”).

Även i dagens samhälle är det uppenbart att många innovationer är framdrivna av entreprenanta lekmän snarare än av den vetenskapliga processen, även om denna kommit att spela en allt större roll. Michael Porter skriver att ”uppfinningsrikedom och entreprenörskap är hjärtat av nationens konkurrensfördel” (1990, s. 125, egen översättning).

Även i den ekonomiska forskningslitteraturen finns röster som Acs (1992) som betonar de små företagens betydelse för entreprenörskap, innovation, dynamik i näringslivet och sysselsättning.

Men även den mest positiva till småföretag skulle knappast hävda att all produktion bäst utförs av småföretag eller enskilda företagare. Eller för den delen att det vore bäst om alla jämt höll på att starta nya företag. Men hur många företagare bör finnas? I avsnitt 5.1 utvecklas en tanke-ram för den optimala nivån på företagandet. I senare avsnitt belyses vad avvikelser från detta optimum betyder för sysselsättning och tillväxt.

5.1 Hur många företagare behövs?

Vissa arbeten utförs effektivast av egna företagare, andra bäst i det tätare samarbete som råder när flera eller många anställda samarbetar inom ett företag. Denna självklara utgångspunkt innebär att det finns en optimal andel företagare. En nyckelfråga är då vilka hinder det finns för att andelen företagare anpassar sig till den optimala andelen?

Under en lång tid tog ekonomer för givet att antalet företagare skulle krympa allt mer med tiden. Marx och Engels skrev 1848 i *Det kommunistiska manifestet*:

De hittillsvarande medelstånden, de små industrialisterna, köpmännen och röntetagarna, hantverkarna och bönderna, alla dessa klasser sjunker ned i proletariatet, dels därför att deras lilla kapital icke räcker till för drift av storindustri utan dukar under i konkurrensen med de större kapitalisterna, dels därför att deras speciella skicklighet blir värdelös genom nya produktionssätt.

Som vi redan visat var detta en riktig prognos för hela västvärlden fram till 1970-talet. Det berodde inte enbart på industriella produktions-sätt. Ökade inkomster har lett till strukturförändringar, t.ex. att fler har bil, vilket innebär att antalet kvartersbutiker minskar, eller att jordbruket bedrivs mer kapitalintensivt så att antalet jordbrukare minskar.

Antal företagare inom handeln har minskat drastiskt under de senaste decennierna i Sverige. Dels har antalet butiker halverats sedan 1950 – inom dagligvaruhandeln rentav minskat från ungefär 39 000 till 8 500. Dels tillhör fler butiker mångfilialföretag där den enskilda butiken inte längre drivs av en företagare. Uppskattningsvis finns idag närmare 40 000 färre företagare inom detaljhandeln jämfört med 1950. Men på senare tid har Internethandeln gett möjlighet till en hel del nyetableringar. Detta kan vara ett mönster som återfinns i fler branscher.

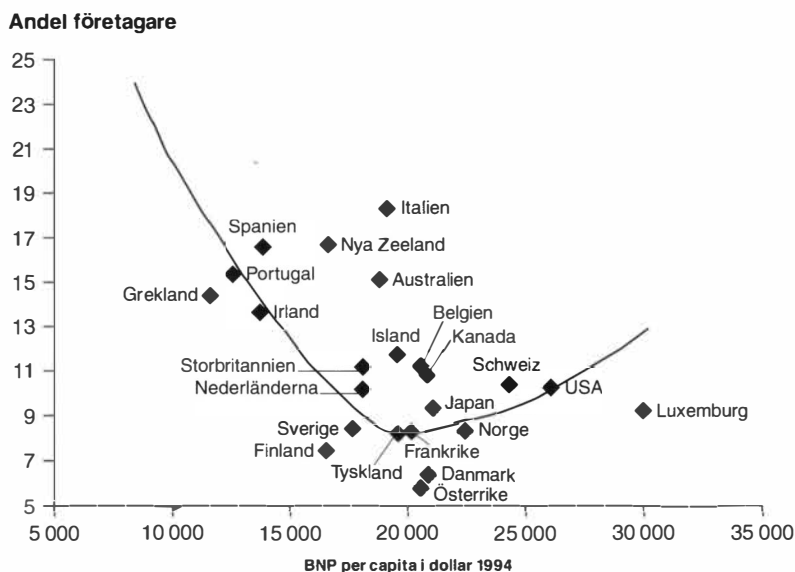
Acs, Audretsch och Evans (1994) argumenterar för, och ger visst empiriskt belägg för, att företagandet utvecklas med tilltagande ekonomisk utveckling enligt en U-förmad kurva, så som visas i figur 5.1. Enligt denna har ökande inkomster en tendens att minska antalet företagare, vilket slår igenom i början av utvecklingen.

Den ökande tjänstesektorn i utvecklingens senare skede leder till fler företagare. Ett möjligt problem med denna teori är att uppgången i kurvan vid höga BNP-nivåer i huvudsak grundar sig på utvecklingen i USA. Teorin säger inte heller något uttryckligt om hur den optimala andelen företagare kan förändras samtidigt i alla länder, t.ex. till följd av tekniskiften.

Men det avgörande för resonemanget är om det i något ögonblick finns för många eller för få företagare och i vilken mån dessa avvikelser beror på en felaktig politik. Carree m.fl. (1999) undersöker OECD-länder och finner att om andelen företagare avviker från den optimala nivån som visas i figur 5.1, slår detta rent empiriskt igenom i tillväxtsiffrorna. En avvikelse med 5 procentenheter, konstaterar de, har varit förknippad med 0,25–0,75 procent lägre BNP-tillväxt per år.

I figur 5.1 framgår exempelvis att Turkiet som har många företagare ändå ligger på en genomsnittlig nivå när hänsyn tas till BNP per capita. USA däremot, som i allmänhet beskrivs som ett företagaryvänligt land, har många företagare i förhållande till den höga utveck-

Figur 5.1 Den optimala andelen företagare som en funktion av ekonomisk utveckling.

Källa: Egna beräkningar samt Carree m.fl. (1999).

lingsgraden och storskaligheten i verksamheterna. Sverige däremot har för få företagare.

Några länder faller tydligt utanför mönstret. Ett sådant land är Italien som har många företagare i förhållande till utvecklingsgraden. Det kan bero på att Italien är sammansatt av norra Italien som mer liknar USA i BNP per capita och företagarandel, och södra Italien som mer liknar Turkiet med en hög företagarandel men låg BNP-nivå.

5.2 Företagandets betydelse för sysselsättningen

Spelar företagandet egentligen någon roll för sysselsättningen? Det finns ett antal skäl att misstänka det, men rent teoretiskt har det ingalunda ansetts entydigt. Företagare startar ofta nya företag kring en ny produkt eller med en ny tillverkningsmetod. Det betyder dels att produktiviteten kan öka i samband med nyföretagandet, dels att den nya

produkten väcker en efterfrågan som inte fanns tidigare. I båda fallen kan konsekvensen bli ökad sysselsättning, men det måste inte vara så. En produktivitetshöjning kan ske med arbetsbesparande rationaliseringar, vilket minskar sysselsättningen. En produktivitetshöjning leder också till ökade lönekrav, vilket motverkar en sysselsättningsökning i ekonomin i övrigt. På motsvarande sätt kan efterfrågan på en ny produkt ske på bekostnad av efterfrågan på andra varor. Den risken är självfallet mindre om den nya produkten exporteras. Men slutsatsen är ändå att vare sig produktivitetsökningen eller skapandet av nya produkter teoretiskt måste leda till ökad sysselsättning.

Ett större antal företagare för emellertid med sig en rad mer entydigt positiva sysselsättningsskapande mekanismer. Detta har sin grund i att människor betar sig annorlunda som egenföretagare än som anställda. Det är t.ex. välkänt att arbetslöshet kan orsakas av lönestelhet. Men företagare har inga förhandlade löner, och därmed ingen lönestelhet. Detta kan vara sysselsättningsskapande.¹ Företagare har heller ingen lagstiftning om anställningstrygghet. Detta innebär att det är mindre riskabelt för företag att anlita någon som arbetar som egenföretagare än någon som kräver att bli anställd. Därmed inte sagt att det vore bäst om alla vore egenföretagare. Anställningsförhållanden är i många fall effektiva sätt att organisera ekonomisk verksamhet, även om de har sysselsättningsminskande bieffekter.

Även de politiska och kulturella mekanismerna som diskuterades i kapitel 4 kan ge en indirekt sysselsättningsfrämjande effekt. Egenföretagare deltar i den politiska processen genom att rösta, genom att sprida information och attityder om företagandets villkor, och inte minst genom att direkt försöka påverka politikerns beslutsfattande. Med en större andel egenföretagare blir detta politiska inflytande större, och därmed blir sannolikheten större att politiken blir mer företagervänlig.

Det är vidare tänkbart att egenföretagare sparar mer och röstar på

¹ En nära besläktad mekanism som har påpekats i den ekonomiska litteraturen har sin grund i att kontraktproblem mellan ägare och anställda kan mildras med s.k. effektivitetslöner som ligger över den marknadsklarande nivån, och därmed ge upphov till arbetslöshet. Men för egenföretagare faller motivet till sådan lönesättning bort, och därmed också den arbetslöshetsskapande mekanismen.

en politik som gynnar sparandet. En rad studier tyder på att ett större inhemskt sparande också ger en högre investeringstakt.² Även detta skulle skapa en länk mellan egenföretagandet och sysselsättningen. Dessa indirekta kanaler innebär att även egenföretagande som inte direkt skapar sysselsättning, som t.ex. korvkiosker, kan vara betydelsefullt om det stärker sparandet och skapar en företagarkultur som i sin tur påverkar politiken och attityderna.

Att empiriskt undersöka om ökat företagande ger ökad sysselsättning är emellertid förenat med ett antal svårigheter. Visserligen är det lätt att konstatera att det råder ett positivt samband mellan egenföretagandet och sysselsättningen om man jämför olika regioner i Sverige med varandra. I Gnosjö låg t.ex. arbetslösheten på en nivå under 1 procentenhet under hela 1990-talskrisen. Men sambandet skulle mycket väl kunna bero på ett omvänt orsakssamband, t.ex. att ökad sysselsättning ökar affärsmöjligheterna för egenföretagare. Det skulle också kunna vara så att bättre ekonomiska förutsättningar i vissa län, eller en annorlunda näringsstruktur, förbättrar förutsättningarna för både sysselsättningen och egenföretagandet.

En nyligen genomförd studie undersöker just dessa olika tolkningsmöjligheter av sambandet mellan företagandet och sysselsättningen i olika svenska regioner. Studien använder sig av information om egenföretagandet och sysselsättning i de svenska länen under en tjugooårsperiod från 1976–1995 (Fölster, 2000). Att sambanden studeras på länsnivå har sin grund i att sysselsättningen i enskilda kommuner skiljer sig mycket beroende på att människor ofta bor och arbetar i olika kommuner. Sysselsättningen på länsnivå påverkas obetydligt av detta problem. Däremot finns skillnader mellan länen som ger olika förutsättningar för att skapa arbeten, såsom befolkningstäthet och löneskillnader. Dessa skillnader beaktas i studien.³ Dessutom har orsakssambanden i båda riktningarna skattats samtidigt, dvs. både sysselsättningens effekt

2 Detta visades först av Feldstein och Horioka (1980).

3 Även skillnader mellan länen som inte direkt kan observeras har korrigerats genom användandet av länsvisa s.k. dummyvariabler. Också förändringar över tiden, t.ex. i samband med konjunkturcykler, har korrigerats med dummyvariabler.

på egenföretagandet och egenföretagandets effekt på sysselsättningen.⁴

Efter dessa statistiska korrigeringar erhålls det renodlade långsiktiga orsakssambandet från egenföretagande till sysselsättning. Detta samband visas för år 1995 i figur 5.2. Där anges både sysselsättningen och egenföretagandet som andel av arbetskraften, exklusive jordbruk. Det skattade sambandet, som motsvarar lutningen på regressionslinjen i figur 5.2, skall tolkas så att den totala sysselsättningen på sikt ökar med ungefär 1,3 personer när en person byter från anställning till egenföretagande. En närmare analys av tidsprofilen i sysselsättningsökningen tyder på att ett ökat egenföretagande ger störst sysselsättnings-effekt efter två till fyra år. Detta förefaller rimligt med tanke på att det tar ett tag för nystartade företag att komma in i ett expansivt skede där produktion, produktivitetsvinster och även anställningar äger rum.

Att egenföretagande kan spela en stor roll för sysselsättning stämmer väl med tidigare rön att det är i de minsta företagen som flest nya arbetstillfällen uppstår. Tabell 5.1 visar den årliga förändringen av antalet arbetstillfällen till följd av nystartad verksamhet, nedläggning, expansion och neddragning i företag (arbetsställen) som är uppdelade i storleksklasser. Det framgår att de allra flesta arbetstillfällena uppstod i företag som innan expansionen hade 0–4 anställda. I de större företagen försvann däremot arbetstillfällen när nettot av nytillkomna och förlorade arbetstillfällen beräknas.⁵ I senare uppföljningar bekräftas uppfattningen att det är genom etablering och måttlig tillväxt av stora mängder unga företag som merparten av genuint ny sysselsättning skapas (Davidsson och Delmar, 2000).

Även en rad internationella studier finner stöd för tanken att mer företagande ökar sysselsättningen. Thurik (1999) finner i en studie av OECD-länderna att en ökad andel företagare faktiskt orsakat minskningar i arbetslösheten under det efterföljande decenniet.

4 Att orsakssambandet går från egenföretagandet till sysselsättning bekräftas också av en s.k. Granger analys som testar vilken av variablerna som tidsmässigt föregår den andra. Analysen visar att sysselsättningsökningar följer efter ökningar i egenföretagandet med några års fördröjning.

5 Uppföljningar av sysselsättningsdynamiken för senare år finner liknande mönster (t.ex. Davidsson m.fl., 1996). Resultaten påstås motsägas av Andersson (1999) i Sverige och av Davis, Haltiwanger och Schuh (1996) i USA. Dessa studier undersöker emellertid överhuvudtaget inte sysselsättningsflödena mellan företag i ekonomin som helhet, utan enbart inom industrin.

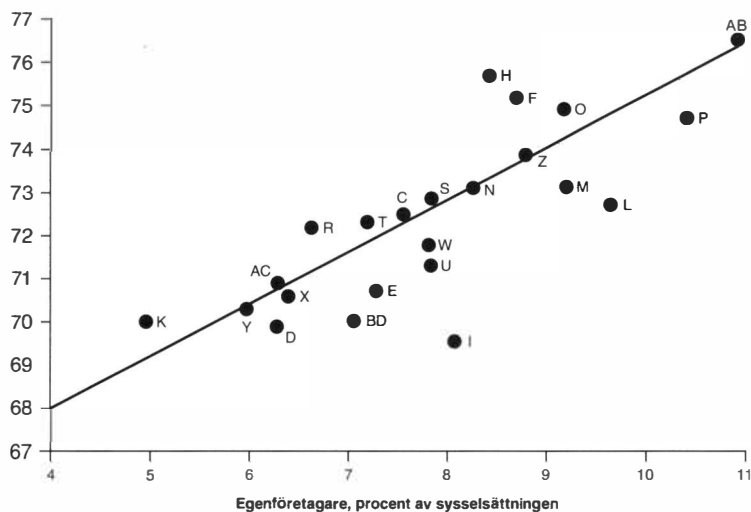
Tabell 5.1. Ny sysselsättning och storlek på arbetsställe, årlig ökning av antal arbetstillfällen 1985–1989.

Antal anställda	Nya Företag	Nedläggning Expansion		Neddragning Netto	
0–4	11 900	10 700	27 500	9 000	19 700
5–19	7 100	5 300	13 000	13 100	1 600
20–49	3 100	2 400	7 600	8 000	400
50–199	2 900	2 400	8 400	11 200	– 2 300
200–	2 400	2 500	7 300	13 800	– 6 600

Källa: Davidsson, Lindmark och Olofsson (1994).

Figur 5.2 Sysselsättning och egenföretagande i de svenska länen efter korrigering, 1995, procent av arbetskraften.

Skattad sysselsättning, procent

Källa: Egna beräkningar baserade på Fölster (2000).

Beteckningar: AB = Stockholms län, C = Uppsala län, D = Södermanlands län, E = Östergötlands län, F = Jämköpings län, G = Kronobergs län, H = Kalmar län, I = Gotlands län, K = Blekinge län, L = Kristianstads län, M = Malmöhus län, N = Hallands län, O = Göteborgs och Bohus län, P = Älvsborgs län, R = Skaraborgs län, S = Värmlands län, T = Örebro län, U = Västmanlands län, W = Kopparbergs län, X = Gävleborgs län, Y = Västernorrlands län, Z = Jämtlands län, AC = Västerbottens län och BD = Norrbottens län.

5.3 Företagare och tillväxt

I kapitel 2 visades att regioner med många företagare hade lägre genomsnittliga förvärvsinkomster än regioner med få företagare under 1970-talet. Men sedan början av 1990-talet är sambandet det omvända. Dels har företagarnas egna inkomster ökat jämfört med anställdas. Dels kan företagare ha externa effekter på andras inkomster. Om fler startar företag med produktivitetshöjande innovationer så har detta självfallet betydelse även för anställdas inkomster.

Tidigare studier som rapporterade att företagare tjänar mindre än anställda i genomsnitt var suspekta.⁶ Även om det finns en hel del levebrödsföretagare med låga inkomster, beaktade studierna inte att många företagare behåller pengar i företaget som inte löpande redovisas som personliga inkomster. Dessa intäkter blir personliga inkomster först när bolaget säljs, och i det läget räknas inte personen som företagare längre. Därtill skall läggas företagarincomester som aldrig redovisas.

Låt oss först betrakta en rad makroekonomiska studier om sambandet mellan företagare och tillväxt. Därefter följer en betraktelse av en del mikroekonomiska förklaringar till sambanden.

Hur många företagare är bra för tillväxt?

Ett flertal teoretiska analyser beskriver individens val mellan att vara anställd och att bli företagare (t.ex. Lucas, 1978). Endast få försök har dock gjorts att analysera sambandet mellan företagandelen och ekonomisk utveckling eller tillväxt (t.ex. Schmitz, 1989; Iyigun och Owen, 1998). Grundtanken i dessa är att vissa arbeten utförs effektivast i form av större företag, medan andra utförs bäst i form av egenföretagande. En viss andel företagare är således optimal. Om institutionella förhållanden, attityder, kultur och annat innebär att det finns för få eller för många företagare i förhållande till optimum, så minskar utrymmet för tillväxt.

6 Se t.ex. Rees och Shah (1986) för Storbritannien och Fuji och Hawley (1991) för USA.

Men finns det något empiriskt stöd för denna teori? Carree m.fl. (1999) finner ett starkt stöd för tesen att en avvikelse från det optimala antalet företagare är korrelerad med lägre tillväxt.

I praktiken har många europeiska länder under några decennier haft för få företagare. Det stämmer också med andra studier av Thurik (1996) och Carree och Thurik (1998) som lyckas visa empiriskt att en ökande andel mindre företag i ett antal europeiska länder lett till ökad produktion.

En analys av sambandet mellan företagarandelen och inkomstutvecklingen (förvärvs- och kapitalinkomster) i de svenska länen under en tjugooårsperiod från 1976 till 1995 ger liknande resultat. Skillnader mellan länen, såsom befolkningstäthet och löneskillnader, som ger olika förutsättningar för att skapa arbeten har beaktats.⁷

Analysen illustreras i figur 5.3. Efter korrigeringar för de strukturella faktorerna erhålls det samband som visas. Analysen skall tolkas så att en ökning av företagarandelen med 1 procentenhet (av sysselsättningen) ger en tillväxt i inkomster per capita i länet med drygt 1 procent när hänsyn tagits till strukturella och konjunkturella variationer.

Men regressionen avgör inte frågan om orsakssambandets riktning. Visserligen har strukturella skillnader kontrollerats för regressionen. Men det skulle kunna bero på att det är inkomstökningar som ger upphov till fler företagare. En orsaksanalys stödjer emellertid tanken att en ökning av antalet företagare ökar inkomsterna, och inte tvärtom.⁸ Det finns ett nära samband mellan fler företagare och inkomstökningar under de efterföljande åren, men inte mellan inkomstökningar och utvecklingen av antalet företagare under de efterföljande åren.

Varför fler företagare kan ge ökad tillväxt

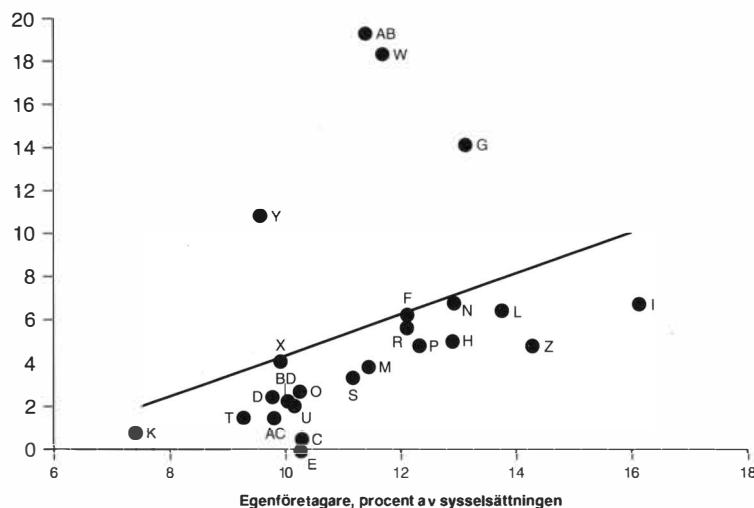
I den neoklassiska tillväxtteorin, som länge dominerat, är tillväxt en funktion av kapital och arbetskraft. Under de senaste två decennierna

7 I regressionen har följande kontrollvariabler lagts in: länets relativlön i förhållande till genomsnittet för landet, befolkningstäthet, en dummyvariabel för varje län som fångar svårsmätbara strukturella skillnader samt en dummyvariabel för varje år som fångar konjunkturcykler och allmänna trender.

8 En Grangeranalys har skattats.

Figur 5.3 Andel företagare i de svenska länen och tillväxten.

Inkomstökning i procent

Källa: Egna beräkningar. För beteckning, se anmärkning till figur 5.2.

har fokus i forskningen skiftat till den "nya tillväxtteorin" där kapital, utbildning och liknande faktorer är endogena faktorer. De avgör produktivitetstillväxten, men denna i sin tur avgör den framtida kapitalbildningen, utbildningsgraden m.m. Dessa faktorer är kritiska i en god cirkel för företagande.

I viss mån kan detsamma sägas om entreprenörskap och företagande. Dessa teorier bygger emellertid ofta på ett godtyckligt antagande om att investeringar eller entreprenörskap verkligen ökar när produktiviteten ökar snabbare. I slutändan förblir det således en empirisk fråga.

Den mest uppenbara mekanismen är att entreprenörskap är viktigt i sig. I högteknologiska branscher är det vanligt att nya konkurrenter träder in på marknader med helt nya och bättre produkter som ruskar om marknadens struktur och kan föra med sig stora vinster för konsumenten. Cohen och Klepper (1996) visar att mindre företag är bättre på innovation.

Dessutom kan ökat företagande innebära mer konkurrens vilket i

sig leder till dynamik och prispress. Enligt Porter (1990) är denna konkurrens rentav den viktigaste faktorn bakom nationers framgång eller fall. Enligt gängse nationalekonomisk teori leder inträde av nya företag på en marknad till lägre priser av två skäl. Dels ökar utbudet av producerade varor eller tjänster, dels minskar företagens möjligheter att enas om monopolistisk prissättning.⁹ Denna slutsats finns empiriskt välbelagd i forskningslitteraturen. Lynn (1991) visar i en studie av 41 länder att en positiv inställning till konkurrens hos befolkningen är nära korrelerad med tillväxten under åren 1971–1985. Nickell (1996) visar empiriskt hur ökad konkurrens lett till ökad produktivitetstillväxt. I en analys av prissättningen i olika svenska industribranscher visades att existensen av fler företag, eller nyinträde av nya företag, tydligt sänkte priserna (Fölster och Peltzman, 1997). Sambandet kompliceras emellertid av att en hög marknadskoncentration inte med automatik leder till höga priser. En hög koncentration kan vara följden av att ett ledande företag framgångsrikt ökat produktiviteten och sänkt priset. I själva verket tyder studien på att marknader med låga priser ofta har en hög koncentration bland de största företagen, men ett rikligt inträde av nya konkurrenter.

Nya konkurrenter behöver inte vara entreprenörer eller nyföretagare. Men det finns belägg för att antalet företagare har betydelse för prisnivån. Bresnahan och Reiss (1991) visar i en undersökning av amerikanska detaljhandels- och tjänsteföretag, som typiskt drivs av enskilda företagare, att priserna var klart lägre ju fler konkurrerande företagare som fanns i förhållande till befolkningen.¹⁰

9 Teorin pekar emellertid också på undantag från denna slutsats. Om det t.ex. finns skalfördelar kan ett större antal företag innebära högre kostnader.

10 En svensk studie längs samma linje undersöker konkurrensen mellan bilskolor i svenska kommuner (Asplund och Sandin, 1999). Studien visar att körlektioner blir tydligt billigare ju fler körskolor som konkurrerar om en given befolkning. Den andra och tredje konkurrenten hade störst prisdämpande effekt.

6

Sveriges regioner splittras

Företagarens återkomst som beskrivits i de föregående kapitlen är än så länge koncentrerad till vissa branscher och vissa regioner. Stora delar av Sverige upplever inte den nya ekonomins dynamik, utan snarare en mer traditionell konjunkturuppgång. I de kommande kapitlen visas att skillnaderna faktiskt är så stora att det kan vara befogat att tala om en dual ekonomi.

Detta kapitel fokuserar på de regionala skillnaderna och förklaringarna till dessa. I vissa regioner syns en sprudlande utveckling. Andra regioner, som stora delar av Bergslagen, ser idag ut som "ett förbuskat ekomuseum. Där det förr sjöd av liv och aktivitet härskar en gravlik tystnad runt tomma gruvlavar och utrymda hyttor." (Ytterberg, 1999).

Vilka län är det som utmärks av en ond cirkel för företagandet? Och vilka samband finns mellan en svag utveckling av företagandet och t.ex. den demografiska utvecklingen, högskolesatsningar och andra aspekter?

6.1 Den regionala utvecklingen

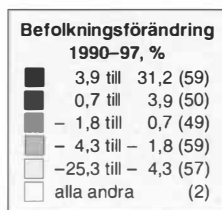
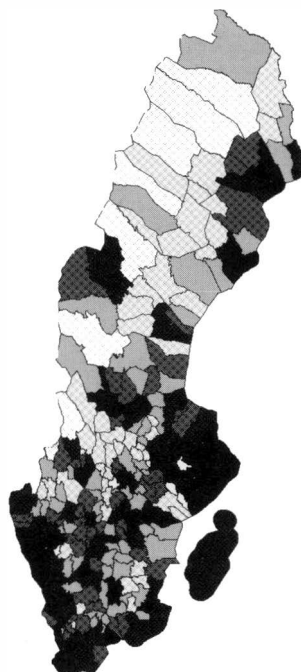
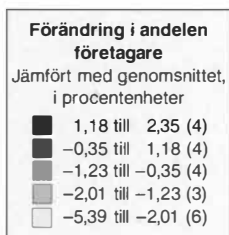
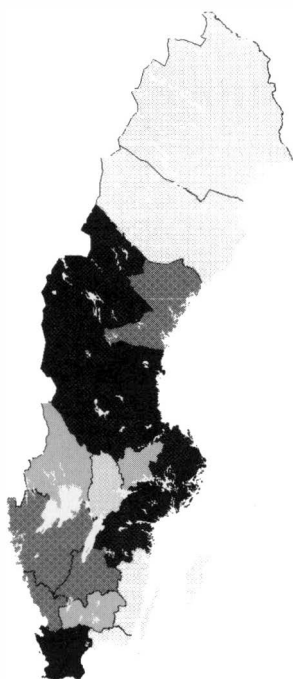
Figur 6.1 visar var andelen företagare har ökat mest, och figur 6.2 visar vilka län som förlorat mest befolkning. Uppenbarligen finns det en viss överlappning.

En kort genomgång av olika regioners utveckling jämfört med riksgenomsnittet illustrerar splittringen. Bland storstäderna har, som

visas i figur 6.3, Stockholm visat en fenomenal utveckling i företagandet, medan Göteborg har tappat mark under det senaste decenniet och nu åter ligger nära riksgenomsnittet. Malmö har ökat något på senare år, men inte alls lika kraftigt som Stockholm.

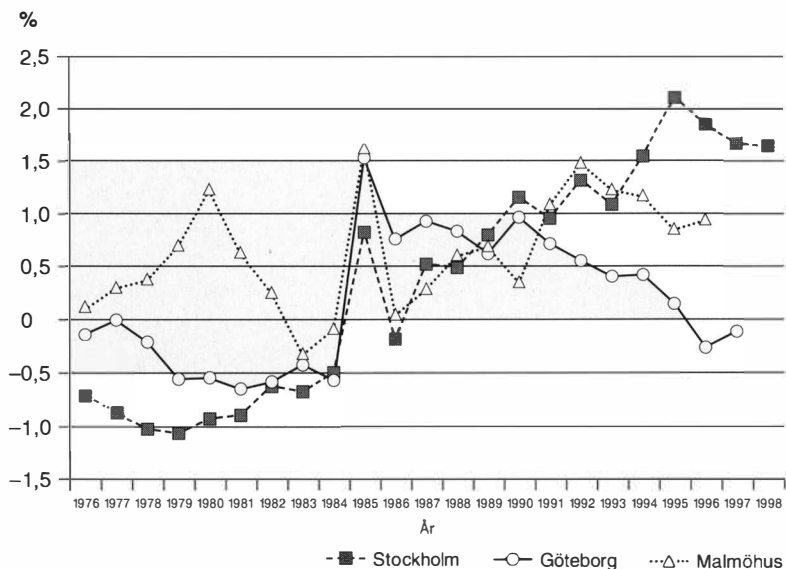
Figur 6.1 Karta över var antal företagare har ökat/minskat, 1980–1998.

Figur 6.2 Befolkningsförändringar i Sverige.

Källa: Egna beräkningar baserade på SCB.

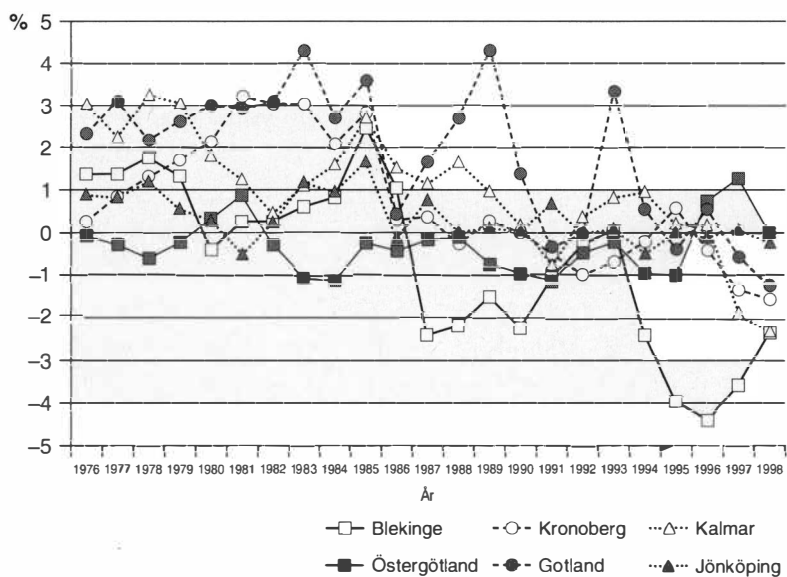
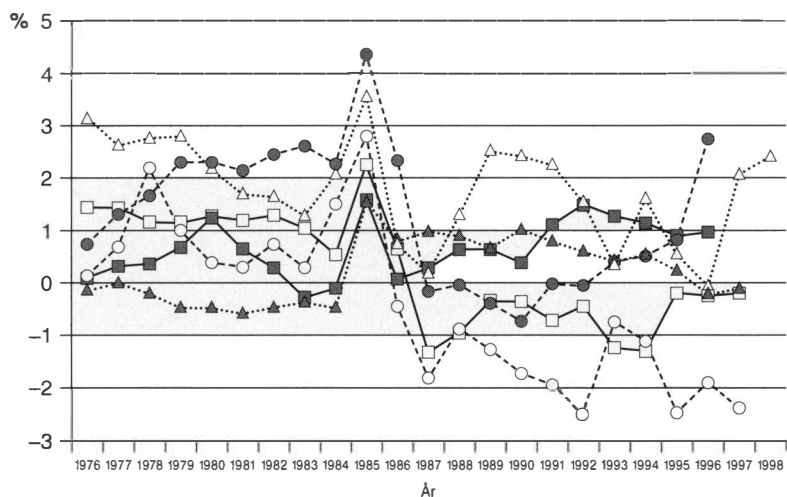
Figur 6.3 Företagare (exkl. jordbrukare) som andel av sysselsättningen 1976–1998. Avvikelser från riksgenomsnittet för storstads-regionerna.

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

I Götaland har företagarandelen i Skaraborgs län minskat avsevärt. Inget län har egentligen upplevt någon stor ökning, men Kristianstad och Halland har upplevt vissa ökningar under de senaste åren. Den regionala statistiken som redovisas i figur 6.4 döljer tyvärr en hel del lokal variation. Jönköpings län har t.ex. legat nära riksgenomsnittet under hela perioden. Men i själva verket har Jönköpings län några av de mest företagartäta kommunerna i landet, men också ett antal kommuner som utmärker sig med en låg andel företagare.

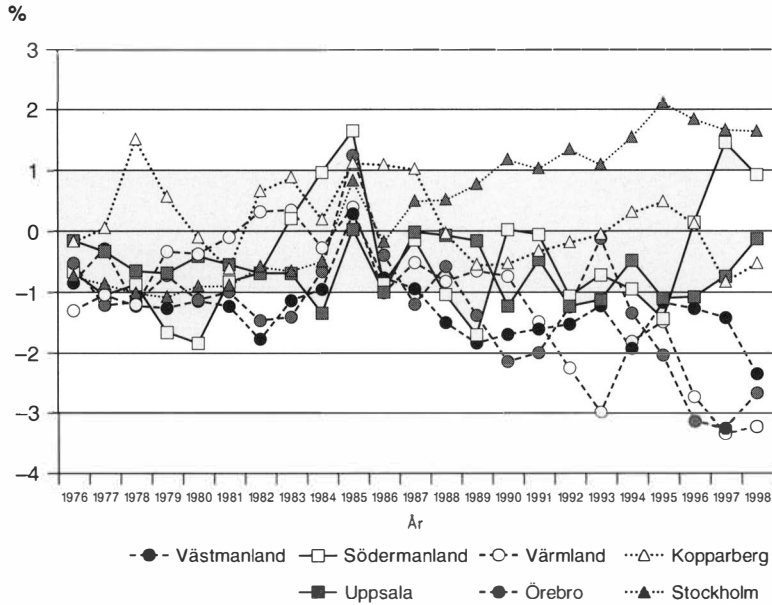
Figur 6.4 a–b Företagare (exkl. jordbrukare) som andel av sysselsättningen 1976–1998. Avvikelser från riksgenomsnittet för Götaland.

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

I Svealand klarar sig Södermanland och Uppsala, som ligger nära Stockholm förhållandevis bra under 1990-talet. Värmland, Örebro och Västmanland har däremot tappat (figur 6.5).

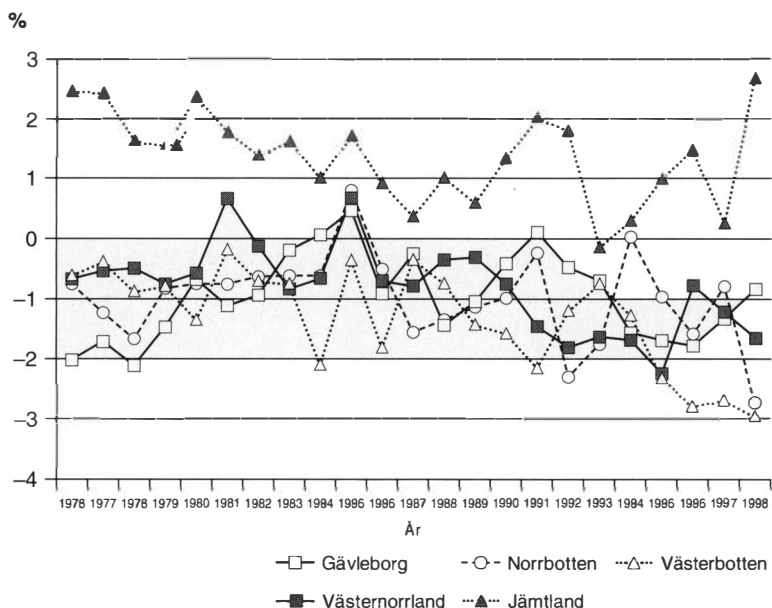
Figur 6.5 Företagare (exkl. jordbrukare) som andel av sysselsättningen 1976–1998. Avvikelser från riksgenomsnittet för Svealand.

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

I Norrland syns de kraftigaste minskningarna, särskilt under 1990-talet. Undantaget är Jämtland som tidigare tappat men under de allra senaste åren visar en viss ökning (figur 6.6).

Figur 6.6 Företagare (exkl. jordbrukare) som andel av sysselsättningen 1976–1998. Avvikelser från riksgenomsnittet för Norrland.

Källa: Egna beräkningar baserade på AKU.

Sammanlagt är skillnaderna i utvecklingen stora. De flesta regioner har hållit sig nära riksgenomsnittet. Medan framför allt Stockholm, och i viss mån Malmö, har dragit ifrån så har stora delar av Norrland ytterligare släpat efter. Det finns således en korrelation med befolkningsströmmarna.

Om man utgår ifrån de studier som redovisats i föregående kapitel om vad företagandet i genomsnitt betyder för sysselsättning och tillväxt, så kan följande effekter beräknas. Norrbotten har en andel företagare som ligger 2,5 procentenheter under riksgenomsnittet. Det skulle i så fall förklara en 3,25 procentenheter lägre sysselsättning än riksgenomsnittet, vilket är ungefär hälften av den faktiska skillnaden. Stockholms län, vars andel företagare ligger 1,5 procentenheter över riksgenomsnitt, skulle av den anledningen ha 1,95 procentenheter

högre sysselsättning än riksgenomsnittet, vilket också är ungefär hälften. I grova drag tycks hälften av skillnaderna i sysselsättningsutvecklingen ha ett samband med skillnaderna i antal företagare.

När det gäller tillväxt skulle Norrbottens låga företagandel minska tillväxten med 0,12–0,37 procentenheter per år (enligt Carree m.fl.).

Men varför har företagandet utvecklats så olika i olika landsänder?

6.2 Varför är skillnaderna så stora?

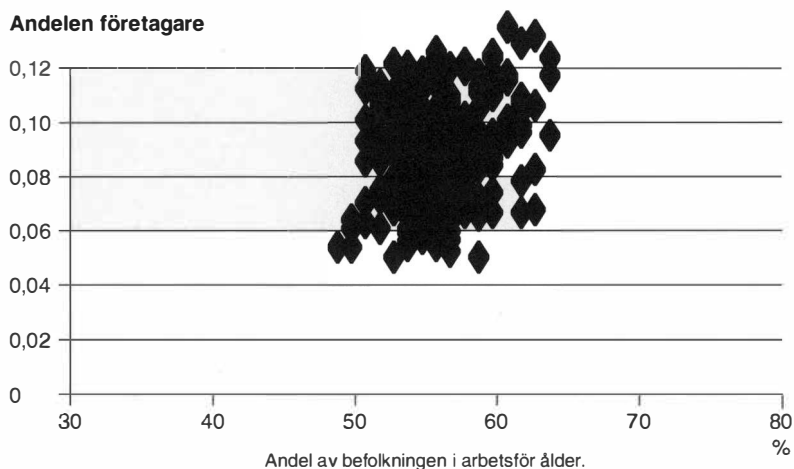
Olika regioner har olika svårigheter. Den nigerianske småföretagsforskaren Stephen Onyeiwu hävdar att företagens stora problem är att företagare har många fruar vars barn ofta hamnar i familjestrider när grundaren dör.¹

Även i Sverige kan svårigheterna se ganska olika ut på olika håll. I Gnosjö kommun tycks flaskhalsen i första hand vara bristen på arbetskraft. Det är i själva verket svårt att hitta faktorer som är relaterade till ekonomisk-politiska insatser som förklarar skillnaderna i utvecklingen.

En möjlig förklaring till de stora skillnaderna är att en del län helt enkelt har sämre naturliga förutsättningar för ett dynamiskt företagande. Detta visar sig emellertid svårfångat i statistiken. Det finns exempelvis inget nära samband mellan den demografiska situationen och företagandet, vilket visas i figur 6.7.

¹ Berättat vid Jönköping International Workshop on Institutions, Entrepreneurship and Firm Growth, 15 januari, 2000.

Figur 6.7 Andel av befolkning i arbetsför ålder och andelen företagare i befolkningen, samtliga kommuner 1998.

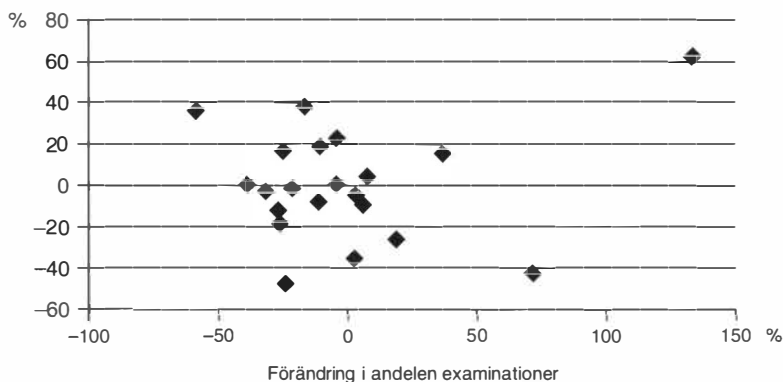
Källa: Egna beräkningar baserade på SCB.

Inte heller andra liknande faktorer, som hur glest befolkat ett län är, ger något starkt utslag. Detta framkom redan i förra avsnittet, där det visades att storstäderna utvecklades väldigt olika, och att en del kommuner utanför tätbefolkade områden har en hög andel företagare.

Inte heller högskolesatsningar tycks ha något klart samband med företagandet. Figur 6.8 undersöker sambandet mellan förändringen i andelen företagare och etableringen av högskolor (mätt som förändring i antal examinationer under perioden 1988–1998). Det tycks emellertid inte finnas något direkt samband. Detta bekräftas i närmare studier av betydelsen av forskningssatsningar i de regionala högskolorna (Sörlin och Törnqvist, 2000). I denna rapport fastslås att Stockholm står för 50 procent av sysselsättningen och förädlingsvärdet i högteknologisk industri, men enbart 20 procent av forskningsresurserna och 15 procent av utbildningsresurserna. Orsaken, som också internationell forskning bekräftar, tycks vara att den nya ekonomin bygger på företag som kräver samarbete mellan ett stort antal allt mer

Figur 6.8 Förändringen i antal högskoleexaminationer och förändringar i andelen företagare i sysselsättningen jämfört med riksgenomsnittet, förändringarna avser perioden 1988–1998.

Förändring i andelen företagare

Källa: Egna beräkningar baserade på SCB.

specialiserade funktioner. Sådana specialister finns inte lätt tillgängliga i områden med ett mindre befolkningsunderlag.

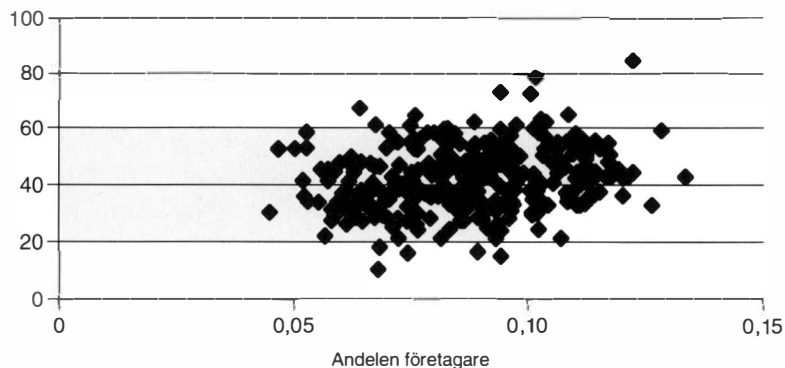
Det är dock svårt att i statistik fånga just tesen att det är gamla bruksorter som har få företagare. Det är också svårt att mäta kommunernas och landstingens politik i de många dimensioner som påverkar egenföretagandet. Det är t.ex. svårt att mäta i vilken mån en kommun anses pålitlig och näringslivsvänlig i tolkningen av plan- och bygglagen eller när det gäller att hyra ut eller sälja kommunala tomter och fastigheter. Det är likaså svårt att kvantifiera om kommunal upphandling sköts rättvist. En illustration till detta problem gavs av Konkurrensverkets ansvarige chef för kommunal upphandling, Per Arne Sundbom: "Jag får dagligen telefonsamtal från förtvivlade småföretagare som blivit illa behandlade av sina kommuner. Och det går inte en dag utan att jag läser om privata företag som slås ut av en kommun" (*Dagens Industri*, 1997-11-14). Även hur kommunen lyckas påverka den statliga näringspolitiken kan tänkas spela en viktig roll.

Det är möjligt att båda dessa faktorer indirekt speglas i de politiska

majoritetsförhållandena. Det finns nämligen ett tydligt samband mellan den politiska färgen och andelen företagare, vilket visas i figur 6.9. Men detta kan å andra sidan vara en spegling av de goda cirklarna för företagandet, där många företagare ger en större politisk bas för en politik som de uppfattar som företagervänlig.

Figur 6.9 Politisk majoritet i Sveriges kommuner, och andel företagare, 1996.

**Andel som röstar
borgerligt i procent**

Källa: Egna beräkningar baserade på SCB.

Ekonomisk politik spelar roll

För den enskilde entreprenören kan personliga motiv som ligger utanför den ekonomiska sfären ofta vara en drivkraft. Dessa motiv är ofta svåra eller omöjliga att påverka genom politiken. En nyckelfråga är därför vilken betydelse sådant som samhället kan påverka direkt – regler, subventioner, skatter, socialförsäkringar m.m. – har för företagandet. Rimligtvis påverkas människors vilja att bli företagare av t.ex. krångel förknippat med skattesystemet, även om de blir företagare av helt andra skäl än att tjäna pengar.

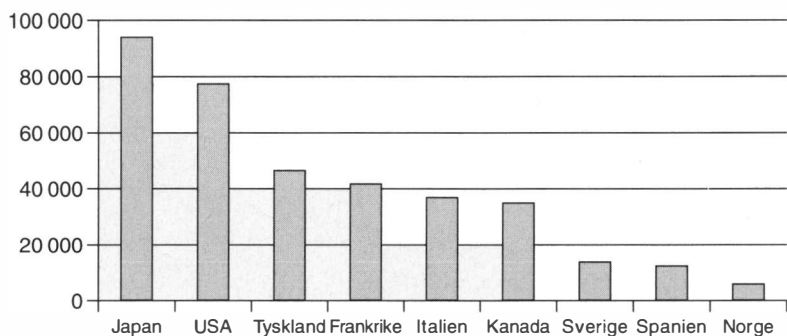
I detta kapitel behandlas tre centrala aspekter av den ekonomiska politiken som kan spela roll för företagandet. Den första gäller villkoren för företagarens finansiering av sin företagsstart. Den andra är hur skatter och andra samhällspålagor påverkar entreprenörskap. Den tredje handlar om de mer selektiva insatserna som rymms inom näringspolitiken.

7.1 Sparare blir företagare

Kapitaltillförseln kan ske på tre ganska olikartade sätt. För det första kan egenföretagandet bygga på eget kapital från entreprenören själv eller från personer som är entreprenören närstående eller som engagerar sig direkt i företaget. När Lars Magnus Ericsson startade sitt telefonbolag var det med riskkapital från sin hyrestant, som hade ett kapital undanstoppat. Också s.k. business angels tillför kapital direkt ur egen förmögenhet i företag som de engagerar sig i.

I en studie visas att egenföretagandet i Sverige har minskat i takt med att förmögenhetsfördelningen har blivit mer jämn (Lindh och Ohlsson, 1998). I själva verket har förmögenhetsfördelningen i Sverige inte enbart blivit utjämnad. De finansiella förmögenheterna som är tillgängliga för investeringar har också krympt. Figur 7.1 visar finansiella förmögenheter i nio OECD-länder.

Figur 7.1 Finansiell nettoförmögenhet i dollar per capita i nio OECD-länder, 1995.

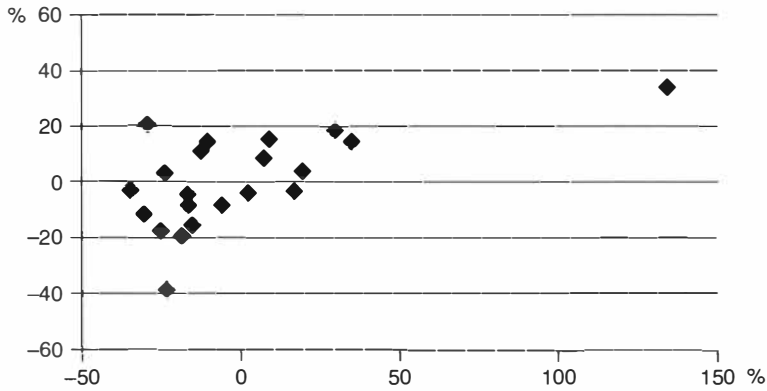
Källa: Pålsson (1998), baserat på OECD, *Financial Statistics*.

I den mån den direkta kapitaltillförseln ur egen förmögenhet är viktig, är också personlig kapitalbildning, dvs. hushållssparandet, avgörande för egenföretagandet. Detta skulle betyda att en politik som främjar hushållssparandet också främjar egenföretagandet. Samtidigt är det välbelagt att de som redan är eller planerar att bli företagare sparar mer än de som är och planerar att förbli anställda.¹ En del av den tidigare diskuterade goda cirkeln för företagande bygger just på att det sparas mycket där många är företagare, och där ger det höga sparandet samtidigt underlag för en fortsatt hög andel entreprenörer. En viktig aspekt är också att personliga förmögenheter kan spela en roll inte enbart för att de möjliggör finansiering av nyföretagandet, utan också för att människor med större reserver är mer beredda att ta risker.

¹ Detta visas t.ex. i Quadrini (1997).

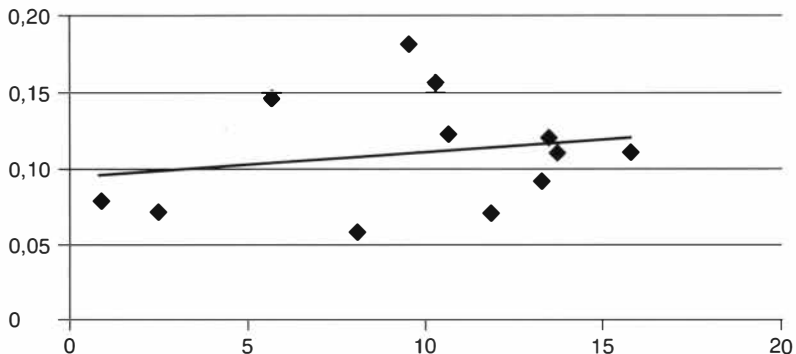
Sambandet mellan sparande och företagande framkommer tydligt i en jämförelse mellan svenska län (figur 7.2).

Figur 7.2 Förmögenhet per capita i de svenska länen jämfört med riksgenomsnittet och andelen företagare jämfört med riksgenomsnittet, 1995.

Detta samband manifesteras i jämförelser av andelen företagare och hushållssparande mellan länder. Figur 7.3 visar detta samband under 1998. Sambandet har varit stabilt under flera decennier.

Figur 7.3 Andel företagare av arbetskraften, och hushållssparandet som andel av hushållsinkomst i OECD-länderna, 1998.

Den andra källan till entreprenöriellt kapital är finansiella företag som banker och riskkapitalbolag. Dessa kanaliserar hushållens och företagens sparande till investeringar, bl.a. i nya företag. Man skulle kunna tro att de finansiella företagen i hög grad kan attrahera utländska kapitalmarknader. Flera studier har bekräftat Feldstein och Horiokas (1980) banbrytande undersökning som visade att inhemskt sparande trots allt är avgörande för inhemska investeringar. Detta samband torde successivt försvagas i takt med att kapitalmarknaderna internationaliseras.

I praktiken är de finansiella företagens kapitalsatsningar i nya företag emellertid ganska begränsade. En anledning som framhållits är att finansiella företag har svårt att utvärdera risker och möjligheter i nya företag. Som en följd av detta satsar de ofta fel, vilket måste kompenseras med höga avkastningskrav på de satsningar som lyckas. Men de höga avkastningskraven gör att just de företagare som tror sig ha de säkraste projekten söker sig till alternativa finansieringskällor eller väljer att expandera långsammare. Denna selektion kan göra att kapitalmarknaden inte fungerar särskilt väl för nya företag.

Motsvarande problem finns med den tredje finansieringskällan, de statliga bidragen till nyföretagandet, som behandlas närmare i avsnitt 7.3.

Slutsatsen är att den personliga kapitalbildningen kan vara helt avgörande för framgångsrika nyetableringar. Omvänt sker också mer personlig kapitalbildning när det finns många företagare. Det förklarar varför länder med fler företagare i allmänhet har större ojämlikhet avseende förmögenheter. Omvänt innebär det också att stora offentliga socialförsäkringssystem som ersätter eget sparande har sitt pris i form av mindre företagande.

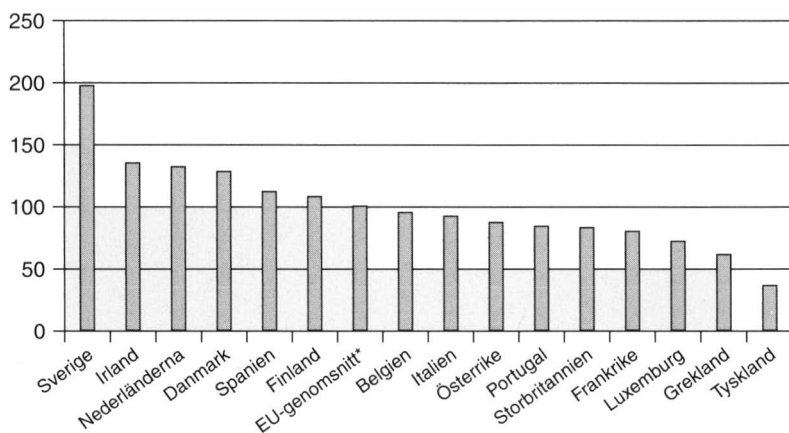
7.2 Skatter stryper företagsamheten

De svenska företagsskatterna är inte låga när väl alla delar som en svensk företagare belastas med tas med i beräkningen (figur 7.4). Detta ger upphov till en diskriminering där utlänningar som inte är föremål för t.ex. förmögenhetsskatt kan bedriva affärsverksamhet i Sverige

med lägre avkastningskrav (före skatt) än vad svenskar kan. I praktiken är inte de formella skattesatserna relevanta för alla svenskar heller. Det har tidigare belysts hur frizonen tillåter åtminstone vissa grupper att konkurrera med utländska investerare på lika villkor.

Figur 7.4 Totalskatteindex – bolagsskatt, aktieägarskatt, reavinstskatt (5 år) och förmögenhetsskatt, avser 1999.

Totalskatteindex, EU-snitt = 100.

* EU-snittet motsvarar en sammanlagd skatt på 2 025 EUR.

Källa: Sveriges Industriförbund.

Det torde också vara uppenbart att en hög skatt på löneinkomster i kombination med en frizon för företagare torde leda till ett livligt företagande i frizonen.

Men en del ekonomer menar på rent teoretiska grunder att en hög skatt på alla kan stimulera företagandet.² Argumentet bygger på tanken att en hög skatt också innebär en god socialförsäkring vilket ökar människors benägenhet att ta risker. Som Ilmakus, Kanniaainen och Lammi (1998) visar är argumentet emellertid inte relevant. Socialförsäkringsersättningar betalas nämligen enbart för förlorad löneinkomst,

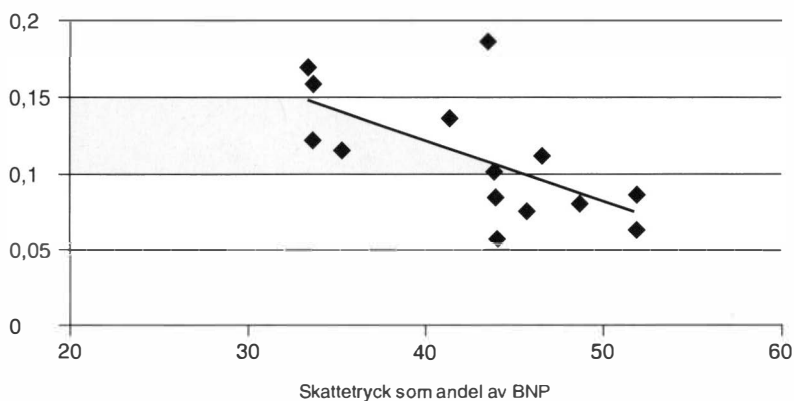
2 Ett exempel är Sinn (1996).

men inte för förlorade investeringar i företagande. Denna asymmetri innebär att en hög skatt i slutändan ändå torde motverka företagsamhet. En hög skatt och stora offentliga socialförsäkringar minskar också hushållsparandet, vilket, som visades i förra avsnittet, gör hushållen mindre riskbenägna.

I det följande skall de empiriska sambanden undersökas. Flera studier visar att skattetrycket är en viktig faktor för företagandet. Ett tecken på detta är att det faktiskt finns förvånansvärt nära samband mellan länders företagandel och skattetrycket. Dessa visas i figur 7.5. Som i tidigare figurer är jordbrukare inte medräknade i egenföretagandet.

Figur 7.5 Egenföretagandet och skattetrycket i OECD-länderna, 1998.

Företagare som andel av arbetskraft

Källa: Egna beräkningar baserade på OECD-statistik.

Sambanden i figuren stärks ytterligare när hänsyn tas till en rad skillnader mellan länderna. Ett exempel är att mer utvecklade länder, med högre BNP per capita, har mer rationella distributionssystem, och därför färre små affärsinnehavare.

Om tesen om goda och onda cirklar för egenföretagandet står sig, så borde det gå att hitta liknande mönster och samband inom Sverige. För att undersöka detta har vi granskat egenföretagandet i de svenska

länen under åren 1976–1995.³

Det är svårt att mäta kommunernas och landstingens politik i de många dimensioner som har betydelse för egenföretagandet. Det är t.ex. svårt att mäta i vilken mån en kommun anses pålitlig och näringslivsvänlig i tolkningen av plan- och bygglagen eller när det gäller att hyra eller sälja ut kommunala tomter och fastigheter. Även huruvida kommunal upphandling sköts rättvist och hur kommunen lyckas påverka den statliga näringspolitiken kan tänkas spela en viktig roll. Även om vi inte kan mäta dessa aspekter, så är en hypotes att de har ett samband med hur kommunen väljer nivån på kommunalskatten. Det vore då inte förvånande om man hittade ett samband mellan skatt och egenföretagande. Därtill kan skatten självfallet påverka egenföretagandet direkt genom att påverka inkomstmöjligheterna.⁴

Man kan lätt konstatera att det faktiskt råder ett visst negativt samband mellan olika mått på skattebelastningen och egenföretagare som andel av arbetskraften i de svenska länen. Ett sådant samband kan naturligtvis mycket väl reflektera ett omvänt orsakssamband i enlighet med den ovan diskuterade hypotesen om onda och goda cirklar. Det är tänkbart att man i områden med många egenföretagare oftare röstar för en företagarevänlig politik som inbegriper lägre skatt. En annan möjlighet är självfallet att det finns systematiska skillnader mellan regioner som ger både fler egenföretagare och lägre skatt.

I den nyligen genomförda studien⁵ görs därför ett försök att renodla orsakssambandet. Dels görs korrigeringar för ovidkommande skillnader mellan länen, dels skattas de orsaksmässiga sambanden i båda riktningarna. I denna undersökning fångas också det samband mellan marginalsikten och andelen egenföretagare som finns över tiden. Nedgången i egenföretagandet, som visades i kapitel 1, fram till mitten av 1980-talet, och den därpå följande långsamma uppgången,

3 Denna undersökning kommer att visas närmare i Fölster (2001).

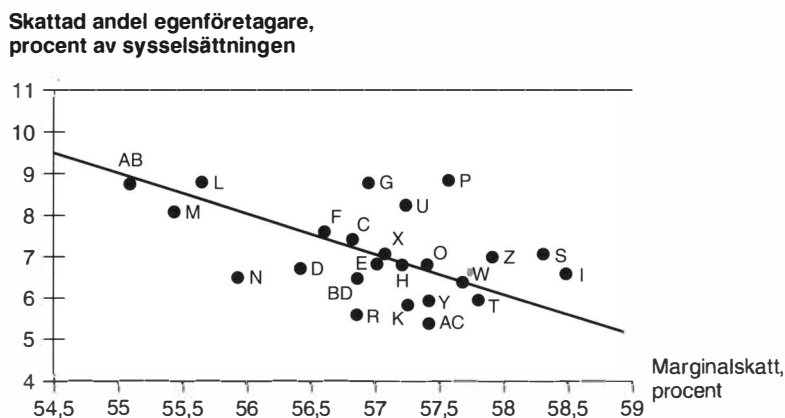
4 Blau (1987) fann i en undersökning av egenföretagandet i USA att högre skatter minskade egenföretagandet bland dem med lägre löner, men ökade egenföretagandet bland dem med högre löner. Förklaringen som gavs var att egenföretagandet kan vara ett sätt för höginkomsttagare att kringgå skatten. I undersökningen finns emellertid s.k. simultanitetsproblem som gör det svårt att tolka relationerna i termer av orsakssamband.

5 Fölster (2001).

speglar utvecklingen av inkomstskatterna. Exempelvis ökade marginalskatten i inkomstbeskattningen fram till början av 1980-talet, för att sedan sänkas i skattereformerna 1982 och 1989.

Figur 7.6 visar det renodlade sambandet efter de olika korrigeringarna. Som mått på skattenivån har här den högsta marginalskatten i inkomstbeskattningen använts. Som synes är sambandet tydligt negativt. Sambandet är också statistiskt säkerställt. Det måste dock ytterligare understrykas att marginalskatten här kan fånga kommuners fallenhet för en företagervänlig politik i vidare bemärkelse.⁶

Figur 7.6. Marginalskatt och andel företagare i de svenska länen, 1995, korrigerad, exkl. jordbruk.

Källa: Egna beräkningar baserade på Fölster (2001). Beteckningar: se figur 5.2.

Ett sätt att belysa att det verkligen rör sig om ett orsakssamband är att undersöka i vilken utsträckning marginalskatteförändringar och för-

6 Man kan ställa frågan varför egenföretagandet inte har ökat mer i Sverige efter marginalskattereformen om sambandet mellan marginalskatten och egenföretagandet är så starkt. En förklaring är självfallet att marginalskattesänkningen motverkades av momsbreddningen och andra förändringar som behövdes för att finansiera skattereformen. I den empiriska skattningen fångas dessa motverkande negativa effekter av s.k. dummy-variabler för dessa år.

ändringar i egenföretagandet är korrelerade över tiden. I studien visas att marginalsattesänkningar har ett nära samband med ökningar i egenföretagandet 2–4 år senare. Däremot har ökningar i egenföretagandet inget påvisbart samband med förändringar i egenföretagandet under efterföljande år. Detta får tas som ytterligare en bekräftelse på att orsakssambandet i huvudsak går från förändringar i politiken till egenföretagandet.

Det finns således ett nära samband mellan skatter och företagarandel i OECD-länderna, men också i de svenska länen. Sambanden har bekräftats i flera andra internationella studier. Exempelvis har Carrol m.fl. (1998), med utgångspunkt i amerikanska förhållanden, visat att höjda skatter har en kraftig effekt på företagares benägenhet att expandera. Skatter och regler för också med sig betydande personliga risker. Förutom pappersarbete är det lätt att göra misstag när reglerna är krångliga. Även ärliga misstag som man själv eller ens revisor gör kan leda till mycket papperstrassel, höga advokatkostnader, höga böter och i värsta fall fängelse. Risker uppfattas som så stora att många företagare känner sig tvingade att ta en försäkring mot advokatkostnader vid skattetvister. De ännu större kostnaderna i form av pappersarbete, straffavgifter och förlorad goodwill går inte att försäkra sig mot. Dessa risker behöver ingen anställd leva med.

För den egenföretagare som anställer någon mångfaldigas denna risk. Pappersarbetet omfattar då bl.a. kollektivavtal, avtal med AMF, försäkringskassan och uppbördsdeklaration. I samtliga fall kan det bli fel och digra påföljder. Självklart skall egenföretagaren också med sin egen inkomst som insats ta ansvar för att den anställda erhåller sin lön om denne blir sjuk ofta eller under efterfrågesvackor.

7.3 Hjälp till självstjälp: fungerar subventioner?

Kommunerna har idag begränsade möjligheter att utnyttja olika näringspolitiska åtgärder. Kommuner får enligt kommunallagen "driva näringsverksamhet, om den drivs utan vinstsyfte och går ut på att tillhandahålla allmännyttiga anläggningar och tjänster...". De får dessutom "...genomföra åtgärder för att allmänt främja näringslivet ... In-

dividuell inriktat stöd till enskilda näringsidkare får lämnas bara om det finns synnerliga skäl för det.”

En del kommuner har ställt krav på att mer aktivt få använda sig av företagsstöd och traditionella arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Utvärderingar från andra länder, men också från den statliga näringspolitiken tyder emellertid inte på särskilt lovande resultat.

Runt om i landet har många försök gjorts för att centraldirigera en ökning av antalet företagare motsvarande den som skett i Stockholm. Gång på gång visar de mer seriösa utvärderingarna emellertid att det inte går att centralplanera eller tillväxtavtala fram en dynamisk utveckling. I synnerhet tycks det vara svårt att med offentliga insatser selektivt och direkt stimulera företagande. Detta märks redan i makroekonomiska studier. Länder som satsar mycket offentliga medel på näringspolitik växer inte snabbare än länder som satsar lite. Detta kan jämföras med att u-länder som fått mycket internationellt bistånd inte heller utvecklas snabbare än u-länder som fått lite bistånd.

Motsvarande resultat framkommer i de mer seriösa utvärderingarna av olika typer av företagsstöd. I en omfattande studie har visats att företag som fått regionalstöd därefter utvecklats sämre än jämförbara företag som inte fått stöd.⁷

Ett exempel är en studie av den kommunala näringspolitikens effekter i Finland.⁸ De finska kommunernas möjligheter att bedriva näringspolitik liknar de svenska, men de har större möjligheter att ge stöd till enskilda företag. Just sådant stöd undersöks i studien i form av ett kvasiexperiment där i övrigt likartade kommuner som ger mycket stöd jämförs med sådana som ger lite stöd. Studien lyckades inte spåra några effekter av stöden på antalet nystartade företag eller sysselsättningen.

En svensk studie, genomförd av NUTEK, med liknande ansats undersökte effekterna av ett statligt anslag på 100 miljoner kronor som 1991 gavs till utvecklingsinsatser i Arjeplogs kommun.⁹ Få positiva effekter av stödet kunde spåras.

7 Barkman och Fölster (1995) och Bergström (1999).

8 Ehrstedt (1994).

9 NUTEK, R:1996:2.

En mer heltäckande genomgång av vetenskapliga studier om företagsstödens effekter (ESO, Ds 1995:14) ger i sin helhet en pessimistisk bild. De flesta studier visar på svaga effekter av stöden, ibland på negativa effekter som motverkar stödets mål. Akilleshälen för många stöd verkar vara att de som fördelar stöden ofta har små möjligheter att 1) bedöma i vilken mån stödprojekten tränger undan annan verksamhet som hade uppstått utan stöd, 2) välja lönsamma projekt och 3) tillföra projekten det engagemang som privata investerare tillför.

Inte heller starta-eget-bidraget, som för tillfället förmodligen anses vara det mest framgångsrika stödet i den näringspolitiska arsenalen, är någon mirakelmedicin. I en studie visar det sig att hälften av dem som får starta-eget-bidrag snabbt lägger ned verksamheten.¹⁰ Av återstående hade de flesta startat sina företag även utan bidraget. Enbart var femte starta-eget-bidragsmottagare blir verkligen företagare på grund av stödet, men lika många existerande företag konkurreras ut av de nyblivna företagen. Facit blev således att bidraget inte lett till ökat företagande alls. Då har inte hänsyn tagits till att bidraget finansieras med en skatt som försvårar tillväxten för landet i övrigt.

Något mer förvånande är att inte ens offentligt stöd till forskning och utveckling till företag eller universitet är entydigt framgångsrikt. Länder med större offentliga subventioner till forskning har inte haft snabbare BNP-tillväxt än andra. Stockholms språng framåt under det senaste decenniet har gått hand i hand med stora offentliga satsningar på högskolor i andra delar av landet. Stockholm har idag endast 20 procent av de offentliga forskningsresurserna och 15 procent av utbildningsresurserna, men regionen svarar för närmare 50 procent av sysselsättning och förädlingsvärde i högteknologisk industri. En mer detaljerad studie visar också att högskolesatsningar i andra delar av landet ofta inte gett önskat resultat för näringslivet.¹¹

Även när det gäller traditionella arbetsmarknadspolitiska åtgärder som AMS-utbildningar, beredskapsarbete m.m., är utvärderingsresultaten inte hoppningivande. En sammanställning som riksdagens reviso-

¹⁰ Bergwall och Larsson (2000).

¹¹ Sörlin och Törnqvist (2000).

rer gjort av 32 vetenskapliga studier visade att 30 av dessa inte kunde spåra mer än försumbara effekter på människors möjligheter att få arbete.

Att de flesta traditionella näringspolitiska åtgärder inte fungerar får mot bakgrund av dessa studier anses vetenskapligt förhållandevis väl underbyggt. Problemet är att det inte finns någon motsvarande tydlig indikation på exakt vad som fungerar för att minska arbetslösheten.

Näringsdepartementets flaggskepp är det som kallas tillväxtavtal. I början av 2000 undertecknades de regionala tillväxtavtalen under pompa och ståt. Näringsdepartementet publicerar samtidigt sina bedömningar av (tidigare versioner av) länens avtal. Där kan till exempel läsas att Blekinge får väl godkänt, men att man borde ha integrerat jämställdhet och en ekologiskt hållbar utveckling bättre i sina insatsområden.

Därmed inte sagt att alla riktade näringspolitiska insatser är dömda att misslyckas. Ett återkommande fenomen i både rikspolitik och kommunalpolitik är dock att en mängd näringspolitiska slag i luften lanseras som "alibin". De skall ge intryck av att man gör någonting i ett läge där de verkliga förbättringarna i livsrummet stryps av politiska eller ideologiska låsningar. Studierna ger i vart fall inga förhoppningar till dem som vill bygga en regional strategi på selektiva offentliga stöd.

8

Kvinnor kvar i ekorrhjulet

Det är inte bara, kanske inte ens mest, de regionala klyftorna som ger den svenska ekonomin en allt mer dual prägel. Än viktigare är att det i vissa branscher finns mycket större möjligheter till företagande och till anställdas utveckling av den egna arbetssituationen. Många blir företagare i dynamiska branscher med stora möjligheter att utveckla både sig själv och sin ekonomi. Samtidigt förblir en stor del av befolkningen kvar i arbeten som är både stressiga men, liksom ekorrhjulen, ändå inte erbjuder några möjligheter att komma ur fläcken.

8.1 Ökad företagsamhet och större inkomstklyftor

I USA tycks påfallande många av de nya förmögenheterna ha skapats av företagare. År 1980 var 80 procent av alla förmögenheter (på Forbes 500-lista) ärvda, nu har 80 procent tjänats ihop av personer som fortfarande lever. Till en del beror det naturligtvis på de stora börsuppgångarna. Men påfallande många av de stora förmögenheterna är skapade i uppbyggnaden av företag som Walmart eller Microsoft.

I Sverige finns liknande tendenser. Det visades redan i kapitel 2 att län med en stor andel företagare under 1970- och 1980-talen kännetecknades av lägre förvärvsinkomster. Men entreprenanta människor har nu fått utomordentligt goda möjligheter, inte sällan i frizonen. Under 1990-talet har län med många företagare fått relativt sett allt högre förvärvsinkomster.

Historiskt har en ökad ojämlikhet kunnat kopplas till att fler blir

företagare. Lindh och Olsson (1998) finner ett nära samband mellan förmögenhetsspridning och andel företagare i Sverige. Internationella jämförelser visar att länder med större andel företagare inte bara har större inkomstojämlikhet, utan att det dessutom finns en större acceptans av inkomstskillnader.¹

Vid en första anblick kan dessa siffror stå i konflikt med uppgifterna om att företagare deklarerar lägre inkomster än anställda. I genomsnitt tjänar företagare något mindre än anställda. Detta säger emellertid mer om definitionsproblem i statistiken än om företagare. Som Elmlund (1998) visar finns bland företagare en något högre andel med höga inkomster (över 25 000 kronor per månad) än bland anställda. Däremot finns en betydligt högre andel företagare som har en låg månadsinkomst (0–13 000 kronor per månad) än för anställda. Ändå så arbetar företagare mer än anställda. Ett skäl är att det finns en betydande grupp företagare som inte tar ut någon större lön från företaget även om de kanske egentligen tjänar betydligt mer. En indikation på detta är att det inte enbart är ensamföretagare som ofta uppger att de har låga inkomster. Även bland företagare med 1–4 anställda säger 8 procent att de tjänar under 8 000 kronor i månaden, och 20 procent att de tjänar mellan 8 000 och 13 000 kronor i månaden, före skatt. Det är knappast sannolikt att dessa företagare skulle driva verksamhet om de inte ackumulerade betydligt högre inkomster i företaget eller lyckades undanhålla inkomster på något sätt.

Det finns ett betydande antal studier där man försökt mäta i vilken mån valet mellan företagande och anställning drivs av ekonomiska incitament. Eftersom ingen av studierna lyckas mäta inkomsten ens någorlunda korrekt måste hela denna forskningsinriktning ifrågasättas. Det visar sig också att studierna kommer fram till väldigt varierande resultat.²

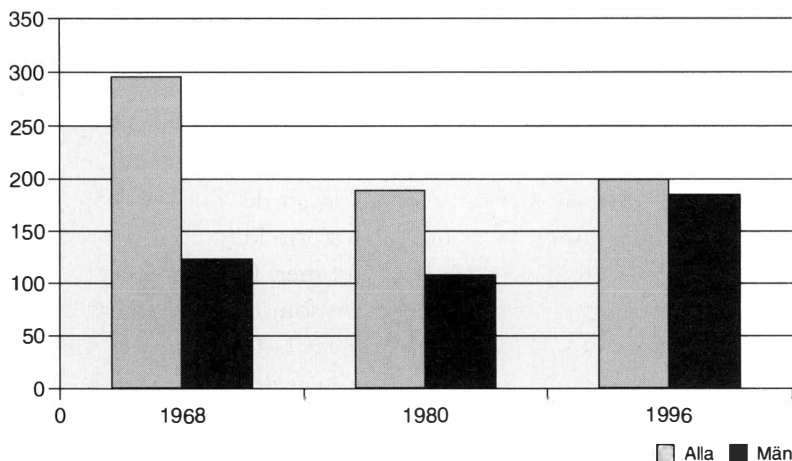
Även företagssamma anställda belönas i högre utsträckning, i vart

1 Ett exempel är Reynolds, Hay, och Camp (1999). Parker (1996) finner att ökad inkomstojämlikhet i Storbritannien gått hand i hand med ökad andel företagare.

2 Taylor (1996) undersöker t.ex. 3 000 brittiska män och drar slutsatsen att förväntade inkomstskillnader spelar en viktig roll i individers beslut att starta företag. Bernardt (1994) är ett exempel på en studie som på kanadensiska data finner det motsatta.

fall om de är män. Figur 8.1 visar att inkomstspridningen bland män idag är större än den var 1968, dvs före den stora utbyggnaden av den offentliga sektorn.

Figur 8.1 Inkomstspridning för alla (män och kvinnor) och för män uttryckt som skillnad i procent mellan inkomster i den 2 och 9 decilen, avseende nettoinkomster efter skatt och transfereringar.

Källa: Bergström och Gidehag (2000).

Inkomstutjämnningen inom hela befolkningen har således skett därför att kvinnor i högre grad deltar på arbetsmarknaden. Samtidigt har sambandet mellan en individs arbetsinkomst och vederbörandes välstånd blivit förhållandevis svagt (Bergström och Gidehag, 2000). I stället har tillgången till olika extrainkomster vid sidan av arbetsinkomsten blivit allt mer avgörande för det individuella välståndet.

Dessa extrainkomster är av olika slag. Det handlar om inkomster från kapitalmarknaden och fastighetsaffärer som ökar i betydelse för vissa grupper. Andra exempel är arv och gåva. Vidare hör till denna kategori rena turinkomster som tipsvinster eller turen att bo i en

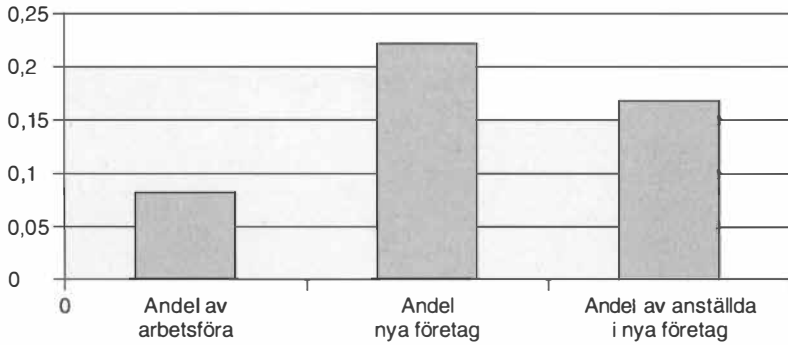
hyresrätt som ombildas till bostadsrätt. Dessa extrainkomster har förhållandevis stor betydelse för att förklara hushållens boendestandard. Varken inkomst av tjänst före skatt eller disponibel inkomst hade en avgörande inverkan på hur dyrt hus husköpare valde under perioden 1994–1996. Vidare gäller att individer som faktiskt lyckas göra inkomstkarriär gör det i allt mindre utsträckning på grund av ökade arbetsinkomster. I stället har inkomster vid sidan av arbetet blivit viktigare för en individs möjlighet att röra sig uppåt i inkomsthierarkin. Mönstret går igen när förmögensbildning studeras. De som var förmögna i slutet av 1960-talet var det i större utsträckning på grund av goda arbetsinkomster jämfört med idag då arbetsinkomsterna spelar en mindre roll för individens möjlighet att skapa en förmögenhet.

Bland dem som förhållandevis sällan får möjlighet att öka sina inkomster på andra sätt än med arbetsinkomst återfinns just kvinnorna. Få kvinnor är företagare. Sannolikt beror det i hög grad på att så många arbetar i den offentliga sektorn där få privata företag har getts tillfälle att konkurrera. Kvinnor är också förhållandevis sällan anställda inom IT-branschen. Endast 27 procent av alla anställda inom IT-branschen är kvinnor (1999), och ännu färre inom flera segment med höga inkomster. Bland IT-konsulter är endast 21 procent kvinnor.

8.2 Många invandrare men få kvinnor

Peter Elmlund (1998) ger en talande beskrivning av hur företagandet i vissa avseenden bidrar till att luckra upp klassbarriärerna. Företagare kommer från alla samhällsklasser. Ungefär hälften av företagarna sysslar med tjänstemannayrken, och hälften med arbetaryrken. Invandrare är överrepresenterade. 12 procent av företagarna är invandrare. I åldersgruppen under 35 år har 26 procent invandrabakgrund. För några ger företagandet möjlighet till en karriär – eller klassresa – som de inte hade kunnat göra som anställd. Många kanske inte ens hade fått anställning. Förvärvsfrekvensen är mycket lägre för utlandsfödda än för svenskar. Figur 8.2 visar invandrades andel av befolkningen och av nyföretagandet.

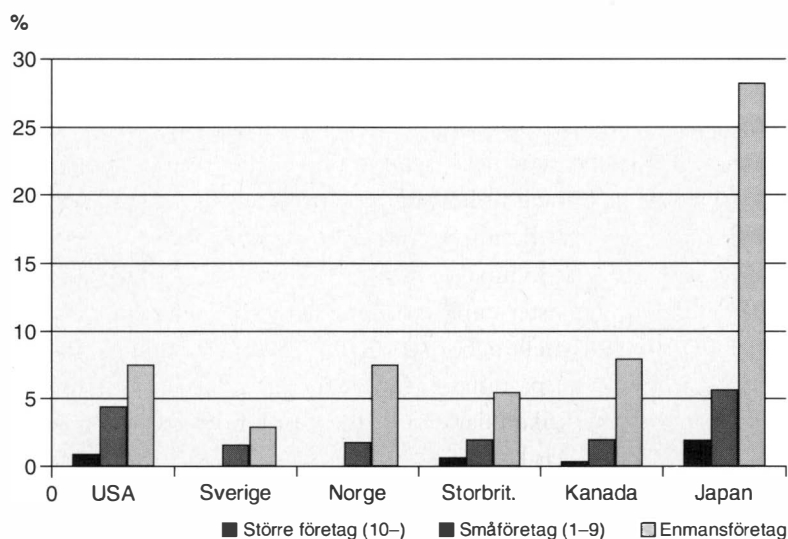
Figur 8.2 Andel invandrare (utlandsfödda) av den arbetsföra befolkningen (16–64 år), av ägare till nystartade företag, och andel anställda i nystartade invandrarföretag jämfört med alla nystartade företag, 1997.

Källa: Egna beräkningar baserade på SCB och Najib (1999).

I en del andra länder återfinns samma mönster för kvinnor. Ett exempel är Japan där andelen kvinnor bland företagare är mycket hög. Det visas i figur 8.3.

Figur 8.3 Kvinnliga företagare som andel av sysselsättningen bland kvinnor.

Källa: Wright (1997).

I Sverige är det däremot mycket få kvinnor som är företagare. Endast 19 procent av företagen är kvinnor, och de driver oftare enmansföretag än män. Också i internationell jämförelse är andelen kvinnor låg. I Sverige är alltså var femte företagare en kvinna, medan det i USA och Japan finns lika många kvinnliga som manliga företagare.³ En viktig förklaring till detta mönster, som vi skall återkomma till, är att kvinnor i Sverige ofta arbetar i den offentliga sektorn. Men en konsekvens av detta har också varit att kvinnor mer sällan haft möjlighet att bli framgångsrika företagare.

Därtill kommer möjligen att kvinnor ofta arbetar deltid, vilket ofta kan te sig svårförenligt med de krav som ställs på dem som driver ett företag. Den stora andelen deltidsarbetande innebär rentav att den arbetstidsjusterade sysselsättningsnivån för kvinnor i t.ex. USA är 20

³ Enligt Wright (1997).

procent högre än i Sverige (Henrekson, 1999). Detta innebär dock inte att svenska kvinnor har mer fritid eftersom de i högre grad än amerikanska kvinnor arbetar i hemmet i stället för att anlita tjänster (Jonung & Persson, 1993).

Flertalet av de mest privilegierade köper en rad tjänster direkt till hemmet. För de flesta är det emellertid en förutsättning att tjänsten produceras av ett företag i tillräcklig volym för att priset skall pressas. De rika kan t.ex. ha hemhjälp som ofta är svart. Men en medelinkomsttagare som är kvinna och vill bli företagare, kan ersätta hemarbete med köpta tjänster enbart om dessa är billiga nog, vilket innebär att de är professionellt och storskaligt utförda. Det kan t.ex. handla om att äta (beskattat) på restaurang i stället för att ha svart hemhjälp som lagar mat. I praktiken har därför den nuvarande ordningen att de mest privilegierade har lättast att undvika skatt helt och hållet medan den kvinna med normal inkomst som vill starta ett företag diskrimineras. De tjänster hon köper, t.ex. på restaurang, är betydligt svårare att köpa obeskattade.

8.3 Offentligt anställda inlåsta

En huvudanledning till att kvinnor mer sällan har kunnat bli företagare är att de ofta arbetar inom den offentliga sektorn där tillfällena till att starta eget är mycket mer begränsade. Även möjligheterna att utvecklas tycks vara kraftigt beskurna. I en attitydundersökning visas t.ex. att enbart 19 procent av medarbetare i offentlig sektor ansåg att de själva kunde påverka sin lön genom sina arbetsresultat år 1999.⁴ Motsvarande resultat för privatanställda var 40 procent.

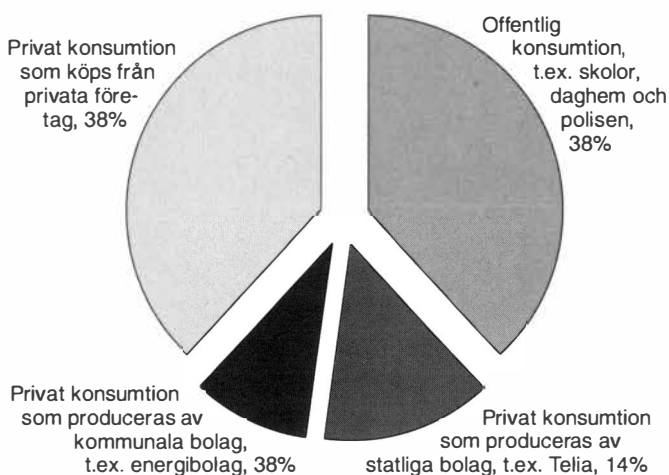
Idag ligger den samlade konsumtionen i Sverige på ungefär 1 100 miljarder kronor. Figur 8.4 visar att mer än hälften av denna konsumtion köps från politiskt styrda verksamheter. Den offentliga konsumtionen står för 38 procent av den samlade konsumtionen.⁵ Där

4 Demoskop (1999), redovisad i SAF, 1999.

5 Den offentliga konsumtionen definieras här enligt nationalräkenskaperna. En korrigering har dock gjorts för att ta hänsyn till att den offentliga konsumtionen där redovisas exklusive moms, medan den privata konsumtionen redovisas inklusive moms.

ingår skolor, sjukvård, daghem och annan offentlig verksamhet.⁶ Som figur 8.4 visar är emellertid en stor andel av den privata konsumtionen producerad i verksamheter som är politiskt styrda av kommuner, landsting eller staten. Till stor del består dessa verksamheter av kommunalt och statligt ägda bolag som konkurrerar med privata företag på marknader där motiven för en offentlig ägarroll har blivit allt mindre under senare år. Telia, Posten eller de kommunala elbolagen är exempel på detta.

Figur 8.4 Offentlig konsumtion som andel av total konsumtion.

Källa: Egna beräkningar.

Sverige har en i internationell jämförelse stor offentlig konsumtion. Många rika länder har jämförbara andelar av BNP vad avser vård, skola och omsorg. Men de flesta länder har tillåtit ett större inslag av privat finansiering. I en OECD-jämförelse från 1990 utgjorde hushållens konsumtion av välfärdstjänster 24 procent av BNP i Sverige varav 83 procent varskattefinansierad. EG-genomsnittet låg på 21 procent, var-

6 Vissa verksamheter, t.ex. privata daghem, som finansieras offentligt men utförs privat räknas in i den offentliga konsumtionen. Men dessa utgör en mycket liten andel av totalen.

av endast 43 procent var skattefinansierad.⁷ Därtill kommer, som tidigare framhävts, att en betydande del av den privata konsumtionen i Sverige dessutom produceras i politiskt styrda verksamheter.

Detta innebär att många anställda arbetar inom områden där egna initiativ inte är lika lätta att förverkliga som för många privatanställda. Visserligen har kommunal privatisering ökat möjligheterna något, men ändå i ganska begränsad omfattning.

Under 1990-talet, fram till 1997, har andelen privatanställda i elva verksamheter som traditionellt varit i kommunernas eller landstingens regi ökat från 4 till 8,5 procent. Men variationen har varit stor. I 144 kommuner har andelen inte förändrats. I några kommuner har däremot en stor del privatiserats. Tabell 8.1. visar de kommuner som har störst ökning. Högst av alla ligger socialdemokratiskt styrda Östhammar, även om borgerligt styrda kommuner dominerar i övrigt.

Tabell 8.1. Sysselsatta i privata alternativ som procentandel av kommunal sysselsättning.

	1991	1997
Östhammar	3	38
Sollentuna	5	26
Vaxholm	5	26
Stockholm	10	31
Täby	4	23
Nacka	7	24
Botkyrka	1	14
Vellinge	4	17
Finspång	1	14
Höör	12	24

Källa: SCB på uppdrag av SOU 1999:133.

Bergström (1999) visar att antalet företagare är nära korrelerat med i vilken omfattning kommuner lagt ut kommunal verksamhet på entreprenad eller på annat sätt privatiserat. Sambandet består även när det kontrolleras för politisk majoritet och andra bakgrundsvariabler. Det innebär t.ex. att socialdemokratiskt styrda kommuner är mer be-

⁷ Återgett ur *Svenska Kommunalarbetsförbundet* (1992). Detta mönster bekräftas i senare jämförelser mellan färre länder, t.ex. Adema och Einerhand (1998).

nägna att privatisera om det redan finns många företagare i kommunen.

8.3 Rätten att vara företagsam – en välfärdsfråga

Konsekvensen av kvinnors diskriminering avseende möjlighet att bli företagare visas inte enbart i inkomsterna, utan också i arbetstillfredsställelsen. Redan 1989 sade 63 procent av amerikanerna att de helst ville vara företagare. Samma svar gavs av 48 procent av britterna och 49 procent av tyskarna.⁸ En rad internationella studier visar att företagare är betydligt mer nöjda med sin arbetssituation än anställda.⁹

Detta måste ses mot bakgrund av studier som påvisar det stora antalet människor som vantrivs på arbetet. I en studie från Arbetslivsinstitutet visas att 36 procent av de tillfrågade med fast arbete var missnöjda med arbetsplatsen eller yrkesvalet. Att skapa ”roligare arbeten” handlar alltså inte bara om att motverka tidig pensionering, utan också om livskvalitet under arbetslivet.

Som konsument av varor har vi sedan länge lärt oss att kräva ett stort sortiment för att hitta det som passar oss bäst. Även som brukare av välfärdstjänster ställer vi allt större krav på att kunna välja det som passar bäst. Men arbetslivet förblir på ett märkligt sätt standardiserat. Att kunna skraddarsy arbetet till att passa de egna behoven torde vara en självklar välfärdsfråga framöver.

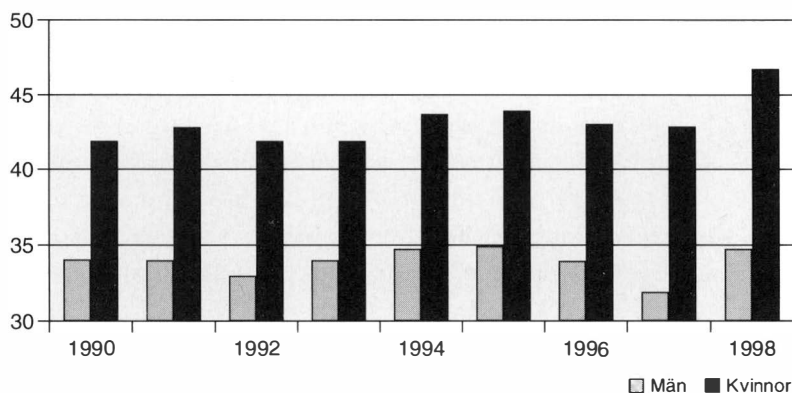
Det kan rentav vara nödvändigt för att hindra fortsatt tidig sorti från arbetslivet. Pensionsforum har genomfört en enkätstudie där slutsatsen är att nästan 80 procent av de tillfrågade vill gå i pension innan de fyllt 65. På frågan om vad som skulle få dem att fortsätta arbeta efter 65 års ålder är det vanligaste svaret ”ett roligt arbete”. Ekonomiska skäl som högre inkomst eller pension angavs mer sällan. Frånvaro till följd av sjukdom och handikapp är vanligare nu än i början av 1990-talet. Därtill kommer att många som närmar sig pensionsåldern i praktiken gått i tidig pension utan att räknas som sjuka eller förtidspensionärer.

8 Rapporteras i Blanchflower och Oswald (1998).

9 Jämförelser för några länder redovisas i Blanchflower och Oswald (1998).

En rad reformer under 1990-talet har bevisligen varit för sig haft en hämmande effekt på frånvaron. Till dessa hör karensdagen, arbetsgivarinträdet samt skärpta regler för arbetsskadeersättning och för beviljande av förtidspension. Antalet nybeviljade förtidspensioner har tidvis minskat. Men allt detta har inte förmått stå emot den underliggande trenden. Från och med 1998 tillkommer en mycket kraftig ökning av sjukfrånvaron. Antalet sjukfrånvarodagar ökade enbart mellan 1997 och 1999 med över 40 procent. Sammantaget innebär detta att antalet "ohälsodagar" nu är fler än i början av 1990-talet. Detta visas i figur 8.5.

Figur 8.5. Ohälsotalet, antal dagar sjukfrånvaro eller förtidspension per försäkrad.

Källa: Riksförsäkringsverket.

Samtantaget skymtar bilden av att en stor grupp människor inte trivs särskilt bra på sina arbeten. I det perspektivet torde rätten att bli mer företagsam, och därmed kunna utvecklas som yrkesutövare och som människa, bli en central välfärdsfråga.

9

Mot det entreprenanta samhället

Sverige har blivit något av en dual ekonomi. Den mer positiva inställningen till företagsamhet som kommer till uttryck i den allmänna opinionen, och i kursändringen i den ekonomiska politiken i slutet av 1980-talet och i början av 1990-talet, har gett kraftig utdelning. Även om inte antalet företagare har ökat mycket ännu, så är företagare allt mer förknippade med expansiva verksamheter och hög ekonomisk tillväxt. Många anställda har blivit mer entreprenanta. De får ett större utrymme att bygga sin egen tillvaro och är ibland delaktiga i företagets vinst. I synnerhet i de frizoner som har uppstått – där det är möjligt att delvis eller helt verka utanför inkomstskatter och arbetsmarknadsregler – har tillväxten exploderat.

Stora delar av Sverige har emellertid lång väg kvar innan de deltar i det entreprenanta samhället. Många tvingas ännu, med Hjalmar Brantings ord, att "stanna i växten och kväva sina bästa stämningars längtan".

Ett land som är splittrat på detta sätt – och som samtidigt ser sig självt som ett föredöme för jämlikhet – befinner sig knappast på en stabil kurs. Mot bakgrund av den teori om företagandets politiska ekonomi som utvecklats i kapitel 5 torde den duala ekonomin innehålla stor sprängkraft. En del av de människor som är fjättrade i den gamla delen av ekonomin kommer att dra slutsatsen att ekonomin nu växer snabbt, framdriven av den nya tekniken och opåverkad av höga skatter och andra pålagor. Dessa människor kommer rimligtvis att stödja ökad omfördelning från de allt mer välmående i frizonen till sämre ställda. Denna opinionsmässiga "backlash" syns redan i t.ex. debatten

om direktörslönerna och i vänsterpartiets kraftigt ökade väljarstöd. En sådan "backlash" kommer sannolikt att innehålla tre delar.

För det första kan större krav ställas på företagare. I viss mån finns redan en tydlig sådan rörelse när det gäller t.ex. miljöfrågor, jämställdhet och diskriminering. Om det skulle ske en ny börskrasch finns risken att många små aktieägars besvikelse skulle ta sig uttryck i krav på mer reglering.

För det andra, och förmodligen viktigare, leder den duala ekonomin till större klyftor i samhället. Dessa bildar grogrunden för ökade fördelningspolitiska krav. Om allmänheten dessutom börjar få uppfattningen att ekonomin växer snabbt oavsett vilken politik som förs, då skulle det bäddas för en ny 1970-talsutveckling.

För det tredje kommer kraven på en internationell samordning som skall hindra företagare från att sänka sin skatt genom att flytta sitt kapital.

Risken för en "backlash" begränsas emellertid av att många som betraktar sig själva som fjättrade i den reglerade delen av ekonomin samtidigt kommer att kräva samma möjligheter att utvecklas som människor i frizonen. Även denna tendens syns tydligt i många offentligt anställdas önskan om större möjligheter att arbeta i den privata sektorn, t.ex. sjuksköterskefackets krav på större mångfald bland vårdgivare, och en strävan från många kommunalpolitiker av alla politiska kulörer att öka konkurrensen i den kommunala verksamheten och därmed möjligheterna för företagande.

Det är mot bakgrund av denna dragkamp som olika förslag till förbättrat företagarklimat och företagarpolitik måste ses. Flera gånger under detta sekel har perioder av hög tillväxt fött en stark opinion för ökad omfördelning, t.ex. 1960-talets höga tillväxt som följdes av 1970-talets uppblåsning av den offentliga sektorn.

I detta perspektiv kan ensidiga krav på att utöka frizonen för företagare rentav ha en på sikt självmotverkande effekt. Om de grupper som redan nu snabbt förbättrar sin levnadsstandard får än bättre ekonomiska villkor, kan detta i slutändan tippa den politiska vågskålen till förmån för dem som vill återgå till 1970-talets fördelningspolitik.

Bättre villkor för företagandet som är förenliga med ett långsiktigt hållbart gott företagarklimat måste därför bygga på en politik som för-

bättrar möjligheter att utvecklas för dem som är fast i ekorrhjulen.

Med den utgångspunkten utvecklas i det följande tio förslag som både förbättrar villkoren för företagen och samtidigt antingen förbättrar möjligheterna för inlåsta anställda att bli mer entreprenanta, eller stärker inlåsta anställdas delaktighet i Företagarsverige.

1. Företagare bör engagera sig mer i samhället

I USA, där företagandet har ett stort stöd bland allmänheten, har filantropi en helt annan omfattning än i Sverige (t.ex. Acs och Phillips 2000). John D. Rockefeller, som sade att det enda som ger honom nöje är att ”se mina utdelningar komma in”, donerade ändå 95 procent av sin förmögenhet. Näst intill alla av de mest kända amerikanska universiteten är ett resultat av donationer. Också många sjukhus och museer har kommit till på det viset. Warren Buffet har sagt att han skall ge bort allt. Bill Gates har startat den största stiftelsefonden någonsin i USA. Många fler företagare är också engagerade i politiken i USA jämfört med i Sverige.

I Sverige förekommer detta, men i mycket mindre skala, och ofta mindre uppmärksammat. I viss mån kan en ”moment-22-situation” ha uppstått. Även om många inser att en sådan filantropi långsiktigt skulle öka opinionsstödet för företagsamhet så tar det säkert emot att donera pengar till ändamål som en högskattestat bröstar sig med att kunna utföra bäst i världen. Ett annat hinder är att sådana donationer inte är avdragsgilla i Sverige, så i praktiken går en stor del av de medel som avsätts till donation i skatt.

Det finns dock vägar runt dessa hinder. En sådan är att investera i samhällsinriktade företag i stället för att donera. En rad privatpersoner och företag har t.ex. investerat i Kunskapsskolan som formellt är ett vinstdrivande företag som skall starta runt 60 skolor i Sverige under de närmaste åren. Flera av investerarna väntar sig emellertid inte någon nämnvärd avkastning, men investerar av idealistiska skäl.

En annan möjlighet är en filantropi med en mer internationell inriktning. En fond som är inriktad på de bästa projekten kring Östersjön skulle kanske investera mest i de baltiska länderna, men samtidigt i princip vara öppen för svenska projekt.

2. Öka innovationsgraden i offentligt styrd verksamhet

Anställda i den offentliga sektorn är särskilt kringgärdade av regler och tyngda av byråkratiska hinder. Samtidigt finns just här många tillfällen att låta anställda driva förändringsarbete. Framför allt torde det finnas goda möjligheter till nya lösningar, som både hjälper till att lösa infrastrukturflaskhalsarna och ger många tillfälle att utveckla och utvecklas. Det kan illustreras med några små exempel.

Hastighetskontrollen i trafiken är ett exempel. Stockholm skulle kunna bli spjutspetsen för ny teknik som hjälper bilförare att hålla rätt hastighet utan att jämt och ständigt i skyltdjungeln försöka hålla reda på vilken hastighet som gäller. En förhållandevis billig teknik för detta finns i princip utvecklad.

Liknande möjligheter finns inom den offentliga sjukvården. I USA är sjukvården på nätet redan stor. I Sverige har några sajter också kommit igång, men just offentliga satsningar är inte särskilt ambitiösa, trots att behovet är stort. Svenskar gör färre besök hos läkaren än vad som är vanligt i de flesta länder och klagar mest på bristande tillgänglighet inom sjukvården. Vidare, äldre som åker taxi till sjukhuset har ofta lång väntetid för färdtjänst. Färdtjänsten för resan tillbaka från sjukhuset får inte bokas förrän läkarbesöket är avslutat. Samtidigt finns exempel från andra håll i världen där hela vårdkedjan planeras och bokas i förväg, och flexibelt kan ändras om ett läkarbesök drar ut på tiden. Även sådant som att förmedla patienthandlingar från en läkare till en annan är självklara saker som borde införts för flera år sedan.

Och varför har inte hemtjänstpersonalen börjat handla mat på nätet åt de äldre man tar hand om? Nu finns också möjligheter att införa inslag av nätdemokrati för att bättre engagera medborgarna i utvecklingsarbete. Även detta ger samtidigt en innovativ teknikutveckling. Allt handlar inte om IT-teknik. Även i de sociala verksamheterna finns stora möjligheter till utveckling.

Alla dessa exempel skall endast tjäna som illustrationer. Det finns många möjligheter att använda den kommunala verksamheten för att skapa det kreativa och innovativa klimat som gagnar såväl allmänheten som de anställda.

3. Uppmuntra egna initiativ som alternativ till offentlig verksamhet

Det finns få saker som är så givande och utvecklande som att ansvara för att driva en egen idé från skrivbord till verklighet. En ofta förbisedd del av privatiseringsvågen i många kommuner är just att den ger många människor sådana utmaningar. Stora delar av näringslivet har också anammat en projektorganisation som ger den enskilde stora möjligheter att utveckla egna idéer och variera arbetet. I vissa avseenden är den offentliga sektorn idag mer traditionellt industriellt organiserad än vad industrin är. Särskilt inom den offentliga sektorn är det viktigt att ge de anställda större utrymme för egna initiativ att utveckla verksamheten.

Medan många kommuner fortfarande samlar mod för konkurrensutsättning, har det i de kommuner som satsat på detta ofta uppstått oväntade sidoeffekter utöver den rena kostnadsbesparingen. Dels har privatiseringen tvingat fram en ökad kvalitetskontroll både i privat och i kommunal omsorg, vilket ofta saknas i kommuner utan konkurrensutsättning. Dels har nya företag uppstått som efterhand utvecklar andra sorters tjänster och ger sig in på nya områden. Fler anställda har fått möjlighet att bygga en egen tillvaro.

Ytterligare en aspekt är att vård, skola och omsorg har potential att bli exporttjänster. Kvalificerad medicinsk vård kan säljas på export. Utbildning på nätet kommer att växa kraftigt och kan exporteras. Det kommer förfrågningar från andra länder om uppbyggnad av utbildningsprogram. Men ofta får de nekande svar från Sverige därför att det inte finns tillräckligt väletablerade företag i dessa sektorer som kan åta sig sådana uppdrag. De offentliga verksamheterna kan inte, får ofta inte, och hindras dessutom av populistiska klagomål om att svenskers möjligheter till vård skulle minska om mer sjukvård exporterades. Tänk om Sverige vägrade sälja Ericssontelefoner till utlandet av rädsla för att någon svensk då skulle bli utan.

En större konkurrensutsättning av kommunal verksamhet kan vara den enskilt viktigaste näringspolitiska åtgärden. Därtill kommer vinsten i människors arbetsglädje.

4. Bygg ut kompetenskontot

Kompetenskontot som nu införs på en rad företag bör byggas ut:

- a) Det bör det vara möjligt att använda pengarna för att starta företag. Kontot bör ersätta starta-eget-bidraget.
- b) Kontot bör även täcka den första arbetslöshetsperioden. Det är inte rimligt ur rättvisesynvinkel att den som utbildar sig i god tid för att undvika arbetslöshet får bära en stor del av kostnaden själv, medan den som inväntar arbetslöshet får både ersättning och ofta utbildningen betald.
- c) Kontot bör användas för att göra arbetstiden mer flexibel. Människor är inga maskiner. Vissa perioder kan vi arbeta hur mycket som helst. Andra perioder är vi svaga eller pressade av krav som privatlivet ställer. Flera undersökningar visar att anställda anser att ökad flexibilitet är mycket viktigare än förkortad arbetstid. En lagstiftad arbetstidsförkortning skulle i stället befästa att arbete är något som skall utföras enligt en centralplanerad mall enligt vilken alla skall formas. Det skulle bli än svårare för exempelvis offentliga arbetsgivare – vars anställda ofta har reglerad arbetstid – att konkurrera med andra arbetsgivare där arbetstiden är flexibel och där större arbetsinsats belönas med snabbare karriär eller högre bonus.

I delar av näringslivet anpassas nu arbetstiden till människors behov och önskemål. I en del företag sparas arbetstid på ett konto. Den sparade tiden kan tas ut vid ett senare tillfälle, i form av kortare arbetstid eller högre lön. I flera företag införs kompetenskonton som i första hand ger de anställda möjlighet att mer flexibelt kunna vidareutbilda sig. Dessa metoder för att samla på sig arbetstid gör det också möjligt att spara ihop till kortare arbetstid närmare pensionsåldern. I en studie anger nästan hälften av de tillfrågade att de skulle gå i pension senare om det fanns möjlighet att arbeta färre timmar under de sista åren i arbetslivet.¹

Ett något större inslag av sparande och fondering i socialförsäk-

¹ Studien redovisades av Pensionsforum vid en konferens i februari 2000. Ett system med sparad arbetstid är ett säkrare sätt att hejda tidig pension än en skattefinansierad delpension. Problemet med delpension och annat skattesubventionerat deltidsarbete är att det även lockar en del som annars hade arbetat heltid till 65 års ålder att minska sin arbetstid.

ringssystemen, som ett utökat kompetenskonto innebär, gynnar särskilt många låginkomsttagare. De som börjar arbeta (och spara) tidigt i livet, t.ex. LO-arbetare, har en lång avkastningsperiod fram till pensionen och får därmed en hög avkastning.

5. Inför anställningsskydd genom kompetenskonto

Många av dem som inte trivs på sina arbeten törs inte byta, eftersom de då förlorar den anställningstrygghet som en lång anställningstid ger. En trygghet som är portabel och kan tas med till en annan arbetsgivare – eller till ett eget företagande – skulle väsentligt öka modet att pröva något nytt. Ett sätt att genomföra detta är att arbetstagaren får välja att byta nuvarande anställningsskydd mot att arbetsgivaren avsätter en summa varje månad. Detta sparande växer med anställningstiden, och utgör en fallskärm om man förlorar arbetet. Vad som duger åt direktörer är fullt möjligt för andra anställda också.

Ett mer flexibelt arbetsliv är kanske en av de viktigaste välfärdsfrågorna. Dels därför att individanpassning i sig gör arbetet mer meningsfullt, dels därför att ett reglementerat arbetsliv minskar omfattningen på det arbete vi är beredda att utföra. En rad undersökningar visar att stora grupper av offentligt anställda i många avseenden har det besvärligast. De anser oftare än privat anställda att de inte kan påverka sin arbetssituation och att de inte ens får uttala sig fritt. Det är jämförelsevis vanligt att de inte fått fast anställning, exempelvis inom sjukvården. Även lönen har släpat efter. Det kan tyckas märkligt att många av dem som stridit mest för en stor offentlig sektor har varit minst beredda att värna om arbetsglädjen i den.

6. Låt arbetsgivaren ta större ansvar för utslagning

Sänk arbetsgivaravgiften och låt i stället arbetsgivare teckna försäkringar som täcker en del av kostnaderna för rehabilitering, arbetslöshet, sjukfrånvaro och förtidspensionering. Arbetsgivare som skapar utvecklande arbeten får då lägre försäkringspremier. Reglera så att försäkringspremien inte får öka enbart p.g.a. de anställdas ålder. Därmed får arbetsgivare motiv för att skapa mer utvecklande arbetsplatser som minskar risken för utslagning.

7. Sluta diskriminera i företagsbeskattningen

När det gäller skatter bör diskrimineringen avskaffas. Det är fortfarande så att aktivt ägande diskrimineras till förmån för passivt ägande, att individuellt ägande diskrimineras till förmån för institutionellt, att svenskt ägande diskrimineras till förmån för utländskt, att nya växande bolag diskrimineras till förmån för gamla tillverkande företag med hög substans. Skattereglerna är för komplicerade och oförutsägbara. Allt detta försvårar för vanliga anställda som vill våga ta språnget.

8. Förenkla skattesystemet

Det kan inte vara hållbart i längden att göra skattesituationen för företagare mer gynnsam om inte också anställda får bättre möjligheter att förbättra sin levnadsstandard med högre lön. Sätt då inkomstskatten till 30 procent oavsett om det avser lön eller kapitalinkomst. Det är i teknisk mening inte orealistiskt att införa ett sådant skattesystem.² Under perioden 1997–2003 lättar regeringen finanspolitiken med ungefär 100 miljarder kronor, framför allt i form av höjda utgifter. För samma belopp hade ett proportionellt skattesystem kunnat införas med 30 procents skatt på både lön och kapitalinkomster. Förutom en betydande sänkning av marginaleffekterna hade skattesystemet också kunnat förenklas avsevärt. En bieffekt av detta är att många tjänster skulle bli billigare för gemene man att köpa. Därmed kan många köpa tjänster som ger ökad fritid.

9. Förenkla företagandet

Många förslag har diskuterats under senare år, och är i grunden välkända. Bland dessa finns hundratals goda förslag om hur regleringen skulle kunna förenklas. I Storbritannien skapades för tio år sedan ett program för regelförenkling. Arbetet leds av Cabinet Office, som motsvarar den svenska statsrådsberedningen. Inom varje departement finns dessutom en särskild regelförenklingsenhet, Better Regulation Unit.

² I Estland är inkomstskatten från alla inkomstkällor 26 procent oavsett inkomstens storlek. Bolagsskatten är på väg att slopas. De sociala avgifterna är 33 procent av alla inkomstutbetalningar till anställda. Momsen är 18 procent.

10. Skapa en infrastruktur för företagandet

Just när Sverige är på väg att få ett eget Silicon Valley i Stockholmsområdet, arbetar många krafter hårt för att strypa dess tillväxtmöjligheter. För att attrahera företagsamma människor – i synnerhet dem som väljer mellan, säg, Stockholm och London – krävs en bra infrastruktur. En förutsättning för ett bra livsrum är att infrastrukturen i bred bemärkelse fungerar. Men infrastrukturen håller allt mer på att bli Stockholms akilleshäl. Ett typiskt exempel är statens förmåga att upprätthålla rättsstaten. I Stockholm har polisens personal minskat med 30 procent under de senaste sex åren. Staten har krävt ständiga omorganisationer av polisen, men dessa har gång på gång landat i anakronistiska strukturer. Resultatstyrning, utvärdering, tydligt ansvar, flexibilitet och allt annat som tillhör en modern organisation saknas i stor utsträckning. När det gäller bostadsbyggandet är läget liknande. Stockholm skulle behöva runt 20 000 nya bostäder om året. Under många år har den statliga bostadspolitiken gjort det olönsamt att bygga – p.g.a. kraftigt höjda skatter på boendet samt hyresreglering och stelbenta regler i räntebidragssystemet.³ Bidragande är också att skatteutjämningssystemet gör det till en ren förlustaffär för flera kommuner i Stockholmstrakten att bygga för fler invånare. En illa fungerande infrastruktur innebär att just de minsta företagen får det besvärligast.

Allt är nu bäddat för en upprepning av miljonprogrammets fiasko. När trycket på bostadsmarknaden ökar i Stockholm kommer staten sannolikt att bli pressad till allt mer selektiva panikåtgärder (t.ex. det stöd till studentbostäder som nu ges) i stället för att lösa de mer grundläggande problemen.

I viss mån skulle bostadsbristen i Stockholm kunna kompenseras av långpendling från orter utanför Stockholms län. Det förutsätter dock att trafiken fungerar bättre än idag. Den nya Mälarbanan till Eskilstuna har redan slagit i kapacitetstaket. Man kan beklaga att staten fortsätter

3 T.ex. kravet att produktionskostnaderna inte överstiger 10 000 kronor per kvadratmeter, när byggkostnaderna i praktiken är dubbelt så höga. I kombination med reglerna för hyressättning har detta inneburit att de allmännyttiga och kooperativa bostadsbolagen har slutat bygga. Av 3 000 lägenheter som byggdes i Stockholm 1999 stod allmännyttan för 98 stycken, att jämföra med 45 procent för tio år sedan.

att slösa pengar i samhällsekonomiskt helt olönsamma projekt, t.ex. Botniabanan, samtidigt som det finns gott om trafikprojekt i Stockholm med omnejd som inte blir av.

Referenser

- Acs, Z.J. (1992) Small business economics – a global perspective, *Challenge*, vol. 35, s. 38–44.
- Acs, Z.J. och Phillips, R. (2000) Entrepreneurship and philanthropy in the new gilded age. Mimeo presenterad vid Jönköping International Workshop on Institutions, Entrepreneurship and Growth, 15 januari 2000.
- Acs, Z.J., Audretsch, D.B. och Evans, D.S. (1994) The determinants of variations in the self-employment rates across countries and over time. Mimeo, University of Baltimore.
- Andersson, F. (1999) Job flows in Swedish manufacturing 1972–1996. Working paper 1999:4. IFAU, Uppsala.
- Asplund, M. (1999) Competition in local markets, *Journal of Industrial Economics*, kommande.
- Asplund, M. C., Sandin, R. (1999) Competition in interrelated markets: An empirical study, *International Journal of Industrial Organization*, 17, 353–369.
- Barkman, C. och Fölster, S. (1995), *Företagsstödet, vad kostar det egentligen?* ESO Ds 1995:14.
- Baumol, W.J. (1990) Entrepreneurship: Productive, unproductive and destructive, *Journal of Political Economy*, vol 98, s. 893–921.
- Baumol, W.J. (1993) *Entrepreneurship, management and the structure of pay-offs*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Bergman, L. m.fl. (1998) *Företagaren i Välfärdssamhället*. SNS Konjunkturrådsrapport 1998.
- Bergström, F. (1999) *Why do local governments privatise?* Forskningsrapport S44, Stockholm: Handelns Utredningsinstitut.
- Berman, E., Bound, J. och Griliches, Z. (1994) Changes in the demand for skilled labor within U.S. manufacturing: Evidence from the annual survey of manufactures. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 113, s. 1245–1280.
- Bernhardt, I. (1994) Comparative advantage in self-employment and paid work, *Canadian Journal of Economics*, vol. 27(2), s. 273–289.
- Blanchflower, D.G. och Oswald, A.J. (1998) What makes an entrepreneur? *Journal of Labor Economics*, vol. 16, s. 26–60.
- Blau, D.M. (1987), A time-series analysis of self-employment in the United States. *Journal of Political Economy*, vol. 95, s. 445–467.
- Bresnahan, T.F. och Reiss, P.C. (1991), Entry and competition in concentrated markets, *Journal of Political Economy*, vol. 99, s. 977–1005.
- Carree, M.A. och Thurik, A.R. (1998), Small firms and economic growth in Europe, *Atlantic Economic Journal*, vol 26, nr. 2, s. 137–146.
- Carree, M.A., van Stel, A., Thurik, R., och Wenneker, S. (1999) *Business ownership and economic growth in 23 OECD countries*, EIM, Zoetermeer, Nederländerna.
- Carrol, R., Holtz-Eatkin, D., Rider, M. och Rosen, H.S. (1998a) *Entrepreneurs, income taxes and investment*. NBER working paper nr. 6374.

- Carrol, R., Holtz-Eatkin, D., Rider, M. och Rosen, H.S. (1998b) *Income taxes and entrepreneurs use of labor*. NBER working paper nr. 6578.
- Chrispinsson, J. (1999) *Sekelskiften*, Stockholm: Norstedts förlag.
- Cipolla, C.M. (1981) *Before the industrial revolution; European society and economy, 1000–1700*, 2 uppl., Cambridge, Storbritannien: Cambridge University Press.
- Cohen, W.M. och Klepper, S. (1996) A reprise of size and R&D, *Economic Journal*, vol 106, s. 925–951.
- Davidsson, P. (2000) Institutional reasons for low prevalence of start-ups and high-growth firms in Sweden. Presentation vid Jönköping International Workshop on Institutions, Entrepreneurship and Growth, 15 januari 2000.
- Davidsson, P. och Delmar, F. (2000) På jakt efter de nya arbetstillfällena: tillväxtföretagens roll. *Ekonomisk Debatt*, 28, nr. 3, s. 267–276.
- Davidsson, P., Lindmark, C., och Olofsson, C. (1994), *Dynamiken i svenskt näringsliv*. Stockholm: Almkvist & Wicksell förlag.
- Davidsson, P. m.fl. (1996) *Näringslivsdynamik under 1990-talet*. NUTEK, Stockholm.
- Davis, S., Haltiwanger, J. och Schuh, S. (1996) *Job Creation and Destruction*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Davis, S.J. och Henrekson, M. (1997) Industrial policy, employer size and economic performance in Sweden. I: Freeman, R.B., Swedenborg, B. och Topel, R. (red.) *The Welfare State in Transition*, Chicago: University of Chicago Press.
- Ehrstedt, O. (1994) *Näringslivspolitik och kommunal verklighet*, Finlands kommunförbund.
- EIM (1998) *Entrepreneurship, Economic Growth and what links them together*, Strategic Study, Zoetermeer, Nederländerna.
- Elmlund, P. (1998) *Företagande som livschans och klassresa*, Stockholm: Timbro förlag.
- Eriksson, J.A. och Ådahl, M. (2000) Finns det en ”ny ekonomi” och kommer den till Europa? *Penning och Valutapolitik* nr. 1, s. 22–67.
- Fariselli, P., Oughton, C., Picory, C., Sugden, R. (1999) Electronic commerce and the future for SMEs in a global market-place: Networking and public policies. *Small Business Economics* nr. 12, s. 261–275.
- Feldstein, M. och Horioka, C. (1980) Domestic savings and international capital flows. *Economic Journal*, vol. 90, s. 314–329.
- Fuji, E.T. och Clifford B. H. (1991) Empirical aspects of self-employment, *Economics Letters*, vol. 36, s. 323–329.
- Fölster, S. (2000) Do entrepreneurs create jobs? *Small Business Economics*. 14, s. 137–142
- Fölster, S. (2001), Do lower taxes stimulate self-employment? *Small Business Economics*, kommande.
- Fölster, S. och Peltzman, S. (1997) The social cost of regulation and lack of competition in Sweden. I: Freeman, R.B., Topel, R., och Swedenborg, B. *The Welfare State in Transition – Reforming the Swedish Model*, Chicago: University of Chicago Press.

- Fölster, S. och Trofimov, G. (1997) *Does the welfare state discourage entrepreneurs?*, IUI 1997.
- Gustafsson, B.-Å. och Johannisson, B. (1983) *Lokal företagskultur: Ett försök till meningsbyggnad*, Växjö.
- Götlind, A. och Haraldsson, K. (1999) *Fyra företagarbygder – porträtt av lokalt näringsliv utanför storstaden*. Nya jobb och företag, rapport nr. 8, Stockholm: Rådet för Arbetslivsforskning.
- Hause, J.C. och du Rietz, G. (1984) Entry, industry growth and the microdynamics of industry supply, *Journal of Political Economy*, 92, 733–757.
- Hedborg, A. och Meidner, R. (1984), *Folkhemsmodellen*, Stockholm: KF:s förlag.
- Henreksson, M. (1996) Företagandets villkor – spelregler för sysselsättning och tillväxt. Stockholm: SNS förlag.
- Henreksson, M. (1999) Tjänstesektorn och jämställdheten bland näringslivets högre chefer. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, årg. 20, nr. 3.
- Henrekson, M. och Jakobsson, U. (2000) Från ägarlösa till utlandsägda företag. *Ekonomisk Debatt*, nr. 3.
- Henrekson, M. och Rosenberg, N. (2000) Incentives for academic entrepreneurship and economic performance: Sweden and the United States. Opublicerat manuskript, Handelshögskolan i Stockholm.
- HUI (1997) *Prisspridning i dagligvaruhandeln*, Forskningsrapport S30, Stockholm.
- Ilmakunnas, P., Kanninen, V. och Lammi, U. (1998) Entrepreneurship, economic risks, and risk insurance in the welfare state, Mimeo, Department of Economics, University of Helsinki.
- Iyigun, M.F. och Owen, A.L. (1998) Risk, entrepreneurship, and human capital accumulation. *American Economic Review*, Papers and Proceedings 88, s. 454–457.
- Jonung, C. och Persson, I. (1993) Women and market work: The misleading tale of participation rates in international comparisons. *Work, Employment & Society*, vol 2, nr. 2, s. 259–274.
- Konsumentverket (1997) Resultatrapport hushållens matinköp – undersökningar i 32 orter under vecka 10–15, 1997. Stockholm.
- Lazonick, W. (1991) *Business organization and the myth of the market economy*. Cambridge, Storbritannien: Cambridge University Press.
- Lindh, T. och Ohlsson, H. (1996), *Egenföretagande och manna från himlen*, ESO, Ds 1997:71.
- Lindh, T. och Ohlsson, H. (1998), Self-employment and self-financing, *Review of Income and Wealth*, 44, s. 25–42.
- Lindström, H. (1929) *Näringsfrihetsfrågan i Sverige 1837–1864*, Göteborg.
- Lucas, R.E. (1978) On the size distribution of firms, *Bell Journal of Economics*, nr. 9, s. 508–523.
- Lynn, R. (1991) *The secret of the miracle economy: Different national attitudes to competitiveness and money*, London: Crowley Esmonde Ltd.
- Marshall, A. (1961) *Principles of economics*, 9 uppl., London: MacMillan.
- Mellander, E. (1999) *The multi-dimensional nature of labor demand and skill-biased tech-*

- nical change. Working paper 1999:9. IFAU, Uppsala.
- Najib, A.B. (1999) *Myten om Invandrarföretaget – en jämförelse mellan invandrarföretagande och övrigt företagande i Sverige*. Nya jobb och företag, rapport nr 9, Stockholm: Rådet för Arbetslivsforskning.
- Nickell, S.J. (1996) Competition and corporate performance, *Journal of Political Economy*, vol. 104, s. 724–746.
- North, D.C. och Thomas R.P. (1973) *The rise of the Western world; a new economic history*, Cambridge, Storbritannien: Cambridge University Press.
- NUTEK (R.:1996:42) *Problem i Gränslandet – Utvärdering av Arjeploggruppen*.
- OECD (1998) *Economic Surveys Sweden*.
- OECD (1999) *Economic Outlook*.
- Ohlsson, P.T. (1994) *100 år av tillväxt – Johan August Gripenstedt och den liberala revolutionen*. Stockholm: Brombergs förlag.
- Parker, S.C. (1996) A time series model of self-employment under uncertainty, *Economica*, nr. 63, s. 459–475.
- Pettersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G. (1989) *Medborgarnas makt*, Stockholm: Carlssons förlag.
- Porter, M.E. (1990) *The competitive advantage of nations*, New York: Free Press.
- Putnam, R. (1996) *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS förlag.
- Påhlsson, A.-M. (1998) De svenska hushållens sparande och förmögenheter 1986–1996. Stencil. Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.
- Quadrini, V. (1997) Entrepreneurship, saving and social mobility, Mimeo, Department of Economics, University of Pennsylvania.
- Rees, H. och Shah, A. (1986) An empirical analysis of self-employment in the U.K., *Journal of Applied Econometrics*, vol. 1, s. 95–108.
- Reynolds, P.D., Hay, M. och Camp, S.M. (1999) *Global Entrepreneurship Monitor, 1999 Executive Report*, Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership, New York.
- SAF (2000) *Strukturrapport 2000*. Stockholm.
- Schmitz, J.A. (1989) Imitation, entrepreneurship and long-run growth. *Journal of Political Economy*, nr. 97, s. 721–739.
- Schumacher, E.F. (1999) *Small is beautiful: Economics as if people mattered: 25 years later ... with commentaries*. Hartley & Marks, London.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: George Allen & Unwin.
- Sinn, H.-W. (1996) Social insurance, incentives and risk-taking. *International Tax and Public Finance*, nr. 3, s. 259–280.
- SOU 1999:133 *Kommunkontosystemet och rättvisan*.
- Sörlin, S. och Törnqvist, G. (2000) *Kunskap för välstånd – Universiteten och omvandlingen av Sverige*. Stockholm: SNS förlag.
- Taylor, M.P. (1996) Earnings, independence or unemployment: Why become self-employed? *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58(2), s. 253–265.

- Thurik, R. (1996) Small firms, entrepreneurship and economic growth. I: Admiraal, P.H. (red.) *Small business in the modern economy*, DeVries lectures in Economics, Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Thurik, R. (1999), The Dutch Polder Model: Shifting from the managed economy to the entrepreneurial economy, Paper presented at AEA meeting in New York, januari 1999.
- Wahlund, R. (2000) Handelshögskolans kvartalsfråga vintern 1999.
www.hhs.se/alumni/kvartalsfraga
- Wendeberg, B. (1982) *Gnosjö – myt eller verklighet*, Värnamo.
- Wigforss, E. (1952) *Socialism i vår tid*. Stockholm: Tidens förlag.
- Wright, E.O. (1997) *Class Counts*. New York: Cambridge University Press.
- Ytterberg, C.-B. (1999) *Tekniska Museets Årsbok*.

UNDER HELA MÄNSKLIGHETENS HISTORIA har arbete varit ett ok för de ojämförligt flesta. Många har varit insnärjda i en väv av sociala normer och regleringar, dignat under höga skatter och som kugghjul inlemmats i stora organisationer. Känslan att brinna för utvecklingen av något eget har varit få förunnad. Även mer modesta önskemål om att flexibelt kunna anpassa arbete efter behov har ofta kvävts. Ur detta ekorrhjul har endast ett fåtal kunnat smita.

I denna bok analyseras nydaningen för företagandet. Många nya möjligheter att verka som företagare skapas nu, och företagare har blivit mer tillväxtorienterade. Än viktigare är att många anställda börjar arbeta i företagarlignande former. Ny teknik hjälper också till att ersätta repetitiva arbetsuppgifter med kreativa.

Men i många regioner och branscher finns fortfarande betydande hinder för företagsamma människors möjligheter att utvecklas. Obalansen skapar ekonomiska, politiska och sociala spänningar som kan leda till en kantring i svensk samhällsutveckling.

Stefan Fölster är vd för Handelns Utredningsinstitut och docent i nationalekonomi. Han har under flera år forskat och debatterat företagarnas villkor och deras betydelse för den ekonomiska utvecklingen.

SNS
FÖRLAG

